

MAGYAR HISTÓRIA

Füzes Miklós

BATTHYÁNY
KÁZMÉR

GONDOLAT

FÜZES MIKLÓS
Batthyány Kázmér

FÜZES MIKLÓS
Batthyány Kázmér

Gondolat – Baranya megyei Levéltár
Budapest, 1990

**A sorozat szerkesztésében közreműködött
az MTA Történettudományi Intézete**

**Szerkesztő
JUHÁSZ GYULA**

**Lektor
URBÁN ALADÁR**

ISBN 963 282 336 2

© Füzes Miklós, 1990

Bevezetés

Már kortársai között is feltűnést keltett az arisztokrata családból származó németújvári *gróf Batthyány Kázmér* (Pozsony, 1807. június 4. – Párizs, 1854. július 12.) megjelenése a magyar közéletben. A meglepődésre minden okuk megvolt, hiszen az igen kiterjedt családra is, néhány kivételtől eltekintve a mágnásokra általában jellemző jegyek – feltétlen királyhűség, a külföldön tartózkodás, a magyar közügyek intézésétől való tartózkodás és egy sajátos életvitel – voltak jellemzőek.

A családi háttér

A család történetében kétféle vonulat fedezhető fel. A nagyobb létszámú csoportban a birtokszerzőket, az uralkodói hatalmat a legmagasabb állami, egyházi és katonai tisztségekben szolgálókat találjuk. A kisebbikben a fejlett szociális érzékkel rendelkezőket, akik a vagyont és a hatalmat nem mindenek felett állónak tekintették, hanem helyzetüket a társadalom javítására kívánták felhasználni.

A család legmagasabbra a 18. században jutott. A magát Örs vezértől származtató család a török elleni harcokban tett szert országos hírnévre. Tagjai birtokaikat a katonai szolgálatokért kapott adományokon kívül adásvételekkel, házassági kapcsolatokkal növelték igen nagyra. A birtokok

I. Batthyány Kázmér. 1846

magja a mai Burgenland területén alakult ki az előnevet adó Németújvár (Güssing) központtal, és áterjedtek a mai Szlovákiába Pozsonyig, hazánkban pedig Vas, Zala, Baranya, Somogy, Tolna, Fejér, Komárom és Veszprém megyékbe. De találunk birtokokat Szlavóniában is. Meglepően hasonlítanak egymásra uradalmi központjaik fekvésükben és nagyságukban is. Többségük a középkorból származó várkastély. Ilyen például Németújvár (Güssing), Borostyánkő (Bernstein), Rohonc (Rechnitz), Körmend, Ikervár, Siklós, Ozalj stb. A birtokok egy része a határ mentén terült el. Közülük többet a magyar – osztrák, az egykori horvát – török (boszniai) határ és Fiume mellett találunk. Jelentős részük egykor a Zrínyieké volt. Birtokaik lakosságának etnikai összetétele igen vegyes. Magyarok, horvátok, németek éltek egymás mellett, gyakran egy birtok keretein belül. A Batthyányak telepítéseket is szerveztek a török uralom alól felszabadított területeken. Rokonságuk igen kiterjedt és nehezen áttekinthető. Közöttük találjuk az Esterházy, Illésházy, Erdődy, Nádasdy, Mailáth, Széchényi, Zichy, Keglevich, Andrássy, Festetics családot, a Habsburg Birodalom más tartományaiából pedig a Strattmann, Roggendorf, Herberstein, Haller, Stubenberg, Kinsky és Frangepán familiákat.

Az általunk említett első csoportba, a birtokszerzők és a hatalmat gyakorlók közé soroljuk például a horvát báni méltóságot is hordozó Batthyány Ferencet (1497. okt. 28. – 1566. nov. 28.), Batthyány Ádámot, az ükapát (1662. szept. 13. – 1703. aug. 26.), aki a törökellenes felszabadító harcokban egy gyalogezred elén vett részt. Jelen volt Bécs védelménél, majd a felszabadító hadjáratban. Ő foglalta vissza 1688-ban Fejérvárt, 1690-ben Kanizsát. De jelentős szerepe volt később Batthyány Károlynak is (1698. ápr. 28. – 1772. ápr. 13.), aki a báni megbízatáson kívül hadvezér, miniszter, II. József és II. Lipót nevelésének irányítója. Tevékenységeért birodalmi hercegi rangra emeltek. Az első-

2 Stralimann Eleonóra, az ökönya

szülöttségi hercegi rangot, egyenes ági leszármazó hiányában, fivérének családja örökölte.

Batthyány Lajos, a dédapa (1696. márc. 7. – 1765. okt. 26.) birodalmi grófi rangot kapott. Császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, főpohárnokmester, aranygyapjas vitéz, a hétszemélyes tábla elnöke, kancellár, majd 1751-től nádor, az utolsó magyar e tisztségben. Batthyány József (1727. jan. 30. – 1799. okt. 22.) szombathelyi, majd pozsonyi prépost, erdélyi püspök, kalocsai, később esztergomi érsek, 1778-tól bíboros. Ő koronázta meg II. Lipótot és I. Ferencet.

A társadalmi mozgalmakban részt vevők közé sorolható Batthyány Alajos (1748. okt. 10. – 1818. máj. 2.), aki jezsuita papból lett katona, majd az 1791-es országgyűlés felsőtábláján szabadelvű beszédekert mondott. Latin, német és magyar nyelvű politikai röpiratokon kívül négy füzetben kiadta Magyarország és Erdély ismertetését. Batthyány Ignác (1741. jún. 30. – 1798. nov. 17.), Alajos testvére, erdélyi püspök, aki történetírással, egyházjoggal, hittudománnyal foglalkozott. Megalapította a gyulafehérvári könyvtárat, az ún. Batthyaneumot, s ugyanitt csillagvizsgálót is felépített. Batthyány Tivadar, a nagypapa (1729. okt. 16. – 1812. jún. 13.) a technika kérdései iránt érdeklődött. A folyók áramlásával szemben is haladó hajót szabadalmaztatott, és vizsgálta a vízszabályozás kérdéseit. Batthyány Lajos (1807. febr. 11. – 1849. okt. 6.) az első független magyar kormány miniszterelnöke, aki vértanúként fejezte be életét, Kázmér kortársa és harcostársa. Rokonsági kapcsolatuk igen távoli. Lajos az öt grófi ág egyikéhez, a zsigmondihoz tartozott. Kázmér a hercegihez. A legközelebbi közös ősök Batthyány Ádám (1610 – 1659) volt, aki megszerezte a grófi címet, és katolizálta a családot. A családból ismert még: Batthyány-Strattmann László szemorvos (1870. okt. 28. – 1931. jan. 22.), aki a borostyánkői, majd a körmendi kastélyában szemészeti kórházat rendezett be, és azt elsősorban a saját költségén tartotta fenn. A hercegi címet 1915-ben örökölte.

3. Batthyány II. Ádám, az űkapu

4. Balthyány Lajos nádor, a dedapa

Emberbaráti gyógyító tevékenységének elismeréseként boldoggá avatása folyamatban van. Századunkban élt Batthyány Gyula (1887. máj. 10. – 1959. jan. 20.) festő és grafikus.

A hercegi rangot Batthyány Kázmér szűkebb rokonsági köréből csak nagyapjának testvére, illetőleg annak leszármazottai viselték. A 18. század második felében azonban egyre inkább visszahúzódtak a politikától. Batthyány Fülöp herceg (1781. nov. 13. – 1870. júl. 22.) is csak a testületi kormányzati szervekben foglalt helyet, ugyanakkor a tudományok és a honi ipar előmozdítójaként ismerik, aki a Magyar Tudományos Akadémia alapításában 40 000 forinttal vett részt. A herceg testvérét, Batthyány Ivánt (1784. ápr. 4. – 1865. márc. 26.), a hercegi címnek sokáig várományosát 10 000 forinttal tartják számon. Az apát, Batthyány Antal Józsefet (1762. okt. 15. – 1828. szept. 20.) birtokainak irányítása kötötte le. Az anya, Cécilie Roggendorf (1778 – 1814. nov. 27.) fiatalon hunyt el, két kiskorú fiúgyermeket hagyva hátra. Közülük Kázmér volt a fiatalabb. Féltestvére még csecsemőkorában elhunyt. Az apa halála után az örökséget bátyjával, Batthyány Gusztávval (1803. dec. 8. – 1893. ápr. 25.) sokáig osztatlan közösségben használta. Uradalmaik központjai a következők voltak: Borostyánkő (Bernstein), Német-Szentmihály (St. Michael), Rohonc (Rechnitz), Kőrmend, Hantos, Siklós, Úszög, Mozsgó, Somodor, Bicske és Kisbér; Szlavonszki-Brod, Ozalj és Grobnik.

A gyermek- és ifjúkor

Hősünk gondolkodásának átalakulása, ami nemzeti érzésének feltámadásában, a magyarországi polgárosodás előmozdításában, liberális szemléletének kialakulásában nyilvánult meg, adatok hiányában tulajdonképpen nem követ-

hető nyomon. A megoldást talán neveltetésében és közvetlen környezetében kell keresnünk. Jellemző, hogy születésének helyét sem tudjuk pontosan. Még az 1849-ben ellene kiadott osztrák körözlvények is csak annyit írnak, hogy valahol Magyarországon született. Csak a hadbíróági ítéletből és a halotti bizonyítványból derül ki, hogy Pozsonyban látta meg a napvilágot.

A család állandó lakhellyel gyakorlatilag nem rendelkezett. Általában Bécsben, Milánóban, Károlyvárosban és birtokain tartózkodott, Ozaljban, Körmenden, Rohoncon, Siklóson, de igen gyakran továbbköltözött. Neveltetése családi körben történhetett, mert nincs adatunk arról, hogy valamelyik intézmény növendéke lett volna. Katonai, egyházi, diplomáciai pályára nem szánták. Minden bizonnyal házinivelők oktatták, akiknek kilétét azonban nem ismerjük. Későbbi jellemzése szerint „műkedvelői” műveltsége volt, melyet felnőttkorában saját belátása szerint egészített ki. Feltehetőleg latin nyelvi alapokon nyugvó human műveltséget kapott, amelyet külföldi tartózkodásai során francia-, német- és angolnyelv-tudással egészített ki. A legjobban a francia nyelvet sajátíthatta el, mert személyes leveleit ezen a nyelven írta. A birtokokat német nyelven igazgatta. Tehát magyarul alig, vagy egyáltalán nem beszélt. Nemzete nyelvét csak felnőttkorában tanulta meg. A család a korszak legnagyobb magánkönyvtárával rendelkezett. A mintegy 30 000 kötetet tartalmazó gyűjteményt a rohonci kastélyban helyezték el. Testi nevelését Fack huszár tábornokra bízták, akivel a későbbiekben is kapcsolatban maradt. A hétéves gyermekre bizonyára maradandó hatással lehetett anyjának korai halála, a huszonegy éves ifjúra pedig apjának elvesztése. Jogi értelemben ekkor még kiskorú, aki gyámság alatt állt. Valószínűleg ezután indult nyugat-európai körútjára, amely számára is meghatározó élményt jelentett. Az angol polgári demokrácia gyakorolta rá a legmélyebb hatást. Fivérének, Gusztávnak is annyira megtetszett Anglia, hogy később állandó lakhelyéül választotta. Birtok

5. Batthyány Lajos miniszterelnök

kaikat közösen kormányozták, s gondolkodásuk is hasonló lehetett. Az eltávolodás előbb vagyoni területen következett be. Egy évtizedig tartó tárgyalás után vagyonjogilag elváltak útjaik. Ezt követte évekkel később a felfogásbeli eltávolodás is. Angliában letelepedett bátyjának hazai birtokait azonban Kázmér hosszú időn át teljhatalmú megbízottként igazgatta.

A közéleti fellépéshez szükséges nagykorúságot jelentő 24. életévének betöltésekor azonban nem kapcsolódott be azonnal a politikai életbe. Három feltétel még hiányzott ehhez. Határozott politikai nézetrendszere még nem alakult ki, nem beszélt magyarul, és anyagilag sem volt független. E három közül – mint láttuk – az anyagi függetlenség valósult meg a legkorábban.

A vagyoni egyezséget nehezítette a birtokaikat közösen terhelő súlyos adósság, valamint a megosztani kívánt föld egyenlőtlen minősége, illetőleg értéke. Gusztávot, illetve meghatalmazottját, gróf Károlyi Lajost 1836-ban még a 34 000 hold nagyságú többletterület sem elégítette ki, azzal érvelvén, hogy Kázmér tulajdonában több a jól jövedelmező föld. Végül is megegyeztek, és az erről szóló jegyzőkönyvet 1837. december 2-án írták alá a Majna melletti Frankfurtban.

Kázmér tulajdonába került a bicskei és a síklósi uradalom Magyarországon, továbbá a brodi, ozalji, grobniki uradalom Horvátországban. Irányításukat még néhány évig Körmendről végezte Klauzál Imre jószágkormányzó. Ezután helyezte át Batthyány Kázmér Bicskére uradalmainak központját.

Testvére, Gusztáv ekkor már Londonban élt, a magyar ügyektől távol tartotta magát, és nem akadályozta öccsét, hogy elképzeléseit az ő birtokain is megvalósítsa. A közéletben Kázmér egyre inkább a távoli rokon, Batthyány Lajos társa lett.

A vagyoni függetlenséget megszerezve, Batthyány Kázmér Nyugat-Európából hazatérve előbb Bécsben, majd Po-

zsonyban telepedett le. Egyre inkább bekapcsolódott az ország közéletébe, s többnyire Pesten tartózkodott.

Bécsben, 1838-ban ismerkedett meg Nagy Károllyal (1797. dec. 6. – 1868. márc. 2.), a Magyar Tudós Társaság rendes tagjával. Miután Nagy megnyerte bizalmát, előbb pénzügyi tanácsadója lett, majd gazdasági ügyeinek vitelével bízta meg. Nagy Károly jogász, közgazdász, matematikus, fizikus, csillagász volt, aki a társadalmi kérdéseket vizsgálva eljutott az utópista szocializmusig. A tudós a rábízott birtokok pénz- és gazdálkodási ügyeit rendbe hozta, Batthyányt pedig megtanította a magyar nyelvre, és elmélyítette társadalomtudományi ismereteit. Nagy Károly közvetítésével jött létre a Vörösmarty Mihályhoz fűződő, elmélyült baráti kapcsolat is. Politikailag egyre közelebb került Széchenyihez és Wesselényihez. Majd Kossuthal is megbarátkozott. Széchenyivel gyakran került a későbbiekben ellentétbe, de ez nem befolyásolta barátságukat.

E körülmények tették lehetővé, hogy Batthyány Kázmér a magyar közéletben jelentékeny és pozitív szerepet vállalt.

A memoár- és a történelmi szakirodalom, ismert és csak újabban feltárt levéltári források alapján ezt az alig egy évtizedig tartó közéleti tevékenységet, valamint az emigrációban eltöltött időt tekintjük át. Külön fejezetben tárgyaljuk a reformkorban, a szabadságharc idején és az emigrációban betöltött szerepét.

Batthyány Kázmér tevékenysége igen széles körű volt, s a gazdasági, a politikai, a kulturális élet szinte minden területére kiterjedt. Ezért az áttekinthetőség érdekében tevékenységet tartalma szerint szétbontottuk, és külön-külön tárgyaljuk. Elemzésünkben azonban szigorúan ragaszkodunk az időrendhez.

Életének személyes részleteivel csak annyiban foglalkozunk, amennyiben azoknak társadalmi jelentőségük is volt. Célkitűzésünk a közéleti pályafutás bemutatása.

6. A nagyapa. Batthyány Tivadar tervet szerint épült hajók. 1797

7. A bieskei kastély

MAGYAR HISTÓRIA

Életrajzok

A reformpolitikus

Közéleti tevékenységének kibontakozása és állandóvá válása Batthyány Kázmér életében hazatérésével, műveltségének gyarapodásával, nemzeti érzésének kialakulásával párhuzamosan haladt.

1838-ban Bécsbe, majd a következő évben az országgyűlés színhelyére Pozsonyba, 1845-ben Pestre, a Felső-Dunasori Wodianer-palotába költözött. De fenntartotta lakásait birtokain, így Kisbéren és Siklóson is. Bicskén kastély építésébe fogott. Hiressé vált konyháját francia szakács vezette. Gyakran hívott meg vendégeket. Az összejövetelek egyre inkább politikai színezetűvé váltak, otthonáról egyre inkább elmondhatjuk, hogy az ellenzék egyik műhelye lett. Barátaival egyre határozottabban lépett fel. Ez különösen Pesten keltett feltűnést. Találkozásait elősegítették például a Nemzeti Színház előadásai, majd az azt követő estélyek. Batthyány Kázmér a konzervatívoktól a radikálisokig szinte minden politikai áramlattal kapcsolatba került.

Műveltségének kialakulásáról egykori titkára, Tóth Lőrinc tájékoztat. Szerinte Batthyány Kázmér műveltségét elsősorban felnőttkorában gazdagította tudatosan. Közgazdasági, jogi, politikai kérdések foglalkoztatták, de érdeklődött az irodalom iránt is. Könyvtára, amelyet rendszeresen fejlesztett, a legjobb angol, francia és német írók művei mellett Széchenyi István, Fáy András, Kölcsey Ferenc, Berzsenyi Dániel, Bajza József, Szalay László, Fötvös József, Szemere Bertalan és mások munkáit is tartalmazta. Sok

hazai és külföldi folyóiratot járatott, és olvasmányjaiból jegyzeteket készített. Titkára majd ötven évvel későbbi megjegyzése szerint: „Batthyány Kázmér egészséges szellem, mely szobrász szép testben lakott, táplálékot merített érettebb ifjúságában Széchenyi műveiből. Vörösmarty költeményeiből, melyeket könyv nélkül tudott, és gyakran idézett”.

Magánlevelezését egyre inkább magyar nyelven folytatta, fennmaradt beszédeit is magyarul, saját kezével írta. Leveleiben ugyan találkozunk egy segítőtársa javításaival, de ezek a hibák aránylag kisszámúak, s a mondanivaló megértését segítik elő. Az 1840-es évtized közepén már jeles szónokként ismerték el.

Ízlése is változott. Tüntetően magyarosan öltözködött.

Sokáig nem nősült meg, s ezért talán lehettek, akik irigyelték. De teljesítette családja iránti kötelezettségét. Ezt bizonyítja, hogy megözvegyült fivére két fiát Angliából Magyarországra hozatta, és gondoskodott illő neveltetésükről. Nevelőik közül ismerjük Stuller Ferenc országgyűlési gyorsíró, folyóirat-szerkesztő, Kossuth későbbi titkára nevét és Henszlmann Imrét, a későbbi neves művészettörténészt. Előbbi a magyar nyelvet, a történelmet és a közjogot, utóbbi a régészetet és a művészettörténetet oktatta. De természettudományos képzésükre is súlyt helyeztek.

Sportemberként is számon tartották Batthyányt. Nyúl-kopó- és löversenyeken vett részt, Kisbéren és Pest közelében kopófalkát és löistállót tartott fenn. Imperiál, a közel-múlt híres versenylovának vérvonala az ő angol tenyésztéhez nyúlik vissza. Egy szarvasfalka tenyésztésére alakult egyesületnek is a tagja lett. Az előadottakat főúri időtöltésnek is nevezhetnénk, ha nem tudnánk, hogy e lépések is elősegítették a társadalmi élet átalakítását. A polgáriasodás igénye egész lényét áthatotta. Talán ez is hozzájárult, hogy Pécs szabad királyi város vezetői 1845-ben diszpolgárságot kínáltak fel számára. Levelében megköszönte a város döntését, majd így vallott törekvéseiről: „...az aristocratai rang-

kórság ködeiből, mint egy kopár bérctetön ülő fellepköpenyegéből, leszállva, azon termékeny sík mezőre lép, hol a középosztály becsületes munkásságának dűss gyümölcsei érnek, a polgári erények szép koszorúja díszlik, ez úgy látszó leszállás által nem csak nem vesz abból, mi ép keblű ember előtt a büszkeség méltó tárgya, sőt nyer, mert nagyobb számba olvadva e csatlakozás által előre halad s gyarapodik tetterőben, díszben, s önérzetben.”

A mecénás

Első, feltűnést keltő fellépésére kulturális területen került sor. Bizonyára Nagy Károly hatására és saját tapasztalataira is támaszkodva, alapító tagja lett Bécsben egy 1837-ben alakult, elemi fokú magyar nyelvű könyvecskék szerkesztését és kiadását célul kitűző társaságnak. A megjelölt könyvek közül kettőt idézünk cím szerint: a *Kis számító* 1837-ben, a *Kis geometria* 1838-ban jelent meg.

A korabeli kritika mindkettőt alkalmasnak találta arra, hogy tanulók és tanítók egyaránt haszonnal forgassák. E könyvecskék még napjainkban is meglepetést okozhatnak népszerű, színvonalas tartalmukkal, a szorosabban vett tárgyakon túllépő jó tanácsaikkal és gondos kivitelezésükkel. A földrajz oktatásának javítására, Batthyány költségén készítette elő Nagy Károly az első magyar feliratú ég- és földgömböt. Előállítási költségük több mint tízezer ezüsfiorintba került. Ellátták velük az ország valamennyi tanintézetét, felső- és középfokú iskoláját, és megajándékozták vele a nevesebb közéleti személyiségeket. Angol, francia és osztrák minták alapján magyar ember készítette rajzait. A 316,5 mm átmérőjű gömböket Bécsben gyártották 1840-ben. Használati utasítást is készítettek hozzá: *Az égi és földtekének használata, mellékletül az első magyar földtekéhez* címmel.

8. A Nagy Károly-féle földgömb

A tankönyvektől, az iskolai segédeszközöktől logikus lépésként következett az iskolaalapítási tevékenység. Fivérével és Károlyi Lajossal közösen Rohoncon gazdasági tanintézetet hozott létre. A szervezés Klauzál Imre nevéhez fűződött. A mezőgazdasági szakoktatás megteremtését célzó újabb vállalkozásáról Széchenyi István 1838-ban hozzá intézett leveléből értesülünk. Bicskei uradalma területén szándékozott saját erejéből egy újabb iskolát létrehozni. Am ez a Gazdasági Egyesület központosító tervével ellenkezett. Széchenyi, elismerve Batthyány hazafiúi buzgalmát, arra kérte, hogy inkább az egyesület célkitűzéseit támogassa. Olyan „tanítószék” felállítását tervezték Pest közelében, amely a mezőgazdasággal összefüggő tudományokat és gyakorlati alkalmazásukat oktatta volna. Batthyány rövidesen az egyesület lelkes támogatói közé lépett. Az oktatásügy iránti érdeklődését bizonyítja, hogy később az Eötvös-féle iskolaügyi törvénytervezet országgyűlési vitájában élénken részt vett.

A tudományos élet támogatása is része volt közéleti tevékenységének. A család más tagjaihoz hasonlóan fivérével együtt csatlakozott az Akadémia anyagi támogatóihoz, s átadta az intézménynek nagyapja, Batthyány Tivadar rohonci könyvtárát.

A tudományos munkát a társadalom gyakorlati problémáinak közvetlen megoldására igyekezett felhasználni. Ezért 1843-ban pályázatot írt ki a robot és a dézsma káros hatását bizonyító művek írására. Az első három helyezést elért művet összesen 200 arannyal jutalmazta. E tevékenységét már a Gazdasági Egyesület keretein belül folytatta, de a három pályanyertes művet saját költségén „nagylelkűséges” korszerű gondoskodása által” jelentette meg 1845-ben. Az egyesületet a pályázat lebonyolítására felkerő leveléből kitűnik a tudomány szerepével kapcsolatos nézete: „... kívánva egyszersmind, hogy az összes haza magának alapos meggyőződést szerezhessen a dolgok valódi helyzetéről, mielőtt

9. Harkányfűrdő a „Természetvizsgálók” 1845. évi gyűlése idején

elhatározó lépést tesz, s e részben segítő törvényt hoz, és pedig ne csupán csalékony teoriából, hanem adatokból, s gyakorlati alapon szerezze e szükséges meggyőződést: hazafiúi örömmennek tartom az ide mellékelt jutalomkérdést tenni fel, ... készíttessék tehát munka, mellynek fő czélja kimutatni a robot és dézma a) gyászos hatását hazai földművelésünkre, s általában mezei gazdaságunkra; b) azon kárt és hátramaradást, melly általok a jobbágyra háramlík; c) azon hasonlítólagos hasznót, melly belőlök a földesúr javára esik; s végre d) azon körülményeket, mellyek a robot és dézma kezelése körül mindkét oldalon visszaélésekre mutatnak.” A meghatározott témát feldolgozó díjnyertes műért járó 100 aranyat a Szentpéteri József – a kor és talán a magyar ötvösművészet legnagyobb egyénisége – által

készített és Hetényi Jánosról elnevezett szelencében adta át. Tudománypártoló tevékenységét a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1845 augusztusában Pécsen, illetőleg Harkányban tartott közgyűlésén köszönettel vették tudomásul. Az összejövetel résztvevőit Siklósra és Harkányba hívta meg és látta vendégül.

A meghívás tudományos célt is szolgált, előadások hangzottak el a harkányi víz összetételéről és gyógyító erejéről. A műsor gazdag és változatos volt. Pécsről a Városház térről reggel 6 órakor gyönyörű időben több mint kétszáz kocsin indultak útnak a résztvevők Siklósra. A vendéglátó bemutatta a várkastély épületét, a Batthyány-ösök azóta eltűnt képeit, a Zsigmond-szobát és a kandallót, a lenyűgöző kilátást, majd vezetésével folytatták útjukat Harkányba, ahol népünnepély, ünneplőbe öltözött tömeg, csapra vert hordók, nyáron sült ökrök fogadták őket. Sötétedés után tűzijátékra került sor. Batthyány a Harsányi-hegyre máglyát rakatott és azt meggyújtatta. A szemlélők távolról egy mesterséges vulkánkitörést láthattak. Batthyány Kázmér a közgyűléshez beszédet intézett, s ebben megfogalmazta a tudományról alkotott véleményét. A társadalmi haladás elősegítését várta a tudománytól, s ebben a saját szerepét így fogalmazta meg: „...az igazat elválasztja attól, ami nem igaz; a jót a rossztól; — azon súlyponttól, mely felé minden gravitál; azon gyűlponttól, melyből a sugarak erednek; — azon egyenmérőtől, mely a falak szilárdságát biztosítja; azon delejtől, mely irányt ad; attól, mi mathematicus bizonyossággal kiszámítja az okokat s azoknak következményeiket; — attól, mi a legrejtettebb problémákat fejt; mi mindazon vállalatoknak nélkülözhetetlen tápot, eszközöket s műszereket ad; mi legbővebb s legtökéletesebb kútforrásaikat foltalálja s szaporítja...”

A „vállalatok” kifejezés itt a társadalmi haladást elősegítő valamennyi vállalkozást, gazdaságit, politikait, kulturálisat stb. jelentette, vagyis tudományok nélküli társadalmi fejlődést nem tudott elképzelni.

Támogatta Nagy Károly csillagvizsgáló létesítésére vonatkozó tervét is, aki Bicskén csillagászati központot kívánt létesíteni. Batthyány Kázmér e célra 100 000 forint alapítványt tett. Egy elhagyatott dombon lévő 12 holdas telken 1848-ra el is készült a csillagvizsgáló épülete, ami egy nagyobb központi műszer- és könyvtárteremből, két kupolából és az ezektől elkülönült, forgatható fedelű építményből állt. Ezek mellé épült a csillagászok lakóháza. Nagy Károly nagyrészt Becsből szerezte be a műszereket. A munkálato-
kat a szabadságharc eseményei zavarták meg. Nagy Károlyt, aki ugyan a politikai cselekvéstől távol maradt, de hazafias érzelmeit azzal bizonyította, hogy a magyar zászlót kitűzte az osztrákok által elfoglalt Bicskén, elfogták és az Újépületbe hurcolták. Rövidesen kiszabadult, de a csillagvizsgálót zár alá vették. Később az épületet a műszerekkel együtt felajánlotta az államnak, s anyagi követeléseit a zárolt Batthyány-vagyonból kielégítették. Ő maga külföldre távozott.

Tudjuk azt is, hogy Vörösmarty Mihályt anyagilag támogatta. Ez a kapcsolat később bensőségesse mélyült. Személyes találkozásokról a szakirodalomban csak néhány adat található. Gyulai Pál szerint a költő a negyvenes évek közepén néha megjelent Széchenyi István és Batthyány Kázmér ebédjein és estélyein, de a szalonok életében nem vállalt szerepet. Balassa Imre is beszámol egy Batthyánynál lezajlott ebédről, amelyen Vörösmarty Széchenyivel is találkozott, majd debreceni találkozásokat is említ. A kapcsolat folyamatosságára csak feltevéseink és közvetett bizonyítékaink vannak. Az ismeretség Nagy Károly révén jöhetett létre. Mindketten mint akadémiai tagok az ülések alkalmával gyakran találkoztak. Nagy Károlynak a költő feleségéhez írt leveléből tudjuk, hogy Siklósra, a várba 1847-ben együtt utaztak. Az Akadémián azonban jóval korábban találkoztak. Vörösmarty is részt vett 1838-ban azon az ünnepélyes közgyűlésen, amelyen a rohonci könyvtárat a Bat-

10. Tóth Lőrinc, Batthyány Kázmér titkára, 1845

thyány fivérek az Akadémiának ajándékozták. Ekkor ismerkedhettek meg személyesen. A támogatás módja és tartalma sem kellően tisztázott. Egy évjáradékról van szó, amit a zárt Batthyány-vagyon terhére a Cs. K. Pesti Főtörvényszéki és Katonai Alladalmi Főügyész folyósítani engedélyezett, miután Vörösmarty igazolni tudta, hogy azt korábban, 1847-ben és 1848-ban is kifizették számára. A vagyoneklobzást kimondó ítélet után a folyósítást azonban beszüntették, mire a költő kérelemmel fordult a Pénzügyigazgatóság elnökéhez. Ebben előadta az évjáradék létrejöttének módját, további sorsát és csatolta bizonyítékait. Ezekből kitűnik, hogy az évi 400 pengő forintnyi évjáradékot 1846-tól, évenként két részletben, a bicskei uradalmi főpénztárból vette fel. Batthyány leveléből az is megállapítható, hogy az első ajánlat két telekre vonatkozott, amit a patrónus egy társasági összejövetelen tett. A költőt nagyon meglepte az ajánlat. Megsértve emelte poharát vendéglátójára, és távozott. Nyilván a társadalmi rangkülönbség kiemelésének értelmezhetette Batthyány lépésének sajátos formáját. Kiengesztelődést kereső levelében Batthyány Kázmér a társadalmi előítéletekre hivatkozik, ami a nemes szándék értelmét is az ellenkezőjére fordítja, és kérte, hogy a költő a két jobbágytelek becsült jövedelmét, mint megfelelő évjáradékot fogadja el. A befejező sorokban a legőszintébb tiszteletét tolmácsolja. Vörösmarty azonban már a levél megírása előtt kiengesztelődött. Az első összeget ugyanis 1846. július 28-án felvette, míg Batthyány a saját kezűleg írt levelét Kishéren, augusztus 5-én keltezte. Az évjáradékot végül is a költő élete végéig élvezte.

A mecénási tevékenység Batthyány közéleti szerepének egyik kezdeti formája lehetett. Vele párhuzamosan egyre markánsabban bontakozott ki politikai tevékenysége. Ez először a hagyományos intézményi kereteken belül, az országgyűlésen, a megyén folyt, majd egyre inkább a reformmozgalom területére tevődött át. Figyelme kiterjedt a gazdasági élet csaknem valamennyi területére, az iparra, a ke-

reskedelemre, a mezőgazdaságra, a közlekedésre. Pártoló tevékenysége ezeken a területeken mindaddig folyt, amíg a szabadságharc, a menekülés, az internálás, majd a párizsi emigráció ezt lehetetlenné nem tette. Batthyány anyagi támogatása az adott körben azonban mindig jelentékeny és nélkülözhetetlen volt. Tevékenységének egyes részleteiről a maguk helyén számolunk be.

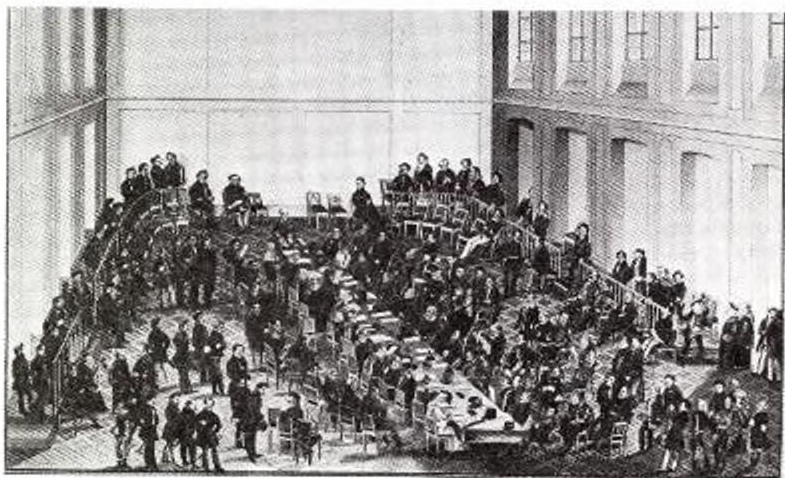
Vagyona felhasználásának e módja kevés megértésre talált kortársai között. Széchenyi István például egy sorba állította őt azokkal, akik pénzüket felelőtlenül elherdálják: „Zichy Alfred eljártssza a pénzét, Zichy Ottó elspekulálja a magáét, Zichy Manó elfecsegi, Batthyány Kázmér elnépszerűsködi, Inkey Kázmér elmuzsikálja.”

Bemutatkozás a politikában

Politikusként Pozsonyban, az 1839. június 2-án megnyílt országgyűlés felsőtábláján mutatkozott be, akárcsak rokonna. Batthyány Lajos. Fellépésüket egybehangolták, és csakhamar mint a főrendi liberális ellenzék vezetőit emlegették őket. A vezető szerep Batthyány Lajosé, aki becsvágyóbb, energikusabb, jobb szervezőkészséggel rendelkezett, ugyanakkor arisztokratikusabb, megközelíthetlenebb Batthyány Kázmérnál. Népszerűségük nőtt, jól kiegészítve egymást, és az alapvető kérdésekben megegyeztek.

Batthyány Kázmér a személyiségi jogokat érintő témákkal foglalkozott. Erre az alkalom rögtön az első ülésen, 1840. február 25-én adódott. A vallásügyet tárgyalták, s a reverzálisok kérdésében tett megállapításai radikálisabbak voltak az alsótáblán megfogalmazottaknál: „...nem csak azt kívánnám, hogy ezen fekete bélyegű szerződést, melyek által többnyire elvakult, s indulattól elbódult emberek még meg sem született lények lelkei felett alkusznak, jövődjére töröltessenek el, hanem, hogy a múltra nézve is úgy tekintse

azokat a törvényhozás, mint olyan visszaéléseket, melyek semmi törvényben nem gyökereznek...” Nem ismerte el az 1790. évi törvény rendelkezéseivel ellentétes kormányrendeleteket, melyek a vegyes házasságból született gyermekek felekezeti hovatartozását rendezték. Tudta, hogy véleményét le fogják szavazni, ezért „sanguinicus vágyairól” lemondva, a nézeteihez legközelebb álló, gróf Teleki József koronaőr állásfoglalásához csatlakozott. Teleki a reverzálistokat az 1790. évi 26. törvénycikk által ugyancsak eltöröltnek tartotta, és az ennek ellenére kialakult s a végrehajtó hatalom által követett gyakorlatot elvetette. E gyakorlat alapján a katolikus lelkészek írásbeli kötelezvényt követeltek arról, hogy a születendő gyermekek a katolikus vallásban fognak neveltetni. Batthyány visszamenőlegesen csak az alábbi feltételekkel fogadta el a gyakorlatot: minthogy a polgári szerződéskötésnél is megkívánták a szabad akarat nyilvánítását, a gyermekek vallási hovatartozandósága tárgyában a nyilatkozat a gyakorlat által megerősített legyen, ne tartalmazzon ellentmondásokat, fel is lehessen bontani és ne egy harmadik személy érdekeit szolgálja. A kérdést kétnapos vita követte, melyen, mielőtt lezárták volna, Batthyány még egyszer felszólalt. Beszédében szenvedélyesen követelte a vallásszabadságot, a vallások egymás közti egyenlőségét. Beszédében már nemcsak a végrehajtó hatalom gyakorlatát, hanem magát az alaptörvényt is támadta. „Azon aránytalan s igazságtalan rendszabályban, hogy t. i. a catholicus atya vallását minden nemű gyermekei kövessék, a protestáns atyáét pedig csak fiúgyermekei — nyilván ki van fejezve az uralkodó és többieket nyomó vallásnak gyűlöletes ideája. Én ezen ideát: *uralkodó vallás* magával a keresztény vallás lelkével annyira ellenkezőnek tartom, hogy minden olyan törvényt, melly ezen szennyet viseli magán, változtatni forráon kívánok, s ez okból a K.K. és R.R. nézeteihez ragaszkodva, teljes viszonyosságra szavazok.” Az alsótábla üzenetét támogatta Batthyány Lajos, Széchenyi István, Teleki László, Eötvös József és még sokan

11. Az országgyűlési fehértaliga, 1936

mások. Közülük többen első véleményük mellett tartottak ki, mások a vita hevében megváltoztatták. Végül is a reformerek álláspontja kapott többséget. De a helyzet mégsem változott meg. Az uralkodó a törvénytervezetet ugyanis nem szentesítette.

Az országgyűlésen a legnagyobb vihart a *szólásszabadság* megsértése okozta. Alapjául az 1832–1836. évi országgyűlés után perbe fogott liberális ellenzéki ifjak (az „országgyűlési ifjak”), valamint Kossuth Lajos és Wesselényi Miklós hűtlenségi pere és az ellenük hozott súlyos ítéletek miatti országos felháborodás szolgált. Válaszul a „sérelmek” orvoslásáig, a törvények betartásának ígéretéig, Deák Ferenc javaslatára az alsótábla nem volt hajlandó az eleje utalt ügyeket, többek között az újoncmegajánlást megtárgyalni. Hónapokig tartó huzavona után kompromisszum született. Az alsótábla teljesítette a kormány kérését, az uralkodó pedig amnesztiában részesítette a politikai foglyokat.

Az úgymen a felsőtáblán élénk vita alakult ki, amelyben Batthyány is felszólalt. Az 1840. április 22-én elhangzott beszédének bevezetőjében arról szólt, hogy a királyi kegy által nem szűnt meg a törvénytelenések miatti aggodalom és fájdalom, mert a hármikor bekövetkező törvénytelenések veszélyeztetik az alkotmányt. Nem vitatja az uralkodó jóindulatát, de az „alkotmányos sebek” gyógyítását követeli. Mielőtt az alkotmány fejlesztéséről tárgyalnának, előbb e sebeket kellene orvosolni. ....biztosítanunk kell a jövődet, hogy ezen túl el nem vonatik tőle azon levegő, mellyben az alkotmányos élet egyedül virágzik, tudniillik a szólás és a közlés törvényes szabadsága: — hogy épségben tartatnak azon törvények, mellyek ezt biztosítják: — egyoldalú magyarázat által sarkaikból ki nem vettetnek azon alapok, mellyek nélkül az alkotmány nem erős vár az önkény visszaélései ellen, hanem kártyaház, mellyet minden szellő felforgat.”

A problémát — szerinte — nem a „kegyelem” útján kell elintézni, mert itt nem törvényesen elítéltekről van szó,

hanem ártatlanokról. Élesen bírálta a felsőtáblát is, mert a középkor óta számtalanszor napirendre került kérdést elutasította. A kormánypárti véleményt, amely az 1542-es és 1550-es törvényekre hivatkozott, kemény hangon elutasította. E rendelkezéseket elavultaknak minősítette. Elismerte ugyan, hogy a konzervatívok közül néhányan tettek már az ellenzékhez közelítő lépéseket, de ezeket kevésnek tartotta. Kérte az uralkodónak küldendő felirati javaslat támogatását: „...ám tartsák meg, a kinek úgy tetszik, meggyőződésüket, mellyet én a magaménak most sem mondhatok, hogy ezen felírás végre rendeltetési helyére, a felséges Uralkodó atyai színe elébe eljuthasson: ne alkossanak többé hideg chinai falat a Nemzet és a Fejedelem közt.” A felirati javaslatot Széchenyi, Eötvös, Teleki László, Batthyány Lajos is támogatta, s az végül mindkét táblán többséget kapott. Az új törvény megalkotása azonban a következő országgyűlésre maradt.

1840. május 1-jén az országgyűlésen hirdették ki a császári kegyelmet. Ennek alapján május 10-én kiszabadult börtönéből Kossuth, 13-án az ember roncsává vált Lovassy László, aki ígéretes politikai pályáját tovább már nem tudta folytatni. Az időközben gyógykezeltetése miatt kiszabadult Wesselényi Miklós visszavonultságában is támogatta, tanácsokkal látta el Batthyányt. *A megürült egyházi hivatalok jövedelmei* tárgyában Batthyány Kázmér önálló véleményt nem alkotott. Zichy Ödön álláspontjához csatlakozott, aki az alsótábla javaslatát támogatta. Szerintük az önös érdekeket háttérbe kell szorítani, a közösségi, társadalmi érdekek védelmére pedig mindent meg kell tenni.

A *honosítás kérdését*, mellyel kapcsolatos eljárás során a külföldi az uralkodó, illetőleg az országgyűlés döntése alapján eredeti hazájában élvezett társadalmi rangját Magyarországon is megkapta, nem tudta a hazafiságtól különválasztani. Az 1840. április 20-án tartott beszéde egyértelmű állásfoglalás: „Én ugyan általában véve barátja vagyok a hazafiak szaporításának, mert tudom, hogy azoknak minél na-

gyobb száma a nemzeti erőnek egyik factora: de a másik szükséges factor, melyet elfelejtteni nem kell, a hazafiakban lakó jó akarat, honszeretet és függetlenség. — Azért én csak olly feltétellel akarom a hazafiúság szép nevét osztogatni, hogy azon emberek, kik e névre vágyakoznak, ne csak névvel, hanem érzéssel és tettel is hazafiak legyenek, a hazai nyelvet értsek, s az iránt érdekkal viseltessenek.” Ez volt az a mérce, melyet alkalmazott, és amellyel saját tevékenységét is elbírálta.

Ebből az elvéből kiindulva bírálta azt a gyakorlatot, amely a főrendű honosítottaknak az országgyűlésre személyes meghívást biztosított. Ugyanakkor számos régi magyar nemesi családra, a mágnásokat kivéve, ez nem vonatkozott. Helytelennek tartotta azt is, hogy a díjfizetési kötelezettség, a „taksa” alól is felmentik őket. A honosításokat csak a taksa megfizetése ellenében, az országgyűlésen való automatikus részvétel nélkül fogadta el. A honosítási törvény kijátszására is felhívta az országgyűlés figyelmét. A külföldiek közül sokan nemességet úgy szereznek, hogy bejönnek az országba, serényen kereskednek, majd meggazdagodva birtokot vásárolnak, és mint birtokosok, szinte automatikusan kerülnek a nemesség soraiba.

A megyerendszerrel kapcsolatban részletesebben nyilatkozott a „barsi sérelem” tárgyalása során. Nem a konkrét sérelemhez, a királyi biztosi intézmény elleni fellépéshez csatlakozott, nem a kierőszakolt tisztújítás körülményeit vitatta, hanem a megyerendszer alkotmányvédő szerepét fejtegette: „...a Vármegyék municipalitásában látok csupán annyi nemzeti erőt, melynek szikláján az alkotmányt gyilkoló systema megtörik. Annál méltóbbak aggodalmaim, midőn a fegyvert ezen nemzeti szent kincs, ezen ősi palladium, a Vármegyék hatósága ellen látom irányozva; mert napi renden vannak nálunk a megsemmisítő kormányrendeletek, a gyűlések törvényes végzéseinek felfüggesztései, azoknak megbüntetései, kik az elnöki hatalom túlságos kiterjesztése ellen felszólalni bátorkodnak, s azoknak pártolá-

sa, kik az ingerültségnek egyedüli okai.” Felsorolta azokat a törvényeket, melyeket a kormány megsértett, és kijelentette, hogy ragaszkodik hozzájuk. Pártolta a „barsi sérelem” felterjesztését az uralkodóhoz.

Fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy felkészülten lépett a politikai küzdőterre. Határozott véleménye volt a vallásszabadságról. Következétesen védte az alkotmányban biztosított jogokat (például a közlés- és szólásszabadságot), s védelmezte a meggyerendszert. Érdekes viszont megfigyelni, hogy nem szólt hozzá a gazdasági életet szabályozó törvénytervezetek (úrbéri törvények módosítása, váltótörvény, csődtörvény, kereskedők, gyárak, közkereseti társaságok stb.) vitáihoz. Így fokozatosan építette ki azt a programot, amire a későbbiekben működése ráépült.

Batthyány Kázmér szerepe az 1843 – 1844-es országgyűlés felsőtábláján tovább erősödött. Vezető szerepe Batthyány Lajos mellett kortársai megítélése szerint is egyértelművé vált. Tevékenységének köre tágult, és figyelme egyre inkább kiterjedt a társadalmi és gazdasági reformok különböző területeire is.

Az országgyűlés ünnepélyes megnyitása után rövidesen ismét napirendre került – a *szólásszabadság* részeként – az országgyűlési sajtó kérdése. Batthyány szerint ez az eszköz a törvényhozói tanácskozás élető eleme, s a közmeggyőződést is csak ennek segítségével látta kialakíthatónak. Különösen hazai viszonyaink között tartotta fontosnak, ahol a követek utasításokhoz kötve működnek, és „küldőik” csak a hírlapok útján kaphatnak gyors és pontos információt arról, hogy őket valóban az utasításoknak megfelelően képviselik. A tájékoztatáshoz szükséges „...a legszabadabb mozgású országgyűlési hírlapok életbe léptetése...” A nyilvánosság igényét tágabban is értelmezte: „...sajtoi nyilvánosság nélkül alkotmányos nemzeten nem lehet sem uralkodni, sem tőle haladást kívánni...” Elemezte a nyilvánosság fejlődésében bekövetkezett változásokat, megemlí-

tette, hogy az országgyűlésről szóló hírek most már Pozsony határán túlra is kiterjedtek. Szerinte nem gátolják a különféle naplók szerkesztését, a hírlapok a tanácskozásokról tudósítanak. Ezek ugyan még csak rövidítve jelennek meg, mégis elősegítik azt, hogy a lakosság az országgyűlés munkáját követni tudja. A cenzúra „bilincseit” azonban ő is tágitani kívánta. E tekintetben azonban elsősorban a „böles” kormány kezdeményezését várta, s ezt támogatni igyekezett. Szerinte, ha ezt az elvet a kormány elismeri, akkor majd megtörténik az alkotmányos jog helyreállítása, az eszmék szabad kicserélése.

Kérte, hogy ne alkalmazzák a négy előző országgyűlésen követett módszert. Az országgyűlési sajtó kérdését ne akarják a sajtótörvénnyel együtt, a meghatározatlan jövőben tárgyalni, illetőleg elodázní, mert úgy járnak, mint Horatius parasztja, aki a patakon való átkeléssel annak kiapadásáig akart várni. A majdani sajtótörvény helyes megalkotása érdekében is szükségesnek látta, hogy az országgyűlés munkájáról a közvéleményt tájékoztassák, már csak azért is, hogy mire annak a vitája elérkezik, az „elméket” arra jó előre felkészítsék. „...nyissák meg a szellemi kíváncsok kielégítésére ezen célszerű utat”, és járuljanak hozzá az alsótábla tervezetéhez, melyet ő átalakított formájában támogat.

A Batthyány említette tervezet mögött könnyű felfedezni Kossuth *Országgyűlési Tudósítások* című lapjának alapgonddatát, a rendszeres és hiteles tájékoztatás igényét. Bizonyára Kossuthra gondolt, de ezt bizonyítani nem lehet. Annyit viszont ismerünk, hogy személyes kapcsolatuk Pozsonyban 1843-ban, az országgyűlés idején alakult ki. A most vizsgált javaslat nem valósult meg. A feladatot viszont Kossuth a *Pesti Hírlapban* elvégezte. Tevékenységük, nézeteik közel álltak egymáshoz, pályájuk párhuzamosan haladt. Kossuthnak legfőbb támasza a mágánások körében a „két Batthyány”, nekik pedig a legfontosabb partnere Kossuth lett.

Az előző országgyűlésen a megoldatlanul maradt *szólásszabadság* kérdése feletti vitát az első kérdések közé sorolták. Batthyány az 1843. augusztus 22-én tartott beszédében az e tárgyban addig elhangzott 23 „üzenet” tárgyalása során eddig felhalmozott érvekre hivatkozott. Ezekhez nehezen tudott újabb érveket felsorakoztatni. Szerinte a nevetségesség és a fenségesség között nehéz megvonni a határt, mert a régi érveket teljesen felesleges állandóan újra elővenni. A lassú és kitartó meggyőzés eszközeit is stratégiai feladatnak tartotta, mert minden újone, aki az ellenzék zászlaja alá áll, nyereség. Annak volt a híve, hogy mindenütt, a tanácskozóteremben, a vendégasztalnál, a színházban, a kaszinóban, a templomban, az Akadémián újra meg újra, fáradhatatlanul „igényeljük az emberi méltóság ezen legelső jogát”. Úgy látta, hogy a szólásszabadság kérdését most is elutasítás fenyegeti, jöllehet elvileg sohasem cáfolták és nem is tagadták szükségességét. Ellene „ugyan azon tetőtől talpig felfegyverkezett csoport szegül”, mint eddig. Úgy tapasztalta, hogy e kérdésben a szélsőségek találkoztak. Elvetette a csüggedést, és szinte személyes hangú vallomáshoz bírálta a felsőtáblát és fejezte ki a törvény megvalósításának reményét. „...hazám s magyar vérünk üdvé iránti forró szeretetem sokkal nagyobb, mintsem még most is lemondhatnék azon reményről: hogy nem leszünk kénytelenek süketeknek beszélni, s hogy ezeknek száma e mélt. táblánál, ha egészen el nem enyészett is, de legalább csekély minoritásra csökkent. Részemről valahányszor e tárgy előfordul, azt, míg lelkemnek lehetete van, mindenkor pártolni fogom, s most is pártolom.” Az ellenzék véleménye most sem kapott többséget. Az amnesztiával az érvényben lévő törvényekkel, illetőleg a tárgyalás alatt álló büntető törvénykönyv megfelelő rendelkezésével a kérdést a többség megoldottnak tekintette. A szólásszabadság kimondását és törvényes védelmét nem igényelte.

Ugyancsak visszatérő kérdés volt a *vallásról* szóló, illetőleg azon belül több kérdést is magában foglaló alsótáblai

„üzenet”. Batthyány most is határozottan bírálta a római katolikus egyház álláspontját. A *reverzálisok* kérdését törvénytelennek, erkölcstelennek tartotta, ami csábításon, erőszakoskodáson és lélekvándorláson alapult. A reverzálisokat a múltra, a jelenre és a jövőre nézve egyaránt meg akarta szüntetni. Kijelentette, hogy ez „a nemzet egy osztályának bitorlásán, s vakmerő visszaélésén alapul”.

Többször tárgyalták a szabad vallásválasztást és a vallás gyakorlásának a kérdését. Ezt Batthyány a *lelkiismereti szabadság* részeként fogta fel. A probléma lényege az volt, hogy az állam milyen mélységig szabályozza, illetőleg különbséget tegyen-e a vallások között. „Szabad átmenetel ellen szólni szerintem annyi, mint csupán egy vallást tartani alkalmatosnak a társasági magas czélok elérésére” – mondta az 1843. szeptember 6-án tartott ülésen. A társadalom szempontjából csak azt tartotta fontosnak, hogy az emberek tartozzanak valamely felekezethez. A társadalom a jelent és nem a túlvilági létet tartja szem előtt. Az államnak sem lehet szerinte érdeke valamelyik vallásnak előnyben részesítése, ha azoknak mindegyike a tiszta erkölcsöt hirdeti. Ebben a kérdésben nincs oka az államnak a társadalom és az egyén szabadságának a korlátozására. Ezért vetette el Apponyi György javaslatát, aki az állam felügyeleti jogát fenn kívánta tartani, és a katolikus egyház már meglévő befolyását meg akarta őrizni. Batthyány Kázmér utóbbit inkább korlátozni kívánta, és támogatta e kérdésben is az alsótábla javaslatát.

Az előzőekhez hasonló szenvedéllyel lépett fel a egyes *házasságok* védelmében. Támadta a kormányt, mert nem torolta meg a katolikus püspökök törvénysértő fellépéseit. Törvénysértőnek minősített minden olyan tényt, ami a egyes házasságok elé, a törvényes rendelkezések ellenére akadályt gördített. A tényeket az alsótábla, illetőleg a megyei hatóságok gyűjtötték össze. Törvénysértőnek tartotta a kormány eljárását is, mert elmulasztotta a szükséges fellépést, és gátolta a megyék eljárását e kérdésben. Beszédeiben

nemcsak az egyházi és állami hatóságokat bírálta, hanem egy kívülálló harmadik tényezőt, a Vatikánt. Lesújtott ugyanis „a Vatikán mennyköve”, majd ezt követte a hercegprimás körlevele, melyekben a vegyes házasságokat „természet elleni bűnöknek” bélyegezték. „...a középkor ködeibe visszabuktunk, s arra készülünk, hogy illy intésekhez majd a sanctio is járuljon az eretnekek ellen felgyújtott máglyákban s inquisitói kinspadokban...” — mondta Batthyány. Helytelenítette, hogy a kormány nem tiltotta meg az ilyen törvényellenes tartalmú körlevél megjelenését. Mindezekben kötelességmulasztást, törvénysértést látott. Hangsúlyozta, ha a kormány meg akarja szüntetni ezeket a törvénysértéseket és biztosítani kívánja a maga számára a nemzet bizalmát, helyre próbálja állítani a klérus iránti tiszteletet, a vallás eszméjét, a polgárok békéjét és a vallásosságot, akkor együtt kell működnie a törvényhozással. Az uralkodóhoz címzett felirati javaslatban a vallás, az erkölcs és a törvényesség egységét látta megjelenni, ugyanakkor korlátok közé szorítja az egyházi vezetők önkényét is, s ezért azt teljes egészében pártolta.

A lelkiismereti szabadságról kialakított véleményét 1844. június 21-én mondta el: „A lelkiismeret szabadsága alatt azt értem, hogy mindenki tulajdon vallását szabadon gyakorolhassa, és így ha a protestánsnak vallása megengedi, hogy elválás után új házasságra léphessen, nem látom át, miért tilthaná meg neki azt a római catholicus papság. Én meg akarván tartani a lelkiismeret szabadságát, a t. RR izenetét pártolom...”

A korábbi „felíratra” érkezett királyi válasz ellen is június 22-én felelmezt szavát. Abban ugyanis a reverzálisok kérdését polgári jogi szerződések elismerésével igyekeztek igazolni. Batthyány ezt már korábban is elutasította: „...bátor vagyok azt nyilatkozni m. Fő-RR! hogy ezen királyi válasz olyat foglal magában, mint elfogadni a nemzet törvényhozó testületéhez illő nem volna, sőt elfogadni neki nem szabad, mit elfogadni a magyar törvényhozó testületnek örö-

kös szegyenére és gyalázatára válnék, mit elfogadni annyi volna: mint a nemzeti sir ásásához az első kapával hozzájárulni. Igen is mélt. Fő-RR! mert tulajdon sirját ássa azon nemzet, mely törvényeiben erkölcstelen ténnyt hagy jóvá.” A szerződés, a lélekvásárlás újabb formája, az az erkölcstelen lépés, melyet el kell utasítani.

A hercegprimás is a királyi leirat ellen szavazott, mert abban a vegyes házasságokból született gyermekek vallásos nevelésének lehetősége a teljes nyitottság elvét követte. Ez pedig ellenkezett a római katolikus egyház felfogásával is. Így Batthyány látszatra egyetértett a hercegprimás véleményével, de álláspontja egészen más volt.

„A vallás dolgában” megfogalmazott törvénymódosításban összegeződtek az éles viták eredményei. Így a szövegben Batthyány nézetének egyes elemei is felfedezhetők. Az eredménnyel mégsem lehetett elégedett. Elismerték a protestáns lelkipásztorok előtt kötött vegyes házasságokat, szabályozták a római katolikus vallásból a protestáns vallásra történő áttérés lehetőségét, és időbeli korlátot állítottak a kiskorúak vallásos nevelésének eldöntéséhez. A reverzálisok teljes egészében történő megszüntetésére és a lelkiismereti szabadság kiterjesztésére azonban nem került sor.

A nemzetiségi kérdés a turopoljai nemesség panaszával vonult be a politikai küzdőterre. A vita Josipovich Antal turopoljai gróf, a horvátországi magyar párt vezetőjének fellépésével indult, aki nem ismerte el a magyarbarát többség kijátszásával megválasztott követeket a horvát nemzet törvényes képviselőinek. A Zágráb megyei kisenemesség egyéni szavazati jogának a kérdése – annak gyakorlásában ugyanis korlátozták őket, és így megfelelő képviselethez nem juthattak – a horvát Száborban (tartományi gyűlés) a nemzetiségi problémák gyűjtőpontjába került, regionális problémából birodalmi kérdéssé vált. Batthyáynak e környéken jelentős birtoka volt, így az itteni politikai feszültség személyében is érintette. A vitában két ízben is felszólalt.

A kérdés megtárgyalására az országgyűlést tartotta illetékesnek. Hangoztatta ugyan, hogy nem vizsgálja, személy szerint ki és milyen párt rekesztette ki a több száz magyar-párti nemest választójogának érvényesítéséből. Azonban beszédének tartalma nem hagy kétséget afelől, hogy a horvát bánt és az illir pártot tartotta felelősnek. Eljárásukban alkotmányos sérelmet, a választói és törvényhozói jog megsértését látta.

Következő felszólalását e tárgyban január 31-én mint „magyar és horvát” tette meg. Kettős „nemzetisége” kettős birtoklásán alapult, tehát nemcsak magyar, hanem horvát főnemes is volt. E kettősség azonban csak formai volt, s „horvát” volta a korábban általánosan elfogadott elven – a birtoklás helye határozza meg a nemesi önkormányzathoz való tartozást, az pedig a nemzetiséget – alapszik. Saját példájával mint olyanéval, aki a sérelem aláírói között nem szerepel, akarta bizonyítani a sérelmet szenvedettek számát kétségbe vonókkal szemben, hogy a panaszt aláíró 438 horvát nemesen kívül még többen szenvedtek sérelmet. Szerinte a jogtalanság a legsúlyosabbak közül való, azt mindenképpen tárgyalni kell. Az előző tárgyalás óta történt ugyanis egy vizsgálat, ami rendkívül hosszú ideig tartott, s végül is elmarasztaló ítéletet hozott. A bán, akinek nevét Batthyány csak sejteti, a helyén maradt. Batthyány kifogásolta, hogy hivataláról nem mondott le, hanem folytatta igazgatási tevékenységét. Hiányolta a nyilvánosságot, ami a vizsgálat körüli homályt eloszlathatta volna. Nem derült fény ugyanis a többi „bűnös” kileltére és szerepére. Társadalmi viszonyaink krónikus betegségeként említi, hogy abban olyan magas állású egyének is vannak, hogy törvénytelen eljárásukért a kormány sem képes őket felelősségre vonni. Rögtön fel is tette a kérdést: „...meddig compromittálhatja egy nemzet méltóságát; majd pedig azon iszonyú következtetésekről, melyekre már is juttatták Horvátországot nyelv s nemzetiségi feluszításaikkal.” Rámutatott a nemzetiségi ellentét érzelmi hátterére, s hangsúlyozta, hogy ez rendkívül nega-

tív. s a magyarság elleni gyűlöletből táplálkozik. Az eset körülményeiből és a benyújtott panaszból arra a következtetésre jutott, „hogyanem a horvát nemzet gyűlöli, rágalmazza, piszkolja, gúnyolja a magyart, hanem igen is egynéhány zavarosban halászó, önző, fondorkodó, sehonnai, sőt magyar eredetű egyén, kiknek, mint legújabbban tapasztaltuk, vezérletük alatt ama nemzetnek egy kalandor szerencse lovag, garabonciás diák, zugprókátor, éhes tollhős, s kelletlen litterátor, vakbuzgó illyroman s magyarophag, és ami külön figyelemre s dícséretre méltó, nevendékpap ... jól felfegyverzett szerezsán ... polgári jogokkal sem bíró veszedők s brávokkal álló töredéket majd erőszakkal, majd csellel, pillanatig hatalmaskodó többségre csigázzák fel, s ennek segédelmével elnyomják, üldözik, megvetik, megöletik, jogaiból kifosztják azon számosakat ... nyomatékosabbakat, akik híven ragaszkodnak az anyaországhoz, annak alkotmányos szerkezetéhez, s az egész nemzetkifejlődéséhez...” Ezeket egyenesen a horvát nép elnyomóinak tartotta, mert horvát vért ontanak, a horvát közvéleményen és politikai életén zsarnokoskodnak, sőt fondorlatos módon a trón lépcsőjéig is eljutottak és ott némi meghallgatást is találtak. Ott „...olliyanokat tudtak kieszközleni, mik bizonyosan nem a nemzetek kibékülésére, nem a jó rend helyreállítására, hanem egyedül csak a hasonlás s ingerültség növesztésére, sőt anarchiára s a nemzet és kormány gyaláztára szolgálhattak volna”. Föltette a kérdést, hogy ez vajon miért történt, s válaszolt is rá: „a magyar nyelv és nemzeti-ség ellen azért törnek, mert vele ugyanazonulva van, mit Európa e részében csak maga képvisel, s mi sokak szemében szálla, ti. az alkotmányos elv, a polgári s lelkiesmérati szabadság, az önkormányzás, az önkények utálat, a felvilágosodás! a szellemi haladás utáni vágyakozás!! Ezekben rejlik azon kapcsolat, melly egyedül képes külön ajkú nemzeteket összetartani.” A magyarság elleni fellépés eszközeként fogta fel a nemzeti érzés felszítását, ami így a társadalmi haladás gátjává vált. Bizonyos fokig jogos is e megállapí-

tása, mert a horvátországi követek a társadalmi haladást segítő kérdésekben is a liberális ellenzék ellenfeleivé váltak. A liberális ellenzék, köztük Batthyány az itt idézett beszéddel a társadalmi haladástól, a jobbágyfelszabadítástól, a polgári szabadságjogoktól és társadalmi berendezkedéstől, a gazdasági élet kapitalista kibontakozásától, a művelődési lehetőségek megteremtésétől várta a nemzetiiségi problémák megoldását.

A gyakorlati megoldást a horvát mozgalom vezetőinek „leleplezésében”, a többségi horvát közvélemény megismerésében látta.

Véleményének hasonlóan látványos és kimerítő megfogalmazására nem vállalkozott a *magyar nyelvnek államnyelvvé emelésében*. A heves küzdelemben mindvégig támogatta az alsótábla javaslatait. Azt az 1843. június 20-i határozatát is, melyben kimondták, hogy ezentúl az országgyűlés tagjai az üléseken magyarul kötelesek szólni. A horvát követekkel való összecsapás újabb tere lett a nyelvi kérdés, melytől ők mereven elzárkóztak, az alsótáblai ellenzék viszont a magyar nyelv használatának Horvátországra történő kiterjesztéséért is küzdött. A kormány kompromisszumos megoldást talált, a törvényes rendezésig a horvátok latinul adhatták elő mondani-valójukat. A szenvedélyek azonban nem csitultak, s a további csatákban az ellenzék sikereket ért el. Az egyre hevesebb vitában Batthyány is részt vett. Az 1843. november 16-án tartott beszédében a mindjobban elmélyülő ellentétek okozta szakadástól is tartva, az alsótábla javaslatának elfogadását javasolta a felsótáblának. A két tábla között a megegyezés végül is létrejött, és az uralkodó a törvénytervezetet szentesítette. Batthyány joggal érezhette úgy, hogy jó célért küzdött, hiszen személyes meggyőződése a nemzet polgári átalakulásával esett egybe, és ő a gyakorlati megvalósítás egyik részesévé vált.

A *szabad királyi városok* jogállását rendezni kívánó javaslat feletti általános vitában a felelősség kérdéséhez szőtt hozzá 1844. március 7-én. A korábban szólóknak a kormány tevékenységét dicsérő szólamait bírálta. „Theoriában és elméletileg igen szépen áll e dolog: de ha gyakorlatilag vesszük, úgy látszik, hogy különféle szint ruház a dolog magára.” Az alsótábla által kidolgozott tervet, valamint Eötvös József elképzelését, ami a felsőtáblai vitában hangzott el és a városi jogalkotás keretek közé szorításáról szőtt, s a felügyelet kérdését is felvetette, úgy ítélte meg, hogy abban a szabad királyi városok felelőssége a megyék felelősségehez válik hasonlóvá, ezért mindkét elképzelést támogatta.

A felelősség elvét nem is alulról, hanem felülről gondolta érvényesíteni. A végrehajtó hatalom feladatát így fogalmazta meg: „Én egy alkotmányos országban azon elvből indulok ki: hogy a fennálló végrehajtó hatalomnak jogai s egyzersmind kötelességei is vagynak, s ezek abban összpontosulnak: hogy a végrehajtó hatalomnak jogai közé tartozik a törvényes szabályokat jóváhagyni, és azoknak végrehajtásán mintegy általjában a törvények teljesítésén örködni, és szigorúan végrehajtani: ellenben törvénytelen szabályokat megsemmisíteni, ez bizonyosan a végrehajtó hatalom joga és kötelessége közé tartozik. De úgy látjuk, hogy nálunk a felügyelő és végrehajtó hatalom más hivatásokat tesz magáévá, mellyek – nem gondolnám – hogy törvényes körébe tartoznának...” Az általa idézett példát a megyei gyakorlatból merítette. A megyékben megfogalmazott törvényes szabályok végrehajtásának az akadályozását, a törvénytelen visszaéléseket kívánta megszüntetni. Utóbbira példaként a cenzúrát említette.

A törvényjavaslat a polgárosodást, a demokratizálódást, a városoknak a törvényhozásban és a politikai életben betöltött szerepét növelte volna, ezért támogatta. Az Eötvös-féle közvetítő javaslatot is szívesen fogadta, azt, hogy a Helytartótanács a szabad királyi városok jóváhagyott szabályzatairól az országgyűlésnek számoljon be. Az igen terje-

delmes tervezet rész kérdéseivel már nem foglalkozott, holott az a felsőtábla munkájának is további jelentős részét alkotta.

A megyéket ért sérelmeket is fontos kérdésnek tartotta. Az alsótáblán megfogalmazott törvényjavaslat a vármegyékben kötelező háromévenkénti tisztújítást írt elő. A választójog túllépte a rendi kereteket, s a megyékben a polgarosodást kívánta elősegíteni. Nem meglepő, hogy a felsőtáblán, ahol az érdekelt, hatalmukat korlátok közé szoríttatni nem akaró főispánok is jelen lehettek, a kérdés igen nehezen haladt előre. Batthyány az 1844. július 4-i felszólalásában a kérdés tárgyalását kívánta meggyorsítani, ugyanis a fontosabb elvek kimunkálására egy bizottság kiküldetésére tettek javaslatot, ami egyben a vita felfüggesztését is jelentette. Batthyány szerint a javaslatban az elveket a szükséges részletességgel kimunkálták, felesleges tehát a halasztás. Frázisoktól mentes, kész munkának tartotta a javaslatot, amit tárgyalni lehet. Angliát hozta fel példának, ahol a Lordok háza nem azzal foglalkozik, hogy új munkát készítsen és azt visszaküldje az alsóháznak, illetőleg azon folyék a vita, hogy a kétféle tervezet közül melyiket fogadják el, hanem véleményezi az áttekintett munkát, és a szükséges módosításokat megteszi. Úgy érezte, hogy a téma egyébként sem kap többséget, mert egyik pontja a főispánok tevékenységét korlátozza. Meg kívánja akadályozni a hivatalukkal való visszaélést és az utasítások rendszerét. Azt is előre látta, hogy a többség a bizottmány kiküldése mellett fog határozni. Ezért azt javasolta, hogy annak tagjai ne legyenek már működő főispánok, vagy a jövőben erre várományosok. Feltévése bevált. A bizottmányt kiküldték. A törvényjavaslatból nem lett semmi.

Batthyányt elsősorban humanitárius megfontolások késztették a *büntető törvénykönyv* vitájában való felszólalásra. Most sem a majd ötszáz paragrafust magába foglaló

tervezet egyik részletét ragadta ki, hanem a börtönrendszer megjavításának szükségszerűségét bizonyította. Szerinte mindenféle változtatás jobb a meglévő rendszernél. A magánrendszerű börtönök létesítését, az elkülönített fogva tartást támogatta, a büntetéstől nevelő hatást várt. Az új börtönök építési költségének fedezését állami feladatnak tekintette, melynek módjáról az országgyűlésnek kell döntenie.

Az Országos Védegylet élén

A gazdasági kérdésekkel való foglalkozás Batthyány számára inkább gyakorlati szervezőmunkát jelentett. Ezzel magyarázható, hogy az országgyűlési vitákban elméleti gazdasági kérdésekkel még nem foglalkozott. Az 1843 – 1844-es országgyűlésen azonban egyre valóságosabban vetődött fel a magyar ipart védő vámrendszer kialakításának szükségessége. A liberális ellenzék jelentős részével együtt Batthyány is Friedrich List protekcionista külkereskedelmi befogásának hatása alá került. A küzdelemben a maga szangvinikus módján kapcsolódott be.

Az országgyűlésen kemény vitákban megszületett ugyan a védővamos elképzelést tartalmazó felirat, de elfogadtatásában az alsótáblai ellenzék nem bizott. Ezért az a kérdésben legradikálisabban fellépő Perczel Mór, Tolna megye követe vezetésével egy szűkebb csoport a védegyleti mozgalom szervezéséhez fogott. Az örökös tartományok iparának fölényes helyzetét, a védővámoknak a polgárok házában küszöbén való meghúzásával, vagyis a külföldi termékek vásárlásának hat évig tartó önkéntes korlátozásával kívánták megszüntetni.

Perczel már rendelkezett tapasztalatokkal. Az ő ötlete alapján 1842-től működött a „Tolnai Véd-Egylet”, majd ennek nyomán alakultak Zalában, Veszprémben, Komáromban és még néhány helyen hasonló szervezetek. Az országos egyesület létrehozására az első gyakorlati lépése-

ket 1844 nyarán tettek meg. Perczel augusztus 26-án már bizonyos eredményekről számolt be Kossuthnak. Az alapszabály és a szervezési eljárás tervezetét elkészítették, és foglalkoztak a vezetők személyének a kérdésével is. Batthyány Kázmért, Teleki Lászlót és mindenekelőtt Kossuth Lajost kívánták megnyerni. Túl nagy feladatot ez nem jelenthetett számukra, mert Batthyány Kázmért az alakuló választmány már szeptember 8-án a Magyar Védegylet ideiglenes elnökének meg is választotta. E minőségben írta alá szeptember 22-én az országgyűlés rendjeihez intézett kérelmet az egyesület elismerésére, és az országgyűlés terméinek az alakuló közgyűlés céljaira történő átengedésére. Levelében összefoglalta az ország gazdasági állapotáról kialakított közös véleményt, az egyesület által megvalósítani kívánt célt. Beszámolt az alakuló választmány léteről, és tájékoztatta az alapszabály tervezetéről. Az ország belkereskedelmének alárendelt szerepéből, a fejletlen iparból és mezőgazdaságból vezette le az általános szegénységet és a tökehiányt. Ennek megszüntetése érdekében a belföldi piacot kívánta ő is a hazai ipar számára biztosítani, és vele az ipari fellendülést elérni: gyárakat, ipari vállalatokat létrehozni. Úgy vélte, hogy a piac biztosítása, az ipar fejlődése a mezőgazdaságra is kedvező hatást gyakorol. Nemcsak a nyersanyag termelése kapna ösztönzést, hanem a feldolgozás is, ami a vámok, a szállítások és a külföldi feldolgozás magasabb költségeinek megtakarításával alacsonyabb árakhoz is vezetne. A külföldi áruk kiszorításával a pénznek korlátlan külföldre való áramlását is megakadályozhatónak tartotta.

Beszámolt arról, hogy a gazdasági fellendülést keresők egy csoportja, látva törekvéseik eddigi sikertelenségét, „nem akarván magukat holmi színlelt remény nyújtások ápolta álmódosításoknak játéknak, és még (kevésbé) szeretett honukat, az okvetlen bekövetkező erkölcsi, és anyagi végromlás martalékaul engedni: átlépének ... a cselekvőség terére”. Végcélnak a kereskedelmi és ipari függetlenség elérését tartották, ami nélkül a politikai függetlenség kivívása is elkép-

zelhetetlen. A Védegylet tagjai magukat hazai iparcikkek használatára és vásárlására szándékoztak kötelezni, hogy a kitűzött célt megvalósítsák. Emiatt gyűltek össze többen szeptember 8-án mindkét tábláról, és nyilvánították magukat alapító választmánynak.

Kossuthot is Batthyány hívta meg a következő választmányi ülésre Pozsonyba, ahová az október 4-én meg is érkezett. Az alakuló közgyűlést október 6-án tartották meg, s ezen Batthyány Kázmért elnöknek, Teleki Lászlót alelnöknek, Kossuth Lajost pedig igazgatónak választották.

Elnöki megnyitójában Batthyány Kázmér személyes indítékáról is szólt. A kezdeményezőknek az ideiglenes elnöki teendők ellátására történt felkéréséről meghatottan szólt, azt élete egyik legszebb pillanatának tartotta. Elkötelezettségét hangsúlyozta annak bizonyításával, hogy a meghíztatást nem nagyravágyásból vagy szerénytelenségből vállalta, hanem a feladat fontosságát átérezve használni akart az ügynek. A jelenlévőket az egyesület támogatására szólította fel, és kijelentette, hogy az ügyet akkor is szolgálni fogja, ha annak vezetését az övénél alkalmasabb személyek kezébe adják. Hivatkozott arra, hogy az ország gazdasági helyzetét a jelenlévők jól ismerik, arról meggyőző érveket nem is sorolt fel. Lelkesen méltatta a kezdeményezők munkáját, név szerint azonban senkit sem említett meg. Cáfolva látta azt a véleményt, ...hogy a magyar csak Teóriákkal bibelődve, nem akar a cselekvés ... dús terére lépni". Meggyőződése szerint máris azon jár. Elismerően szólt a kibontakozott egyesületi életéről, akár magán-, akár társadalmi céllal is alakultak meg. Ezeknek, a törvényhozó testület tagjainak és minden, a haza javát akaró személynek össze kell fognia, annak céljával egyetértenie. A Védegylet szerepét ....összekötő vegytani alkatrésznék..." tekintette, amely a reményeknek biztosít megfelelő talajt. Kiemelte, hogy az eddig megalakult egyesületek szűk csoport- vagy osztályérdekeket képviselnek. A Védegylet viszont ....kiegyenlíti az osztályok, nemzetiségek, vallások közti különbségeket és súrló-

dásokat; összeköti ugyan azon érdek utáni törekvésben a földes urat, s a jobbágyot, a mágnást és a nemes embert, a polgárt s a földművelőt, a magyart és a slavot, a németet s oláht, s egyesíti mindezeket ugyan azon hazának polgárai-vá, melly hazában igaz egyenlőség fog uralkodni az t. i. melly egy nagy közös cél, s egy nagyszerű érdek felé versenyzés hasonló képességben áll, melyből számúzve a szerencse javaival bővebben vagy kevésbé ellátott osztályok közti feltékeny, bosszús kaján vetélkedés.

De új mezejét is nyitja fel az elmesúrlódásnak, s a köz életnek önerővel teremtésnek, öngazgatásnak új iskoláját. Bölcsője tehát azon szellemnek, mellynek ihletése alatt más nemzetek túlnyomó nagyságra vívták fel magokat s melly egyedül ruházhat a nemzetekre állandó fényt, nagyságot és hatalmat, mert magában a nemzetben gyökerezik." A következő példát Spárta felemelkedésében és hatalmában látta. A spártaiak ugyanis az önmegtagadást, a kényelem megvetését önként vállalták és úgy lettek hatalmassá, pedig a természeti feltételek számukra igen kedvezőtlenek voltak.

A magyarság dús természeti kincsek között él, tehát megvan a lehetősége a sikerre, amihez az út az új megalakítandó egyesületen keresztül vezet.

Az amúgy is viharos országgyűlési vitát követően a megalakult Védegylet körül elszabadultak az indulatok. A Védegylet a gazdasági folyamatokat, így az iparfejlesztés kérdését és a kereskedelmet is a kereslet oldaláról közelítette meg, és igyekezett azt befolyásolni. Ezzel a törekvésével eltért Széchenytől, aki a hitelt tekintette a fejlődés kiindulópontjának, és a hezártsággal szemben a nyitott gazdaság híve volt. Batthyány Széchenyi elképzeléseitől e ponton távolodott el igen határozottan. Két ellentétes pólust képviseltek, az egyesület támogatói és ellenzői e két véglet között helyezkedtek el.

Az ellentétek azonban politikai síkon is jelentkeztek, sokan öncélú politikai ellenzékieskedésnek, hazaárulásnak,

szeparatizmusnak tekintették a mozgalmat, és az udvar, illetőleg a kormány támogatóiként léptek fel.

Batthyány Kázmér meglepő eréllyel vette védelembe a mozgalmat. Szó sincs arról, hogy protokolláris célból választották e magas, személyét az országos és az európai közvéleménnyel megismertető pozícióba. Határozott fellépése a bizonyíték, hogy megválasztói felfogását és temperamentumát jól ismerve, tudatosan szavaztak rá. Még a megalakulás előtti napokban vonta felelősségre Teleki Lászlóval közösen Zichy Ferenc helyettes főlovászmestert, mert a Védegylet ellen nyilatkozott. Az egyesületbe való belépésről Zichy a polgárokat lebeszélte, mert azt inkább politikai szervezetnek, mint gazdasági rendeltetésűnek tartotta. Fellépésük párbajkihívásig ment el. Teleki emiatt utazási szándékáról is lemondott. A Zichy Ferenc helyettes főlovászmester és Vecsera Bernát pozsonyi rendőrkapitány elleni párbajra végül is nem került sor, de Zichy Széchenynek is panaszkodott Batthyányék fellépése miatt. Kifejezetten terrorisztikus fellépésnek tekinti azt a hivatalos jelentés is. Különösen ahogyan Vecsera ellen jártak el. Utóbbira okot az szolgáltat, hogy Vecsera magához rendelte az egyik söröző tulajdonosát. Ez ugyanis tagtohorzás céljára aláírásokat gyűjtött. Vecsera kikérdezte áldozatát arról, hogy az aláírási íveket kitől kapta, hányan és kik lettek eddig az egyesület tagjai. Miután a vendéglős beszámolt arról, hogy azt Bezerédj és Fehérváry követektől kapta és eddig 10-12 fő írta alá és fizette be a tagsági díjat, erre a kapitány becsmérőleg nyilatkozott, és az egyesület törvényességét kétségbe vonta, majd kijelentette, hogy a befolyt összeget hasznosabb lenne jótékonyági célokra fordítani. Batthyány és Teleki, miután a történetekről értesültek, a rendőrkapitány lakására mentek, és őt szigorúan felelősségre vonták. A kapitány hivatkozott ugyan súlyos betegségére, kötelességének teljesítésére, de a jelentés szerint a legrosszabbakra is fel volt készülve. Vecsera panasz a kormány, majd a császár elé került, aki a magyar udvari kancellártól részletes vizsgálatot kért.

A Védegylet létrejötte azonban nemcsak gazdasági, politikai gondot jelentett az udvarnak, hanem kormányzatit is. Az egyesülési jogot még nem szabályozták törvényben, és így a kormány úgy vélte, hogy egy országos egyesület létrehozásához az ő engedélyére is szükség van, azt pedig az alapítók nem kérték. Ugyanakkor az egyesületet az országgyűlés keretei között hozták létre, így végül is törvényellenes voltát nem tagadhatták. A kormányzat egyéb lehetőség hiányában kivárássra és titkos szabotázsra rendezkedett be.

A Védegylet melletti harcot Batthyány nemcsak a párbaj eszközével, hanem meggyőzéssel, érveléssel is folytatta. A következő két év a Védegylet melletti agitáció és a vidéki osztályok szervezésében telt el. A támadásokat és az ellenük felhozott érveket az 1845 nyarán Kaposvárott elmondott beszédekben foglalta először össze. „...nem hiszem, hogy legyen a népek történetében egy egyesület, egy vállalat, mely olly tiszta szándékkal föllépven, annyi ellenszegülésre, annyi nyílt s titkos, hatalmas s mérges ellenségre talált volna, de melly egyszersmind más részről rövid idő alatt annyira túlhaladta volna legvérmesebb barátjainak reményeikelt is, olly diadalmasan kivívta volna magának a korszerűség, a hazánkfiai kebleben rögzött, szükségéből merített czélszerűség, talpra esett alakítójának jellemét.” A cseppből tenger lett, a szikrából tűz pattant, de azt kiszikasztani, illetve elfojtani igyekeznek, mondta. Az ellenérvek igen változatosak: a Védegylet lázongás, szemfényvesztés, a hagyományok és kötelek megsemmisítője, zsarnokság, buta illúzió, holtan született gyermek, mérge, szűkkeblűség, pártszegés, végveszély, nemzetiségellenes, demoralizáció, tönkretevő, közgazdasági öncsalás, viszály a kormánnyal, háborús ok. Az igazgatóválasztmányt egyenesen sikkasztással vádolták meg a Védegylet ellenfelei.

A vádakkal szembeállította a tényeket, a meggyőzéshez felhasználta személyes tapasztalatait. Az aláírások naponta

szaporodtak, a vidéki szervezetek száma kilenc hónap alatt 120 fölé emelkedett — hangsúlyozta. Tanúja új gyárak alakulásának, régiak bővülésének. Tömegbázisát az aláírókénál jóval nagyobbbnak tudta, hiszen sokakat hivatalból eltiltottak vagy megfélemlítettek, és csak titokban merték a mozgalmat támogatni. A cáfolatot sommásan foglalta össze, bizonyítva, hogy a kormány nem az iparfejlődéstől, hanem az egyesületben felhukkant politikai felfogásoktól félt. Beszédében Batthyány az országgyűlésre, illetőleg az alsótábla határozatára hivatkozott, mely a Vedeget „a törvény pajzsa alá emelte”, mint olyat, ami egyedüli utat jelent a kitűzött célok megvalósítására. Batthyány szerint a társadalmi átalakulás feltétele a gazdasági fejlődés, amiben a húzóerőt az iparfejlődés képezi. Az iparfejlődés viszont a magyar viszonyok között csak a Vedeget segítségével valósulhat meg, mert védővámokat az ország nem állíthat.

A nemzeti szellem és a polgárok összefogása hozhatja meg az eredményt, melyre majd a kormány is büszke lesz. A kormány szerepéről óvatossággal szökött. A parlamenti vitában megismert határozottságát az azonos érdekek hangoztatása váltotta fel. Nem csoda, hogy az egyesület politikai hatását, politikai jellegét igyekezett tompítani. Felismerte, hogy a mozgalom vízvázasztó szerepet is betölt, és úgy vélte, hogy az ellene nyilatkozó tekintélyeknek csökkent az erejük. Derűlátás töltötte el, a mozgalomban olyan erőt látott, amelyből a nemzeti újjászűletés táplálkozhat.

A Vedeget külföldről, elsősorban Németországból támadások érték. A védekezést, a felvilágosítást azonban akadályozta a cenzúra, amely a mozgalom kibontakozását mindenben gátolni igyekezett. Nem engedte sokszorosítani az aláírási ívet, az alapszabályt, megtiltotta a hirdetések kiadását. Az ellentábor támadásai viszont nyilvánosságot kaptak a sajtóban. Batthyány a külföldi támadások ellen is sorompóba lépett, és Lipcsében a *Der ungarische Schutzverein* című röpiratot jelentette meg 1845-ben Otto Wigand nyom-

dájában. A szerzőség kérdését meg kell vizsgálni, mert Batthyány neve úgy szerepel a kötet élén, mint akinek azt „csak” ajánlották. A szerző neve viszont nincs feltüntetve. Batthyány szerzőségét korábbi megnyilatkozásai, a Kaposvárott saját kezűleg írt beszéde szövege alapján lehet megállapítani. Utóbbi a munka vázlatának tekinthető. A felvetett vádakra ugyanis itt kapunk határozott választ. Az igazgatóválasztmány 1845-ös beszámolójában utalás is történt egy cáfolat megírására, ami kellő alapossággal, nem „körülnyírt karczó tollal” íródott, a szerzőről azonban, bizonyára konspirációs okokból, itt sem esett szó. Szerintünk a szerző Batthyány, de nem kizárt, hogy Tóth Lőrinc és Nagy Károly is valamilyen formában közreműködött.

A kötet bevezető részében Batthyány derűlátása nyilvánult meg. Büszke a magyarság korlátlan lehetőségeire és elhivatottságára, amit felületesen olvasva akár nacionalista megnyilvánulásnak is felfoghatnánk. Az automatizmus szemlélete is jelentkezett, az országgyűlési felszólalásokhoz hasonlóan. Meggyőződését még növelte, hogy a védegyeleti mozgalom az egyes nemzetiségek körében is kedvező fogadtatásra talált. A német és a szlovák városi polgárság például igen erős alapnak látszott. Az egységes fellépést a közös érdek váltotta ki. A mozgalomban az egymásra utaltság domborodott ki. E kérdéssel külön is foglalkozott, amiből egyértelműen megállapítható, hogy nem nacionalista szempontból közelítette meg a nemzetiségi problémát. Igaz viszont, hogy a gazdasági alapon talált közös érdek a politikai és kulturális felépítményben nem jelentkezett.

A bevezető gondolatokat részletes és szakszerű gazdasági elemzés követi, melyben feltárul az ország kiszolgáltatottsága és a kizárólagos agrárjelleg megszüntetésének egyedüli lehetősége, az iparfejlesztés szükségessége.

A kibontakozás útját itt sem kormányellenességben és különösen nem a dinasztia elleni fellépésben látta, hanem bizott az uralkodó támogatásában és a kormány utólagos belátásában. A második részben a „cáfolatokat”, az álta-

lunk már idézett vádakra adott válaszi tárgyalta kimerítően.

A függelék két dokumentumot tartalmaz. Az első az országgyűlés alsótáblájának 1844. novemberi határozata a mozgalomnak a „törvény pajzsa alá” vételéről, eddig ugyanis magánszemélyek egyesületének fogták fel azt. A másik dokumentum az alapszabály, amelyet az egyesület elnökeként Batthyány Kázmér, jegyzőjeként Tóth Lőrinc írt alá.

Batthyány a szervezőmunkában személyesen is részt vett. Kaposvári útja is egyik láncszeme lehetett ennek. Említette is, hogy egy szomszéd megyéből érkezett, ahol egy alakuló osztály ülésén vett részt. Az általa említett szomszéd megye valószínűleg Baranya lehetett, mert itt ebben az időben szerveződött meg Siklóson és Pécsen a helyi egyesület. Siklós közvetlen befolyása alatt állt, és ott Batthyány saját embereivel alakíthatta meg az egyesületet. A pécsi egyesület általunk ismert pénztárosa is egyik jogásza volt, aki később személyi titkára lett. Hasonló okokból szoros kapcsolat fűzte a szigetvárihoz is. Valószínű, hogy a saját, illetőleg az általa kezelt többi birtok tisztviselői is megyéjük, illetőleg szűkebb környezetük mozgalmában vettek részt. Mindehhez csak annyit tehetünk hozzá, hogy területi megoszlásban a Dunántúlra, ezen belül a Dél-Dunántúlra helyeződött át a mozgalom súlypontja.

Népszerűsége és lelkes szervezőtevékenysége 1845-ben ért a csúcra. Tevékenységét Pécsen díszpolgársággal ismerték el. Tancsics dicsőítő sorokat írt róla, mindenütt nyilvánosan ünnepelték. A leglátványosabb, de nem az egyetlen ünnepés Pesten, 1845. november 16-án este, az első beszámoló közgyűlés előtti napon történt. A résztvevők egyikének leírása szerint az ifjúság nemzeti öltözetben, égő fáklyákkal, nemzeti zenét játszó zenekar kíséretében vonult Batthyány lakásához, ahol a tömeg éljenzése közepette Perczel Mór

fejezte ki tiszteletét. Batthyány lejött közéjük az utcára. ott nyilvánította ki háláját, és felszólította az ifjúságot a Véd-egylet ügyének az ápolására, a takarékoság és a nélkülözés elviselésére. A népszerűségnek más megnyilvánulásai is jelentkeztek. Szerelmey Miklós nyomdász és litográfus például a haladó eszméket képviselő egyének arcképét, köztük Batthyányét batiszt-, illetve vászonkendőre nyomatta. Any-nyit tudni ezekről, hogy szegélyük színes arabeszkkekből állt, a széleken Deák, Klauzál, Bezerédj és Kossuth, a középén Batthyány Kázmér arcképe, körben pedig a Védegylet és a Kereskedelmi Egyesület jelvényei voltak láthatók. Meglehetősen sokat készítettek belőlük, de az igényeket így sem tudták kielégíteni.

Leles hangulatban folyt le a közgyűlést követő védegyleti lakoma a nemzeti színekkel díszített Horvát-kerti színkörben. Batthyány itt köszöntőt mondott a királyi párra, a nádorra és az egész uralkodóházra. A védegyleti hált ugyan-itt, hasonló külsőségek között tartották meg november 18-án. „A tegnapi díszítményben pompázó, a nagy számú csillárokon egő gyertyák terjesztette fénytől elárasztott nagyszerű teremben, a mind két nembeli és minden rangbeli vigadozóknak egy helyen illy mennyiségben ritkán látható diszes serege többnyire nemzeti szabású, avagy honi szövétű ruházatban a legvidorabb jó kedvel társalogva, és folyvást csak nemzeti, és egyedül csak nemzeti tánczokat egy magyar zenekar hangoztatta nótákon eljárva, a karzatok és páholyok tömérdek sokaságú nézőktől ellepve egy nagyszerű, és tündéri látványt képezének, annyival magasztosabbat, mivel ennek bélyege és jelleme magyar nemzeti vala, és mivel hideg feszesség, és rangkülönbség okozni szokta visszavonulás, vagy elkülönözés itten e társaságnak derűtségét egy pillanatig sem zavarta meg. — Némely kedvelt egyének a terembeni beléptükkor hő lelkesedéssel, és zajos éljenekkel fogadtatának a tömérdek sokaság által... —” A tudósító sorban meg is nevezte őket: gróf Károlyi Györgyné, Kossuth Lajosné, gróf Batthyány Kázmér, gróf Teleki László és Kossuth Lajos.

Hasonló külsőségek között rendezték 1845. november 17-én a megyeháza nagytermében az „Országos Vedegetlet Nagy Gyűlését”. A karzaton 138 kisebb nemzetiszínű zászlót tűztek ki, a vidéki vedegetleti osztályokat jelképezve. Ezekre ráírták az illető osztály nevét és alakulásának időpontját. Középen helyezték el az országos egyesület hatalmas nemzetiszínű zászlaját, amelynek vége csaknem körül fogta az elnöki széket. E zászló jobb oldalától kiindulva megalakulásuk sorrendjében helyezték el a vidéki egyesületek zászlóit. Az elnöki szék mögött nemzetiszínű szövettel bevont oszlop állt, tetején egy gözmozdony makettjével. Az oszlopon az iparosság és a gyárak jelképeit helyezték el. A teremben keresztben, az elnöki szék előtt egy hosszú asztal állt. Mögötte az elnökön kívül az igazgató, jegyző, pénztárnok és az igazgatóválasztmány tagjai ültek. Velük szemközt két oszlopban felállított székeken foglaltak helyet a vidéki küldöttek. Rajtuk kívül a terem többi részén és a karzaton a megyeháza nagytermét zsúfolásig megtöltve a nézők helyezkedtek el. Ilyen külsőségek között, éljen kiáltásoktól kísérve foglalta el Batthyány Kázmér az elnöki széket, és nyitotta meg a közgyűlést „egy, a tárgyra vonatkozó, annak keletkezését, eddigi befolyását, hatását, az eleibe gördített akadályokat, rágalmakat híven ecsetelő ékes, és remek beszéddel”. A beszéd olyan sikert aratott, hogy elhárították annak minden osztályhoz történő megküldését. Batthyány beszédének kéziratát a hozzá legközelebb ülő kaposvári küldött, mint a legkorábban megalakult vidéki osztály képviselője, megszerezte, és otthon bemutatta.

Az elnöki megnyitó jól fogalmazott, kerek előadás volt, mely szándéka szerint nem kívánt a részletekkel foglalkozni, azt „ügyesb kezekre” hagyta. Csak a mozgalom általános irányát foglalta össze, és sok olyan gondolatot tartalmazott, melyekről korábban is szólt.

Az elért eredményekről a következő értékelést adta: „...Egy éve telt, s újra öszvegyülünk most hazánk fővárosá-

Der

ungarische Schutzverein.

Der Verein ist ein deutscher Verein und nicht mehr
als ein Schutzverein für die Ungarn und nicht mehr
als ein Verein für die Ungarn in der Türkei und
in der Türkei.

Leipzig,

Druck und Verlag von Otto Wigand.

1845.

59301

han, de már nem többé csupán mint egyes elvharátok, ... hanem megjelenünk mint a nemzet köz sympathiájátul elfogadott ügynek képviselői, mint egy valóban országossá vált intézetnek a nemzettől önnvállalt hivataloskodásunkban megerősített tiszteli, megjelenünk mint az ország legvégső széleiről velünk kezét fogó, s buzgón munkálkodó vidéki tagtársaink követői, mint a nemzet egy köz vállalatának előmozdítói, a nemzetnek felelősséggel tartozó olly érdekének igazgatói, melly már annak vérével összeolvadt, élével azonosult”.

Néhány fontosabb gyakorlati kérdésben összehasonlította az egyesület megalakulása előtti állapotot és az elért eredményt. felsorolta az árukkal megrakott raktárakat, az új gyárakat, melyek keletkezésének üteme a terveket is meghaladja, a találmányokat és terveket, amelyek a jövő fejlődését biztosítják. A kibővített, illetőleg újonnan létrehozott gyárak száma meghaladta a százat. Többségük a selyem-, pamut-, posztó-, fonó- és szövő-, vegyi, dohány-, papiriparban jött létre, melyek részletes felsorolását az igazgatóválasztmány jelentésében találhatjuk. Batthyány utalt a megtakarított aranyhalmokra, a „külföldi sas” körmeiből kiragadott pénzre, a vidéki osztályok tekintélyes számára, a magyar ipari áruk utáni kereslet megnövekedésére és végül arra a büszke öntudatra, amely egy év alatt a nemzetben ébredt. Megismerte erejét: tud nélkülözni, a kitűzött célját képes elérni, a maga szükségleteit elő tudja állítani és függetlenné válni a külföldtől.

A külföld vádjai elleni érveket az elért eredményekből merítette, majd kijelentette, hogy .... a külföld azt teszi, mit nálunk rosszal”. A német nép iránti rokonszenvére hivatkozva kijelentette, hogy a mozgalmat támadó német hirlapok nem a német közvéleményt képviselik. De szerzett ismereteket a francia és az angol sajtó véleményéről is. E lapok ugyan nem helyeselték mindenben a kitűzött célt, de korrekt hangon írtak. Ellenvéleményük inkább a gazdasági elképzeléseket érintették, a tudatlanság, a szegénység, a műveletlen-

ség és az elnyomás megszüntetésére vonatkozó nemzeti célokat megfelelően méltányolták.

A kormány ellenséges tevékenységével is foglalkozott. Kifogásolta, hogy a hivatali viselőket eltiltották a mozgalmtól, illetve az örökös tartományok lakóit a Magyarországra költözéstől. Az örökös tartományokba szállított nyersanyagokra vonatkozó vámot a kormány leszállította, a cenzúrát pedig megszigorította. Batthyány végül feltette a kérdést, hogy ez a Védegylet ellen szól-e, vagy az ország egészét érinti. Szerinte a kormány tevékenységét az országot ért sérelemként kell felfogni, majd visszatért az alapgondolathoz, hogy a kormány tartózkodó, illetve akadályozó tevékenysége nem közvetlenül tőle, hanem néhány szűk látókörű államfértitől származik.

A siker reményét kifejező szavak után szigorúan óvott a hanyagságtól, a lankadástól, a fényűzéstől és az elpuhultságtól. Anglia példáját használta fel az ösztönzésre. Befejezésül az eddigi lelkes munka folytatására buzdított.

A reményeket azonban nem sikerült valóra váltani. Az 1846. augusztus 20-án tartott közgyűlésen hasonló eredményekről már nem lehetett számot adni. A taglétszám és a vidéki osztályok száma ugyan gyarapodott, de az egyesület hanyatlani kezdett. Délben ugyan Batthyány a küldöttek egy részét az iparmű-kiállítás megtekintésére vezette, ahol „örömsugárzó szemekkel” tekintették meg a kiállított sokféle árut, ami a védegyleti tagoknak örömet okozott. A megyeháza nagytermében délután 5 órakor nagy hatású beszédben nyitotta meg Batthyány a közgyűlést, a jelenlévő 200 vidéki osztály képviselői és a nagyszámú közönség előtt. A központi választmány beszámolója azonban már lehűtötte a kedélyeket. Kiderült ugyanis, hogy az igazgatóság csak akkor tudja működését folytatni, ha a tagok áldozatkészsége ezt lehetővé teszi. A közgyűlés második napján Kossuth váratlan lemondása fokozta a csalódást.

13. Vindagelen bij Posten, 1843-been

A mozgalom a kitűzött hároméves terminus felénél lassan elsorvadt, a következő közgyűlést már nem is hívták össze. Új idők, új feladatok jelentkeztek, amik Batthyányt is egyre nyíltabb és élesebb politikai csaták megvívására szőlítették.

Megszűnése ellenére sem tarthatjuk a mozgalmat eredménytelennek. Az iparra és a kereskedelemre gyakorolt hatásánál azonban sokkal nagyobb a politikai eredmény. Általa jutott ugyanis az országot átfogó szervezethez az ellenzék. Ennek segítségével tudta nézeteit hivatalosan is terjeszteni. Ugyanakkor az ellenzék iskolájának is bizonyult, mivel vezetőinek többsége itt szerezte politikai tapasztalatait, és később megtalálhatjuk őket a szabadságharc vezetőinek soraiban is.

Az iparfejlesztés kérdését az ellenzék nemcsak a fogyasztás növelésével igyekezett elősegíteni, hanem közvetlenebb módon is beavatkozott a gazdasági folyamatokba. Sajátos munkamegosztás jött létre vezetői között. Kossuth lett az irányító, Batthyány Lajos az Iparegyesület elnöke. A két testvéregyesület több területen együtt dolgozott. A Védegylet kezdeményezésével szerveződött meg a korábban már említett Iparcsarnok bizományosi szerepkörrel, az ipar és a kereskedelem közötti közvetítő feladattal. Végül is az Iparegylet intézménye lett. Batthyány Kázmér a társegyesületet nemcsak kölcsönnel, hanem a munkájában való részvétellel is támogatta. Részt vett a Gyáralapító Társaság tevékenységében is. Választmányának tagja Batthyány Lajossal, Kossuth Lajossal, Teleki Lászlóval együtt, a konzervatívok és az ipart képviselő vállalkozók társaságában. A lemondott Széchenyi helyett másodelnöknek Batthyány Kázmért választották meg.

A szükséges tőkék biztosítására személyesen jegyzett részvényeket, így a pécsi vasgár céljaira is 1000 forintot. A He-
rendi Porcelángyár is az ő anyagi közbelépésével tudott

talpra állni. Pesten elnöke lett egy ipari jellegű egyesületnek. Elnöke és részben finanszírozója a pesti iparmű-kiállításnak, melyet a védegyleti küldöttek is nagyon dicsértek.

A Vukovár – Fiumei Vasútvállalatra Egyesült Társaság elnöke

A külkereskedelemmel, a vámkérdéssel és az iparfejlesztéssel összefüggött a vasútépítés kérdése. A liberális ellenzék a Pest – Bécs – Trieszt irányvezetésű birodalmi elképzelés ellensúlyozására a Magyarország részét alkotó Fiume kikötőjét kívánta vasútvonallal összekötni. a konzervatívok viszont Bécs felé akartak haladni. Kossuth terveit, az országot átlós irányban átszelő hálózat kialakítását az Ausztriával való verseny is befolyásolta. Véleménye szerint a bécs – triezsti vonal mielőbbi kiépülése esetén magához vonzaná a magyarországi szárnyvonalakat. A magyar külkereskedelem útja így elkerülhetetlenül Ausztrián át, az ottani vámoknak, piacoknak és fuvarozási lehetőségeknek kitéve, vezetne.

A sokféle nézet kifejtésére az 1843 – 1844-es országgyűlésen került sor. Az alsótáblán megfogalmazott javaslat a vasútvonal kiindulási pontjául Vukovárt jelölte meg, és haladt tovább Sziszekén és Károlyvároson át a tengerpartig. Az alapkoncepciót a főrendek is elfogadták, Széchenyi sem zárkózott el előle, de több jelentős kiegészítő javaslatot tett. Ezek egyike, hogy az építkezést a magántársaságok helyett az államra bízna. Az országgyűlés bezárása előtt nem sikerült megegyezésre jutni, így a megoldás a következő országgyűlésre maradt.

A terv felkeltette a magánvállalkozók érdeklődését, és három társaság (Pesten, Vukováron és Fiumében) is jelezte részvételi szándékát az építkezésben. Ezek 1845. október 30-án Fiumében egyesültek.

A Vukovár – Fiumei Vasútvállalatra Egyesült Társaság elnöke Batthyány, a pesti választmány igazgatója Kossuth lett. A társaság munkájának kezdetét jelzi Széchenyi feljegyzése: „[Batthyány] Kázmér nagyon dühös!” A társaság ügyét 1846 elején ugyanis reménytelennek látta. Batthyány november 16-án Telekihez írt levelében arról számolt be, hogy Kossuth is kétségbeesett a kilátástalanság miatt. Csüggedtsége ellenére azonban más, közvetítő megoldásról nem akart tudni. Ezt a véleményt a választmány is osztotta. Ragaszkodtak eredeti elképzelésükhöz, a vukovár – károlyvárosi szakasz előkészítő munkálatainak a befejezéséhez, amit majd a vukovári koncessziók szorgalmazása követ. A tőkék jegyzésére a lehetőséget nyitva hagyták. A pénzügyi helyzettől tették függővé a Fiume felé vezető szakasz munkálatait, vagy a már elfogadott terv szerinti építés megkezdését. A pénzügyi helyzetet az első szakasz előmunkálataival kapcsolatban Batthyány megfelelőnek ítélte. A javaslatot a közgyűlés november 18-án elfogadta. A közgyűlést követően Batthyány és Széchenyi a kérdés felett összevitakozott, de „nyájasan” váltak el egymástól.

A jegyzett összegekről a közgyűlést követően vannak adataink. Az előmunkálatokra a 32 760 forint jegyzett összeg felét befizették. A másik felének befizetésére Kossuth március végéig tűzött ki határidőt. A részvényesek közül a legtöbbet jegyzők között található Batthyány Kázmér 1000 forinttal. Nála többet senki sem, azonosan nagyon kevesen jegyeztek. Kossuth, anyagi helyzetéhez képest feltűnően sokat, 500 forintot jegyzett. Az első szakasz felmérése és kivitelezési terve az év végére elkészült. A vasútvonal további sorsáról az 1847 – 1848-as országgyűlésen döntöttek. Az országgyűlés által kiküldött bizottság előtt, a társaság képviselőjében Batthyány is próbálta a javaslatot elfogadtatni. A vita az útvonalról, a megvalósítás üteméről és az anyagi fedezet biztosításáról folyt. A terv ellenzői a nemzeti ségi kérdést is felhasználták érveik alátámasztására. Nem látták be, hogy a vasút Magyarországot és Horvátországot érdek-

közösségbe hozza. Az ellenzék a vasútvonal kiépítését főként gazdasági, Széchenyi és a konzervatívok elsősorban nemzeti oldalról közleltették meg.

A jobbágyszabadító

Az 1839–1840-es országgyűlés fogadta el az önkéntes örökváltásról szóló törvényt. Ennek vitájában azonban Batthyány Kázmér nem vett részt. Ugyanis a törvény elfogadását meg sem várva, Bezerédj Istvánt követve, megkezdte a birtokain élő jobbágységekkel az önkéntes örökváltásról szóló szerződések megkötését.

Az első szerződéseket fivére birtokain, az ő megbízottjaként írta alá. Majd Pestre költözése után került sor a siklói uradalomhoz tartozó falvak és Siklós mezőváros szerződéseinek megkötésére.

Az első szerződést Vas megyében, a borostyánkői uradalomban lévő Felsőlövő (Oberschützen) község lakóival 1840. december 12-én még Bécsben kötötte. A megállapodással a 39 úrbéri telekhez tartozó szántók és rétek után járó földesúri tartozások, szolgáltatások, adók és az egyházi tized, illetőleg a földesurat megillető kisebb királyi haszonvételek örökös megváltásáért 40 000 forint megváltási díjat fizetett a falu úrbéres lakossága. Ebből 2000-et a szerződés aláírásakor, a többi évi 5%-os kamattal két esztendő alatt, negyedévenként törlesztették. A megváltási díjat a földesurat megillető járadék tőkésítésével számították ki, ami megfelelt a liberálisok korábbi, megvalósításra nem került elképzeléseinek. A konzervatívok a majorsági földek nemesek közötti, vagy az úrbéres földek jobbágyok közötti forgalmi árát kívánták a tőkésítésnél alapul venni. Az 1840-es úrbéri törvény a szabad egyezséget tette lehetővé. Batthyány jó szándékát bizonyítja, hogy a számára kedvezőtlenebb megoldást választotta.

A szerződés alapján a jobbágy az addig általa használt úrbéri telekre szerzett tulajdonjogot, amit a jövőben szabadon el is idegeníthetett. Nem vonhatta ki magát viszont a földesúri bíróságok hatásköréből, és a községi bíróválasztásnál is érvényesült a földesúr jelölési joga.

A később megkötött szerződésekben enyhébb törlesztési kötelezettséget írtak elő, belátva, hogy a tőkehiányban szenvedő jobbágyok súlyos helyzetbe kerülnének a túl rövid határidő következtében. A fizetési határidőt tízenhat-húsz évre hosszabbították meg, a kamatot azonban 6%-ra emelték fel.

A földesúri kötöttségektől 1842-ben Határfő (Schmiedrait) és Borhegy (Weinberg); 1845-ben Borostyánkő (Bernstein), Máriaifalu (Mariasdorf), Mencsér (Rettenbach), Sós-hegy (Salzriegel), Szépúr (Schönherrn), Fehérpatak (Tauschen), Villámos (Willersdorf), Bodony (Siklősbodony), Csehi (Drávacsehi), Szerdahely (Dravaszerdahely), Hásságy, Egerág, Udvard; 1846-ban Háromsátor (Dreihütten), Újvörösvágás (Redlschlag), Buglóc (Schreibersdorf), Edeháza (Stuben), Újrétfalú (Wiesfleck), 1847-ben Száva, Palkonya (Dráwapalkonya), Mozsgó községek és Siklós mezőváros szabadult fel. A szerződések érvénybe lépéséhez a legfelsőbb hozzájárulásra is szükség volt. Ennek megszerzése azonban hosszabb időbe tellett, így a szabadságharcig csak kevés falu megállapodása lépett érvénybe.

Batthyány példáját nagyon kevesen követték. Az országban megkötött szerződéseknek mintegy fele az ő nevéhez fűződik. Ha Bezerédjt úttörőnek tekintjük is a jobbágyfelszabadítók sorában, Batthyány Kázmér az, aki a legtöbb faluval megállapodásra jutott.

A megvalósítani kívánt célt a legvilágosabban Siklós mezőváros „örök határ egyezsége” (a legelő és erdő elkülönítési megállapodása) bevezető része tartalmazza. ....Siklós Mező Város határa, földjei, rétjei, és közös legeltetési joga oly zavarban és bizonytalanságban voltak e mai alól írta napig [1947. január 1.], hogy e végett folytonos panaszok,

perek és patvaroskodások voltak az említett Város, földes Uraság, sőt még a szomszéd helység lakossáival is. – Hogy mind ezen panaszok megszűnjenek, a birtok tulajdon tisztába jöjjön és ezek alapján a józan gazdálkodás minden oldalról előmozdíthasson, de végre hogy a szorgalom és ipar serkentésére az örök váltság és a fenn említett Siklós Mező Város közönsége és német újvári Gróf Batthyány Kázmér mint örökös földes úr között megtörténhessen... érett megfontolás után örökre és megmásíthatatlanul egyeztünk meg.”

A feltételeket nyolc pontba foglalva írták le. Megállapodtak a földcserében, a közös legelő és erdőhasználat megszüntetésében és más kisebb kérdésekben. Az örökváltságról külön szerződést kötöttek.

A szerződést Batthyány viaszpecsétjével és saját kezű aláírásával látta el. A szerződést Nagy Károly ellenjegyezte. A város nevében a bíró, az esküdtek és a polgárok írták alá kettőszáznegyvennégyen.

A párttá szerveződő liberális ellenzék első soraiban

A liberális ellenzéki mozgalomba történő bekapcsolódást Pozsonyban, 1839. november 18-án, a Batthyány Lajos szervezte ellenzéki kaszinó megalakulása tette lehetővé, amelyben a főrendi ellenzék is részt vett. A jelenlévőkről a szemtanú Széchenyi István tudósított naplójában: Batthyány Lajos, Zay Károly, Jeszenák János, Szapáry Miklós, Szapáry Antal, Erdődy Sándor, Batthyány Kázmér, Esterházy Miksa, Zichy József, Pálffy József, Zichy Ödön és Zichy Jenő.

Sáros megye követeként ekkor kapcsolódott be az országgyűlési munkába Pulszky Ferenc is, aki a bátrak között tartja számon Batthyány Kázmért. Leírása szerint ez a főúri

csoport érdekes színfolt. Mindnyájan hibásan beszéltek magyarul. Nem törődtek a nyelvtani és a logikai szabályokkal, és mégsem váltak nevetségessé.

Törekvésekkel az arisztokrácia presztízst akarták megővni, mert szerintük annak a nemzeti érdekeket kell szolgálni. Az országgyűlési küzdelmekben így a megyei liberális ellenzéki többség az alsó táblán partnerrá talált bennük, akik nem elhanyagolható kisebbséget jelentettek.

Nézeteiket nyelvi nehézségeik miatt nehezen érvényesíthették, de ellensúlyozta ezt felkészültségük, a magyar ügyekben való jártasságuk és tetterekészségük. Batthyány Kázmér szervezőmunkáját is elsősorban a tettek jellemezték, az elvi kérdések feletti polémia másokra hagyta. Ilyenek voltak a valamivel később hozzájuk csatlakozó, a felső táblán ugyancsak először megjelenő Teleki László és Eötvös József. Mindketten jól képzett, elsőrendű szónokok.

Alakuló ülésükön megjelenteken kívül ide sorolható még Esterházy Mihály, Esterházy Kázmér, Andrássy Károly és Károlyi György. A meghatározó szerepet betöltők új generációt jelentettek, hiszen nagy részük törvényhozói tevékenysége csak most kezdődött. A megalakulás idején fellépésük többnyire egységes.

A viszonylagos egység a következő országgyűlésen már megbomlott. Az időközben egyre inkább Kossuth vezetése alá került liberális ellenzéki mozgalommal részben személyi, részben elvi indítékokból Széchenyi szembefordult. Egy centrupárt alakítására tett lépései nem sikerültek, s így egyre inkább a konzervatívok felé sodródott. Kapcsolata Batthyány Kázmérral is egyre keserűbbé vált. 1843-as naplójegyzetei ezt az eszmei távolodást jelzik. Sértődötten veszi tudomásul, hogy egyik látogatása alkalmával Batthyány a liberális ellenzék ellenfelének nevezte őt. A személyes kapcsolat természetesen nem szakadt meg. A nyílt politikai szakítást közöttük, mint láttuk, a Védegylet jelentette.

A Batthyány által is felismert polarizálódás az 1843–1844-es országgyűlés után tovább folytatódott. Széchenyi továbbra is figyelemmel kísérte Batthyány Kázmér tevékenységét. Egy új szárnya is létrejött a liberális ellenzéknek, az Főtvös József és Szalay László vezette centralisták kis létszámú csoportja. Ők Kossuthtal és Széchenyivel egyaránt sok kérdésben ellentétes álláspontot foglaltak el. A Kossuthtól átvett *Pesti Hírlap* hasábjain nézeteiket tag körben terjesztették. A nemesi vármegyében nemcsak az alkotmány bástyáját látták, hanem a polgári fejlődés gátját. E kérdésben Batthyány Kázmérral is szembekerültek, aki a megyék hatalmát nem kívánta korlátozni. A Védegylettel sem értettek egyet, a vámvonat eltörlését javasolták. Ellenük Kossuth és környezete erőlesen lépett fel.

A főrendi ellenzék vezérszónoka Teleki László lett, akihez Batthyányt meleg baráti szálak fűzték. Tájékoztatták egymást elképzeléseikről, kicserélték véleményüket. A Batthyány által Telekihez írt és fennmaradt néhány levélből megállapítható, hogy az ellenzéki mágnások Telekit tekintették terveik megvalósítására a legalkalmasabbnak. Batthyáynak az országgyűlési taktikázásokról írt levele az első bizonyítéka kapcsolatuk bizalmas voltának és a főrendi ellenzék szervezett együttműködésének. Megtudták például, hogy a nádor elutazik, az országbíró fogja helyettesíteni, és a védővámok kérdése is napirendre kerül. Ehhez kellene az éppen Pesten tartózkodó Teleki segítsége. „...barátjaink veled általam üzentetik, hogy igen óhajtanák, hogy pénteken, de legalább szombaton már itt volnál...”, mert „hathatós” szónoklatára rászorulnak.

Nem csoda tehát, ha a Pesti Kör, az ellenzéki eszmék fóruma Teleki vezetésével alakult meg, és a Nemzeti Körrel történt újraegyesülés után létrejött Ellenzéki Kör vezetőjének is őt választották meg.

Mindkettőjüknek sok dolgot adott a Védegylet, illetőleg a Gyáralapító Társaság működése. Batthyány egy 1845. április 6-án kelt levelében úgy nyilatkozott, hogy a társasá-

16353

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI,

MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI

1991/1992 8

HARM KOSZORÚZOTT FÁLYMI SNA.

ELONGATE IN ALPS 3

HÍDEGUTYÁRI GRÓF BATTHYANY KAZMER

မဟာဝိသုဒ္ဓါန် : လူ့ဘဝ - စစ်တမ်း

PESTEN

SYMPTOMATIZ BEI MEINER 102567411

1943

Székely Székelyek és törvények általános törvénye Nagy
 Pálffyban írták alá Székely Várhelyén Szent Péter 1845.

Nagy József Batthyány
 József János, mint
 a fő felkutatásért
 József Batthyány Kézírás

Székely Mária Párizs
 Mihály János Ekelet x
 Dávid József Ekelet
 Nádor István x
 Nagy János x
 Nádor József Ekelet x
 Nádor János x
 Nádor János Ekelet x
 Nagy Albert x
 Anna Celeste Ekelet
 Nagy Boldizsár x Ekelet
 Nagy János x
 Nagy János x
 Nagy János x
 Mihály Boldizsár x
 Nagy János x

15. Drávacsehi község örököség-szerződése. 1845. Részlet

got mindenképpen fenn kell tartani, mert különben a Véd-
 egylet egyik célja hiúsul meg, és ennek káros következmé-
 nyei is lennének. Visszavetné az iparfejlődést, elvesztenék
 hitelüket az emberek szemében, és megrendülne a külföld
 bizalma. Úgy látta, hogy a társaság választmányát a Véd-
 egylet tagjaihoz hasonló gondolkodású, de más személyek-
 kel kellene megalakítani.

Az ellenzék egységének megteremtésében, majd működé-
 sének kifejtésében meghatározó szerepet betöltő Deák Fe-
 rencsellel is kapcsolatba került Batthyány. Személyes ismeret-

ségük az 1839 – 1840-es országgyűlésen jöhetett létre. Az ellenzéki egység megteremtésének kritikus időszakában Pesten többször is találkoztak. A Nemzeti Casinóban Deák tiszteletére rendezett vacsorán az ünnepelt mellett Batthyányt is megéljenzették, írja a titkosrendőri jelentés.

A fiatal Podmaniczky Frigyes éles szemmel vette észre, hogy a Haladó Párt nevet felvett ellenzék első nagy központi értekezlete után szerzett országos jelentőséget. Erre az összejövetelre a megyékből is számosan érkeztek, s velük együtt több köz- és magánjellegű összejövetelen ünnepelték a megalakulást.

Az egyesült ellenzék vezetőinek soraiban Batthyányt a későbbiek során is megtalálhatjuk. 1846. június 6. és 8. között, az ellenzéki taktika kialakításának megbeszélésére összeült vezetők. Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Teleki László, Klauzál Gábor és Deák Ferenc között ő is jelen volt. Közös programot nem dolgoztak ki, de megállapodtak a legsürgősebb feladatokban, az úrbéri viszonyok teljes megszüntetésében, a közteherviselésben és a népképviselési rendszer bevezetésében. A programról az országos pártértekezleten, még 1846. augusztus 20-án sem tudtak megállapodni, így annak kidolgozására bizottmányt választottak. Az értekezlet nevesebb tagjai között említi Madarász József Batthyány Lajost és Kázmért, Bezerédj Istvánt, Teleki Lászlót, Kubinyi Ferencet, Kossuth Lajost, a szállásadó Nyáry Pált, Perczel Mórt és másokat. Kossuth radikális programtervezetét a kiküldött bizottság átdolgozta, majd a Deák által kialakított végső formát – *Ellenzéki Nyilatkozat* címen – június 5-én hozták nyilvánosságra. A nyilatkozat vitáiban Batthyány mindvégig jelen volt, tartalmával egyetértett, de megfogalmazásában nem vett részt.

Az egység megteremtése és a program kialakítása érdekében folytatott tárgyalások mellett a mozgalom kiterjesztésére gyakorlati lépéseket is tett.

Eötvöstől tudjuk, hogy a centralisták kezébe került *Pesti Hírlap* ellen Batthyány Lajossal és Telekivel együtt fellépett

Batthyány Kázmér is. Kijelentették, hogy az ellenzék kisebbségben maradása azért következett be, mert nincs hírlapjuk, melyen keresztül nézeteiket ismertethetnék. Az ellenzéken belül is csekély erőt képviselő centralisták jó szándékát nem vitatták, de azt állították, hogy a lapot rosszul szerkesztették. Kérték, hogy azt engedjék át számukra, s ez meg is történt. A megfelelő sajtónyilvánosság biztosítása jól átgondolt terv alapján történhetett, mert a *Pesti Hírlap* megszerzésével csaknem egy időben a Magyar Gazdasági Egyesület lapja, a *Magyar Gazda* tulajdonjogaért is akciót indítottak. A bécsi titkosrendőrség felfigyelt arra, hogy a „két Batthyány” és Zichy Ferraris az egyesületben többséget akar szerezni. Teleki el is érte, hogy az ipar és a Védegylet ellen megjelent cikkek miatt a lapot egy különbizottság ellenőrzése alá helyezték. A titkosrendőrség a konzervatívok alakította, évi 20 000 forint jövedelemmel és 103 000 forint alaptőkével rendelkező egyesület elleni támadás célját a lapnak a pénzszegény Védegylettel történő összekapcsolásában látta. A többség megszerzésére vonatkozó feltevésnek valóságos alapja van. Az egyesület 1845-ös baranyai aláírási ívében 58 új tag nevét találjuk, élén Batthyány Kázmér Siklós lakhellyel, 1000 forint alaptőkejegyzéssel. Ezen az íven olvasható még Esterházy Pál jegyzése ugyancsak 1000 forinttal, míg a pécsi püspök és a baranyai helyettes főispán, ifj. Mailáth György 400-400 forintot jegyzett.

Zsibón, 1846. január 31-én Wesselényi Miklós is azt állapította meg, hogy rendszeresen megjelenő lap hiányában ki vannak téve a külföldi és a hazai újságok rágalmainak anélkül, hogy azokat cáfolhatnák. Úgy vélte, hogy az *Augsburger Allgemeine Zeitung* ellensúlyozására más német lapot kellene megszerezni. Ez ugyan nem könnyű, írta, de megvalósítható, ha „...az olly tekintélyű hatású s buzgósgú honfi mint *Te* és *Batthyány Lajos*, a dolgot magatokévá teszitek s neki seküdtök; és hidd el sok a tárgy mi részvételét igényli, de alig lehet egy, mi azt inkább érdemelné s arra inkább lenne szorulva mint ez”. Lukács Möricot, Pulszky

Ferencet és Nagy Károlyt ajánlotta figyelmébe, mert ők jó cikkeket tudnának írni.

Az *Életképek* szerkesztőjét, Frankenburg Adolf kamarai tisztviselőt ellenzéki cikkek közlése miatt munkája abbahagyására igyekeztek rábeszélni felettesei. Kossuth és az ellenzék több tagja, köztük Batthyány Kázmér, szerződésben biztosította Frankenburgot, hogy ha lapszámszökkenésből vagy állásából történő elbocsátásából következően jövedelme csökkenne vagy azt elveszítené, támogatásban részesítik. A szerkesztő erre elutasította felettesei ajánlatát. „Tehetem – írta –, mert „oly férfiakat nyertem meg a lapjaim szellemi s anyagi pártfogóiul, kiknek nevei alkotók, fenntartók s elsőrendű bajnokok gyanánt csaknem mindennel azonosítva vannak, mit az utóbbi évek társas mozgalmai szépet, nemest és dicsőt felmutathatnak”.

Tevékenységüket kiterjesztették az ellenzéki irodalom támogatására. „Batthyány Kázmér és Lajos, Teleki László és Samu, Ráday Gedeon grófok és mások már korábban 14 000 forintot hordtak össze, hogy ellenzéki írásművek kiadását és terjesztését megkönnyítsék” – jelentette a titkosrendőrség.

A szervezőmunka a taglétszám növelésére is kiterjedt. Elhatározták, hogy az ország különböző pontjaira toborzási feladattal megbízottakat küldenek. Magánalkalmazásba csak azokat fogadják, akik az ellenzékhez tartoznak. Olyan hírek is elterjedtek, hogy Batthyány 120 olyan embert fogadott szolgálatába, akik az ellenzék mellett kötelezték el magukat.

Folytatódott a harc az elvi politikai kérdések körül is. Ilyennek mondható a közteherviselés kiterjesztése érdekében az adók fizetésének önkéntes vállalása. Bezerédj István nyitotta meg az önkéntes nemesi adófizetők sorát, de Tánácsics is elismeri a *Népkönyv*ben, hogy „... a szeplőtelen Batthyányak, a derék Telekiek s több mások ... a mellett voltak, hogy a nemesség együtt viselje a néppel a terhet”.

Folytatódott a horvátországi sérelmek következtében ki-

robbant küzdelem is. A túrmezei magyarbarát kisnemesség felhívására, miután az 1845-ös horvát tartományi gyűlésen őket kiváltságuktól megfosztották, néhány megye felirattal fordult az uralkodóhoz. A sérelmek orvoslására Kossuth is felirati javaslatot terjesztett elő Pest megye közgyűlésén. A feliratot Bécsbe vivő küldöttséget azonban az uralkodó nem fogadta.

A Horvátországban kialakult helyzetről az 1847–1848-as országgyűlés megnyitása előtt tájékoztatta Josipovich Antal. Leveléből megtudjuk, hogy Batthyány a tartományi gyűlésre megbízottat küldött, akit utasítással is ellátott. Ennek tartalmát nem ismerjük. Josipovich bizonyos eredményről tájékoztatta őt, de levelének tartalma ismeretlen. Azt viszont tudjuk, hogy Batthyány a „...horvát ügyek iránt nemesak meleg részvételt viseltetik...”, hanem „...azoknak a közhazára nézve szerencsés megoldását erélyes közremunkálása által elősegíteni törekszik”.

Arról is írt Josipovich, hogy Horvátországban a tartományi gyűlésen „báni konferenciát” tartanak, ezen azonban ők nem vesznek részt. Sérelmeiket Zágráb megye nevében, petíció formájában a magyar országgyűlésen fogják előterjesztetni. Szerinte Batthyány meghívólevele a hagyományos tartományi gyűlésre vonatkozik és nem a „báni konferenciára”. Utóbbinak tagjai ugyanis nagyjából kizárólag kormányhivatalnokok és papok, és tőlük semmi jó nem várható. A törvényhozói hatalom megszerzésére törekvő tartományi gyűlés eltörlését és a három horvát megyének a magyarokéhoz hasonló országgyűlési képviselői joggal történő felruházását kívánta. Ellenezte a Batthyány utasításában szereplő, a horvát és a „szlavyon” nyelv hivatalos nyelvként való elismerését. Batthyány tehát a nemzeti nyelvért való küzdelemben nemcsak a magyar támogatta, hanem a horvátot is.

Batthyány politikai nézeteit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy Kossuth programját támogatta. Ebből azonban helytelen lenne arra következtetni, hogy Batthyány nem rendel-

kezett saját elképzelésekkel is. Kossuthnak támasza volt, mindig komolyan vette elvállalt kötelezettségeit. Sajátos munkamegosztás jött létre közte és Kossuth között. Az a bizonyos „ügyesebb kéz”, amire Batthyány többször hivatkozott, bizonyára Kossuth lehetett. Széchenyi mindkét Batthyányt Kossuth kiszolgálójának tartotta. Féltekenyen figyelte népszerűségük növekedését. Véleményét naplójában 1847. november 30-án maga fogalmazta meg róluk: „... Batthyány Lajos és Kázmér, Kossuth, Pulszky etc. esznek nálam, egyszóval: Magyarország összes forradalmára!”

Batthyány és Táncsics

A társadalmi ranglétra ellenkező pontjain elfoglalt helyük alapján az első pillanatban szinte képtelenségnek látszik Batthyány Kázmér és Táncsics egy helyen történő említése. De a gondosabb vizsgálat alapján számos, a korszak legfontosabb kérdéseit érintő olyan témára találunk, melyeknek megítélésében egymáshoz közel álltak. Pályakezdsükben is találhatók hasonló vonások. A magyar nemzeti ügyhöz Táncsics is „kívülről” érkezett, hiszen szlovák nemzetiségű volt. „Bajuszos” korában végezte iskoláit, meglett férfiként lett tanítóvá, közművelővé és íróvá. Közös bennük a Kossuthhoz való ragaszkodás.

Személyes találkozásukról nem tudunk, de a szabadságharc idején bizonyára nem kerültek el egymást.

Az első érintkezési pontot az 1843 – 1844-es országgyűlésen tárgyalt költeherviseles és a nem nemesek birtoklási jogának a kiterjesztése jelentette. Táncsics elismerő szavait a költeherviselessel kapcsolatban már korábban idéztük. A *Népkönyv*ben azonban bővebben is szólt a birtoklási jog kiterjesztésével kapcsolatos tevékenységről: „Nemes atyáinkfiainak sokba került kieszközölni a múlt 1844. esztendei

országgyűlésen, hogy e drága Magyarországot mindnyájan egyenlő jussal bírjuk, mert most a legszegényebb gazdának annyi jussa van földet szerezni, mint a leggazdagabb grófnak: és tudjátok meg, hogy a nemesség becsületesen és igazságosan cselekedett, mikor a törvényt hozta.”

A közteherviselést a liberális ellenzéknek nem sikerült elfogadtatnia, de Táncsics a sikertelen erőfeszítést is méltányolta, és a következő országgyűlésre gondolva így írt: „Ha talán nem jutott volna el még hozzátok azon derék grófoknak a híre, kik már a múlt országgyűlésen rajta voltak, hogy a közterhet, vagyis az adót, útesinálást, katonaillesítést mindenki, nemes és nem-nemes különbség nélkül, a szerint viselje, a mint kinck több vagy kevesebb vagyona van, megnevezem őket hogy ismerjétek, mert ők a ti barátaitok, jóakaróitok; ők e hazának őrangyalai.” Megnevezte Wesselényi Miklóst, és az ....ő nyomdokain indultak a szeplőtlen és dicső Batthyányok... A kik Batthyányakkal voksoltak és tartanak azok e hazának oszlopai, a ti barátaitok: a kik pedig nem akarják a közteherviselést elvállalni, tudjátok meg, hogy azok nektek ellenségeitek és ellenségei a hazának.”

A hazai ipar fejlesztését is fontosnak tartotta Táncsics és a Védegylet céljainak ismertetésére népszerűsítő iratot készített. Műve azonban nem jutott el a kiadóhoz Lipszékbe. A később *Hunnia Függetlensége* címen átfogalmazott kéziratot — mint ahogy azt az *Életpályám* című kötetében írta — Kossuthnak adta át, aki Batthyány Lajos segítségével kísérelte meg kinyomtatni. Kedvező híreket kapott, majd türelmét veszítve felkereste Batthyány Lajost. Kéziratát végül is visszakapta. A Védegyletről írt művét Táncsics maga is rossznak tartotta. A mű megjelenésének fő akadályá feltételezhetőleg a védegyleti mozgalom hanyatlása volt. Táncsics munkája akkor kerülhetett Kossuthhoz, amikor ő már az igazgatói funkciójáról való lemondását fontolgatta, vagy az talán már meg is történt.

Nem kellően tisztázott Táncsicsnak a brodi Batthyány-birtokon történt bűjtatása és bűvőhelyének felderítése sem. Az egyedüli támpontot Táncsics önéletrajza szolgáltatja. Amikor hírt vette, hogy a *Népkönyv* megjelentetése miatt le fogják tartóztatni, Kossuthhoz fordult tanácsért. Szökés mellett döntöttek, ezért először Fiáth Istvánnal annak birtokára, Hantosra mentek, majd miután észrevették, hogy követik őket, Madarász Józsefhez Cecére, majd Alapra szökött Táncsics. Fiáth itt újból felkereste és Seregélyesre vitte, ahol közölte vele, hogy Batthyány Kázmér kocsija Brodba szállítja, de a gróf külföldre szökését is támogatná. Ez a második elképzelés, a Párizsba utazás elhíresztelése lett az, amit a titkosrendőrség is megtudott. Metternichnek ugyanis 1846. november 9-én Táncsicsnak Párizsba meneküléséről adtak jelentést.

Bűvőhelyéről Táncsics közelebbi leírást is adott. Az urasági lak egy kisméretű, emeletes kastély volt. Ennek emeletén biztosítottak számára szobát. Ebben lakott Kossuth is, amikor a fiumei vasút ügyében ott tartózkodott. Az épület ma már nincs meg, helyét a források leírása alapján lehet valószínűsíteni. Az épület a várostól távol esett, köztük feküdt a brodi erőd, melytől egy, a Szávába folyó patak választotta el. A patakon fahíd vezetett át, amelyen Táncsics többször is átment. Személyleírása alapján felismerték és elfogták. Rejtekhelyének a felderítése tehát nem Tóth Lőrinc személyes bosszújának következménye volt, mint ahogy azt Táncsics vélte, hanem sokkal inkább az illegalitás szabályainak megsértése. Az 1847. március 15-én kelt titkosrendőri jelentésből éppen erre következtethetünk: „...Stancsics ... Budára érkezett ... Batthyány, Kossuth és Tóth Lőrincz félnek, hogy Stancsics vallomása kompromittálja őket...” Egyiküknek sem volt érdeke tehát, hogy Táncsicsot elfogják, sokkal inkább, hogy ne bukkanjanak a nyomára. Táncsics elfogatása után Batthyány Kázmér a nyomorgó családot segítette.

Nézeteik az úrbérváltság kérdésében váltak el élesen.

Batthyány önkéntes örökválság-szerződéseit Táncsics kezdetben lelkesen propagálta. A *Népkönyv*-ben azonban már más alternatívákat emlegetett. Egyéni megállapodásokról, egyes esetekben váltságdíj elengedéséről beszélt. A következő országgyűléstől, melyen Batthyáynak is fontos szerepet szánt, már a váltságdíj nélküli felszabadítást követelte. A brodi bujdosása idején írt *Nép szava Isten szava* című művében Táncsics már határozottan követelte a váltságdíj nélküli, kötelező felszabadítást. Műve kiadását Kossuthra bízta. A mű kéziratot formában terjedt. Batthyány Kázmér a váltságdíj nélküli örökválságot elfogadhatatlannak tartotta, ebben a kérdésben tehát útjaik elváltak. Táncsics radikális nézeteinek hatása később, 1848 nyarán a dunántúli parasztmozgalmakban, elsősorban az örökválság-szerződést kötött Batthyány-birtokokon jelentkezett. A realitásoktól azonban Táncsics sem tudta függetleníteni magát, és választóinak képviselőtében kompromisszumra kényszerült.

A Keglevich Augusztával kötött házasság

Magánéletének alakulása politikai tevékenységéhez hasonlult. Polgári, ám fényűző életét szűkebb és tágabb környezete csodálta vagy irigyelte. Házasságának körülményei azonban a konzervatív felfogás és hagyományok, valamint a katolikus egyházi felfogás teljes megtagadását, szerelmének minden körülmények közötti vállalását jelentette. Választottja ugyanis férjes asszony. Szapáry Antalné Keglevich Augusztá volt, akinek első házasságából már egy felnőtt leánya volt.

Ismeretségük, kapcsolatuk kezdetéről keveset tudunk. Valószínűleg Pozsonyban, az egyik országgyűlés idején találkozhattak, s vonzalmuk hamar kialakulhatott. A Szapáry család is Pestre költözött, ahol Keglevich Augusztá a

liberális női mozgalom egyik legismertebb alakja lett. Amikor kapcsolatuk a nyilvánosság előtt ismertté vált, a házaspár és Batthyány között megegyezés született. Szapáry Antal hajlandó volt a válásra, mégpedig úgy, hogy felesége második házassága teljes jogú lehessen. Ezt azonban a korabeli magyar viszonyok gátolják, elsősorban a katolikus egyházjog. Ez pedig döntő tényező volt, mivel mindhárman római katolikusok voltak.

A megoldást saját körülményeik megfelelő átalakítása jelenthette. Batthyány — feltehetően — egy 1846-ban fogalmazott, saját kézzel írt levéltervezetben, egy ismeretlen nevű ügyvédtől a megoldás iránt érdeklődött. Ebből megállapítható, hogy néhány hónappal korábban indított kezdeményezés és az ügyvéd közbenjárása nem járt kielégítő eredménnyel. Az ügyvéd ugyanis Erdélyt jelölte meg olyan helyként, ahol a válás a legkönnyebben végrehajtható. Szapáry Antal azonban csak abban az esetben mutatott hajlandóságot a református vallásra történő áttérésre, ha felesége törvényes és érvényes újabb házasságának más módja nem lenne. Tehát egyéb megoldásra volt szükség. Batthyány említett is egy ausztriai esetet, amelyben az akadályokat kivándorlással tudták elhárítani. Hasonló javaslatot kapott ő is. Erről kérte ügyvédje véleményét. Batthyány Kázmér azt kívánta, hogy a megkötendő házasság legalább annyira érvényes és megfámadhatatlan legyen, mint amilyen az Erdélyben lenne.

Szapáryék a poroszországi Boroszlóba (Wrocław) költöztek, ott honosították magukat, és a helybeli törvények alapján elváltak. Keglevich Augusztus 1846. november 12-én. Batthyány 1847. október 24-én Pesten áttért a református vallásra. Ugyanezen a napon Főtös József és Teleki László nyilatkozatot adott arról, hogy házasságukat rokonsági kötelék nem akadályozza. A nyilatkozat birtokában Szentkirályi Móric, Pest vármegye alispánja engedélyt adott a házasságkötésre, mely Török Pál pesti református lelkész előtt meg is történt.

Házasságuk nagy vihart kavart, s az uralkodó annak érvényességét nem akarta elismerni. Ezért vizsgálatot rendelt el. Az arisztokrácia nagy része is kiközösítette őket, csak az ellenzék tartott ki mellettük. Még Széchenyi is, aki mindkettőjükkel jó viszonyban állt, idegenkedve fogadta házasságukat.

István főherceg Pozsonyban, 1848. február 20-án rendezett báljára, bár oda minden tekintélyesebb személyiség hivatalos volt, meg sem hívta őket. Az ellenzéki követek erre visszaküldték meghívóikat. Néhányan mégis megjelentek ott, majd Teleki másokkal együtt biztosította a főherceget, hogy ez a tüntetés nem az ő személye ellen szól. Az ellenzék fellépését a kortársak is egységesnek tekintették. Podmaniczky szerint a megalázó magatartás oka nem is a házasságkötés volt, hanem bizonyos politikai célok. A háttérret Perczel Mór világította meg, aki a vizsgálatról is felvilágosításokat szerzett: „Már eddig is nem volt egy akár publicus akár magány szava s lépése Méltóságodnak, melyet az áru-lók s poroszlók hada elfordítani, megrútítani, szóval Méltóságod nagy népszerűségét s befolyását az Országban megrövidíteni s elrontani nem törekedett volna... Úgy látszik a Catholicus Clerussal szövetkezett Bécsi Kormány ... a fentebb érintett rendelkezéseivel kísérti meg Méltóságod tekintélyének csökkenését, vagy inkább kegyelme elejbe járulása kényszerítését.” Ígérte Perczel, hogy a kihívást az ellenzék nem fogja némán eltűnni. Az ellenlépés nem is váratott sokáig magára. A bált követő napon Széchenyi is felkereste Batthyányékat, és elítélte mellözésüket. Batthyány Kázmér még ugyanazon a napon az ellenzékiek egy csoportjával, köztük Telekivel és Batthyány Lajossal, nyilvános helyen megjelentek és kimondták, hogy hasonló esetben ismét tüntetni fognak. Erre azonban nem került sor. A következő főhercegi bál ellensúlyozására Batthyányék is terveztek egy bált, de a kitűzött idő előtt váratlanul elutaztak. Bizonyára nem akarták az ellentéteket tovább élezni és az országgyűlést saját problémájukkal megzavarni. Ügyükben az ellen-

zék az országgyűlésen így is felszólalt, és a történekről a megyéket is tájékoztatta. A házassággal kapcsolatos vizsgálatot Deák Ferenc, az első független magyar kormány igazságügy-minisztere zárta le a református egyházkerület határozatát is tekintetbe véve. Török Pált az ellene felhozott vádak alól, jogszerű eljárására való tekintettel felmentette. Batthyány házasságát pedig törvényes kapcsolatnak ismerte el.

Keglevich Augusztia ideális feleségnek bizonyult. Férjét nemcsak személyes okokból, hanem politikai meggyőződésből is támogatta. Vállalta férje küzdelmes életútját, s végig kitartott mellette. Batthyány jelleme házassága által még inkább erősödött, a meghurcoltatás elszántabbá tette, politikai tevékenységét pedig következetesebbé formálta. Mindkettőjük számára egyetlen út maradt nyitva, az egyre radikálisabbá váló ellenzéki tevékenység.

Kossuth kortese

Súlyának növelése érdekében az egységessé vált ellenzék az 1847. november 11-re összehívott országgyűlést előkészítő megyei követválasztásokon igyekezett átütő sikereket elérni. Ennek egyik eszköze a legbefolyásosabb vezetők helyszíni agitációja, illetőleg megyei követé történő megválasztásuk volt.

Batthyány 1847-ig csak Pest és Fejér vármegye közgyűlésein vett részt. Tevékenységét most Tolna, Baranya és Veszprém megyékre is kiterjesztette. Mindezekről Madarász József is megemlékezett. Perczel Mórt és Batthyány Kázmért említve a legfontosabbak között, akik e megyék ellenzéki mozgalmát irányították. A megyei ellenzékiek felváltva, hol Bicskén, hol Kishéren tartottak értekezletet. Széchenyi 1847 augusztusában Batthyányt mint Fejér me-

gye jövődõ követét említette. Ezt az elképzelést Madarász József is feljegyezte, de arról is tudott, hogy az egy félreértés következtében megghiúsult. A követválasztást tárgyaló értekezleten, mielőtt az eltérõ nézeteket egyeztetni tudták volna, mindkét Batthyány megjelent. A tanácskozáson a helybeliek Madarász László és egy másik helybeli jelölésére, Batthyány Lajos pedig Batthyány Kázmér megválasztására gondolt. A helybeliek egyetértését Batthyány Lajos Kázmérra értette, és felszólította: „...no ha bizonyos, akkor hát Kázmér légy te a követ.” Tulajdonképpen szívesen meg is választották volna, emlékezik vissza Madarász, de meglepetésükben csak annak kijelentésére futotta, hogy akkor a költségek is nagyobbak lesznek. Batthyány Lajos ezt elutasításnak vélte, és indulatosan válaszolt: „Különös! Utóbb többet mondani mint előbb. És most már azt mondom Kázmér, holond volnál, ha elvállalnád a követséget, és egy garast is adnál.”

A szekszárdi követválasztáson az ellenzéki vezetők személyesen nem jelentek meg, de agitációjukat részben Perczel segítségével, részben levelezés útján folytatták. Segítségük azonban nem bizonyult elegendőnek a sikerhez, a konzervatívok elsőprõ győzelmet arattak. A helyszínen tevékenykedõ, pénzzel jól ellátott Perczel Mórnak Bezerédj Istvánt sem sikerült követül megválasztatni.

Baranyában Batthyány személyesen vezette az ellenzék harcát. Nem saját személye érdekében lépett fel, hanem két helybeli jól ismert ellenzéki politikust támogatott. A konzervatív *Budapesti Híradó* szerint a szervezést nagy lendülettel végezte: „...eljövetele óta az addig félhëvvel üzentett korteskedés oly élénk-ké vált, mint ezen egyébkint békés megyében még soha.” Günyosan jegyezte meg, hogy „el lön követve minden mi oly dús vagyonú főnöktől, és az ellenzék szokott erélyétől várni lehet”.

A feladat igen nehéznek bizonyult, mert ifj. Mailáth György, a megye konzervatív vezetőjének ravasz taktikázá-

sával is meg kellett küzdenie. Az ellenzék készülődéséről értesülve ugyanis Mailáth mindaddig nem tűzte ki a követválasztás időpontját, míg a konzervatív párt nem rendezte sorait. A követutasításokon már tavasz óta dolgoztak, így a megválasztandó követeket kész tények elé állították. A választás sikere Szentkirály (Szabadszentkirály) kismemesi falu megnyerésén múltott, ezért a megyei közgyűlés előtti napon, 1847. október 10-én Batthyány Kázmér is felkereste őket. A falu lakóinak magatartásáról azt jegyezték fel a kortársak, hogy a kortespénzt pénztárba helyezték. Ha többet ígérő jelölt jelentkezett, a kevesebbet ígérőnek visszaadták a pénzét. Mindkét párt ide összpontosította erejét, s a falu egy hét alatt többször is „nézetet” cserélt, végül azonban a konzervatívok pártjára állt. Batthyányt kíséretével be sem engedték a faluba. Amikor meghallotta, hogy szavukat másnak adták, csak ennyit szólt: „Jól van urak, tartsák meg szavukat mint becsületes emberek.” Még kortesnóta is született ellene:

Nem kell nekünk galagonya,
Sem a Batthyány bora;
Magyar nemes testem, vérem,
Szabadságom nem cserélem.

A közgyűlésen Perczel Miklós és negyven vörös szalagos baranyai nemes kíséretében jelent meg. Batthyány kifogásolta, hogy Mailáth nem maradt pártatlan, a korteskedés során erőszakos eszközöket használtak, s ezért ő sem juthatott ki Szabadszentkirályra. Óvást emelt a határidő kitűzése miatt, és azt kérte, hogy 15 nappal későbbre halasszák. Mailáth győzelme tudatában elutasította a kérést. A választáson a konzervatív jelöltek a szavazatok 90%-át kapták. Batthyáynak ellenfelei szemére vetették, hogy a megyei életben eddig nem vett részt, és most gyors sikert akar elérni.

Pest megyében az ellenzéki mozgalom jóval szervezettebb volt. A megye vezető szerepének tudatában az előkészülete-

ket korábban kezdtek el, és a főcseréket ide összpontosították.

Az ellenzék jelöltjeit jól ismerték: Szentkirályi Móric és Kossuth Lajos meghatározó szerepét az ellenzék elfogadta.

Kossuth jelöléséről először a Ráday Gedeon lakásán tartott értekezleten esett szó, majd az ellenzéki klubban döntöttek. Elhatározásuk nem lehetett könnyű, mert az ellenzék mérsékelt része, továbbá a hivatalnokok a kormány utasítására és a katolikus papság vezetésével más jelöltet támogattak.

A kortársak véleménye szerint Kossuth támogatói az ifjúság és az értelmiség, de mindenekelőtt a „két Batthyány” volt. Feljegyezték Batthyány Kázmér kijelentését arról, hogy Kossuthot akkor is megválasztatja, ha rámegy az egész vagyona. 1847. október 17-én látványos külsőségek között zajlott le a szavazás.

Az Ellenzéki Körből zenészek kíséretében csapatokba szerveződve indultak el a szavazók. Az ellenzéki mágánok lóháton vezették a választók egységeit. A Széna téren és a megyeháza előtt a két jelölt beszédet mondott. A választó nemesek vidékről is besereglettek és csatlakoztak a felvonuláshoz, ami a Nagyhíd és az Úri utcán vezetett végig a megyeházához. A menet élén haladt, gyönyörű paripán ülve, délcegen, fővegén gyémánthogláros sastollal, bársonydolmányban, jobbjaiban selyemzászlóval Batthyány Kázmér.

Tóth Lőrincről eltérően írja le megjelenését Podmaniczky. A két Batthyány jó izléssel öltözött. Egyszerű fekete öltönyt, panyókara vetett, hosszú szőrű, diszes csattal ellátott gubát viseltek. Számunkra az ellenzék szervezettsége, Kossuth követé történt megválasztása a két Batthyány elévülhetetlen érdeme.

Az utolsó rendi országgyűlésen

Batthyány Kázmér megyei követté választása tehát nem sikerült. Igaz, nem is nagyon törekedett e tisztség elnyerésére. Inkább a főrendek között kívánt tevékenykedni. Így az 1847. november 12-én megnyílt országgyűlés munkájában ismét mint a főrendi ellenzék egyik vezetője vett részt. A 250 főből álló felsőtábla bal oldalán elhelyezkedő ellenzék vezére ismét Batthyány Lajos lett. Hiányzott viszont a felsőtábláról Széchenyi, aki Kossuth ellensúlyozására megyei követté választatta magát. Az intenzív és meghatározó tevékenység az alsótáblán folyt. A főrendek csak december 4-én ültek először össze, majd a felirati javaslat ügyében Bécsbe távozott István főherceg és a helyettesítésére hivatottak távolléte miatt, elnök hiányában, üléseiket egy hétre fel kellett függeszteniük. Így egy időre Batthyány is elhagyta Pozsonyt. Első alkalommal 1848. január 12-én szólalt fel, és a közteherviselés kérdésével foglalkozott. Beszédével az alsótáblán tárgyalt javaslatot támogatta. Elvetette a csupán elvi síkon mozgó hozzászólásokat, s a vitát a gyakorlati kérdések felé terelte. „...Bármilyen szép is – mondotta – a közös teherviselés elvének a megpendítése, az mind addig üres szó, vagy írott malaszt marad, míg életbe nem léptetik.” Az ilyen szóvirág „...csak cukros labdacss, melybe szép szavakba burkoltan keserűség is vegyül”. Azokban ugyanis a megyékben alkalmazandó háziadó kérdését kerültk meg, és az előző országgyűlésen már elfogadott és azóta túlhaladott általános elvekre hivatkoztak. Majthényi Antal véleményét fogadta el, aki a háziadónak az országos pénztárba történő befizetésével értett egyet, mert az a megyei igazgatásban is rendet, függést és felelősséget jelentett volna. Elvárta a megfelelő biztosítékok kidolgozását is. A megvalósítás körüli aggodalomban Batthyány is osztozott. Ostorozta az adatszolgáltatások körüli visszaéléseket, melyekről ő is tudott, de konkrét tényeket nem említett. A visszaélések

megszüntetését a nyilvánosság és a szabad sajtó által vélte elérhetőnek.

A *nyelvhasználat* kérdésében nem értett egyet Batthyány Lajos javaslatával, aki a horvát nyelv Horvátország belügyeiben való hivatalos használatának elismerését indítványozta, de a konzervatív javaslatokkal sem. Elismerte Batthyány Lajos felvilágosult politikai elveit, de megvalósításukra a körülményeket alkalmatlanoknak találta. Az emberbarátság és a nagylelkűség szerinte gyakran nagyobb kárt okoz, mint amilyen hasznot hajt. Az előterjesztés szerinte inkább ezekre, mint politikai okokra támaszkodik. A javaslat ugyanis nem elégítette ki a horvátországi magyar pártot, az Illír pártot viszont feldühítette. Úgy gondolta, hogy e kérdést a horvát ügyek egészével együtt kellene tárgyalni.

A *honosítással* foglalkozó javaslattal bővebben nem foglalkozott, Teleki Domokossal értett egyet abban, hogy az eddigi gyakorlaton változtatni kell. Más hatóságnak csak korlátozott jogot biztosítana e kérdésben, így a megyék birtok- és hivatalképessegre való jogot nem adhatnának, ez egyedül az országgyűlést illetné meg. A felügyeleti jogot sem bizná a Helytartótanácsra. Egyetértett azzal, hogy az országgyűléseket évenként tartsák, mivel az ügyek folyamatos vitele, az ország haladása és a végrehajtó hatalom szüntelen ellenőrzése ezt megkívánta.

A törvényhozás egyik alapvető kérdésével, a *kötelező örökváltságot* kimondó törvény előkészítésével csak az 1848. márciusi események után foglalkozott. Fellépésére ekkor volt a legnagyobb szükség, mert a mágnások nagy része leginkább ettől a törvénytől idegenkedett. A legnagyobb gondot a megváltási ár kérdésének nyitva hagyása, minden feltétel nélkül állami feladattá tétele jelentette, ugyanakkor a jobbágyfelszabadítást függetlenítette a kármentesítés rendezésétől. A részletes szabályozást a következő országgyű-

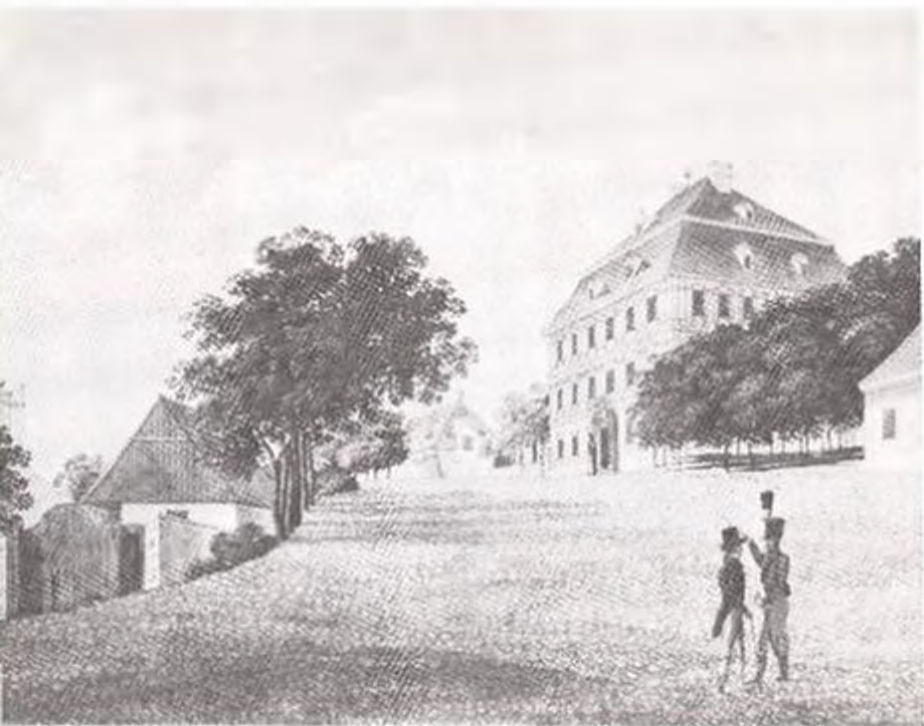
А икюм ви

lésre bízták. Tóth Lőrinc szerint ezzel a megoldással nem értett egyet Batthyány Kázmér. Azonban országgyűlési szereplése, valamint a kérdés érdemi tárgyalásában való részvétele cáfolja ezt az állítást.

A törvénytervezettel kapcsolatban csak annak visszamenőleges időbeli hatályát bírálta. Az új törvény ugyanis az általa kötött örökváltsági szerződésekkel került ellentétbe. Az 1848. március 27-én tartott beszédében azt kívánta, hogy a még végre nem hajtott szerződésekre is vonatkozzon a megalkotandó törvény. Szerinte ugyanis a törvény azokat sújtja, akik magukat az úrbériség terhe alól váltságdíj ellenében megváltani igyekeztek.

Így már érthető a halogató taktikát folytató konzervatívok elleni fellépése. Az alsótáblának a királyi válaszra adott elutasító határozatát egyes arisztokraták véleménynyilvánítás nélkül akarták tudomásul venni, illetve válasz nélkül hagyni. Ellenük Batthyány lépett fel a legerélyesebben, kijelentve, hogy a pusztá tudomásulvétel összeférhetetlen a felsőtábla méltóságával. A főrendek kötelességének tartotta kimondani rosszallásukat minden olyan királyi leiratról, amelyek kijátszani igyekeztek az uralkodó ígérétét. Elsősorban neki volt köszönhető, hogy a főrendek az alsótábla határozatát magukévá tették, kijelentve: „visszalépés nem lehetséges”. A kötelező örökváltságról szóló törvényt az uralkodó szentesítette, s így Batthyány Kázmér egyik legfontosabb politikai programpontja valósult meg. A saját örökváltság-szerződéseivel kapcsolatos visszamenőleges hatályt azonban nem sikerült elérnie.

A társadalom átalakulását segítő tevékenysége mellett kevesebb helyet kapott a gazdasági reform. A Vukovári – Fiume közötti vasút megépítése körüli vitában azonban végleg szembekerült Széchenyivel. Pedig az előzmények könnyű sikert ígértek. A megyék túlnyomó többsége támogatta az elképzelést, az alsótábla pedig már kijelölte a vasúttársasággal tárgyaló bizottság tagját, köztük Széchenyit is.

17. A pécsi megyeháza

Ő azonban meglepetésszerűen egy teljesen ellentétes koncepcióval, a Budapestet központtá tevő vasúthálózat tervével lépett fel. Ezt a lépést Kossuth visszaszorítása ellen dolgozta ki, aki azonban e problémát ügyesen megkerülte. A vukovár – fiumei vasút terve szép csendesen elhalt.

Batthyány is felszólalt a közlekedéssel kapcsolatos üléseken. Aggodalmat fejezte ki az állami vasútépítésekkel kapcsolatban. Ez szerint egész Európában csak Belgiumban járt jó eredménnyel. Ausztriában az állami vasutak drágák és rosszak. Az úrbéri kármentesítésekkel az állam ügyis

nagy terhet vállalt magára. Jobb, ha más intézményeket állít fel, például a hitelintézeteket. A vasutakkal kapcsolatban a minisztérium csak a tervekkel és az előmunkálatokkal foglalkozzon. Javasolta, hogy a kivitelezést magánvállalkozók hajtsák végre. A törvény végül is felhatalmazta a minisztériumot, hogy Budapeستől hat új, az országhatárig terjedő pályát tervezzen, és a Fiume felé vezető vonal építését a lehetőségekhez képest kezdje is meg.

Még a felelős kormány hivatalba lépését megelőzően terjesztette elő Eötvös József az oktatási reform első lépéseként törvénytervezetét. Az állami egyetemről szóló javaslatot a konzervatív főrendek erősen támadták. Kétségbe vonták a világi hatóságok illetékességét, korlátozni kívánták a tanulás szabadságának az elvét és a számításba jöhető oktatók körét. A javaslatot igen aktívan támogatta Teleki és Batthyány Kázmér, kitartva amellett, hogy a törvény elfogadását nem lehet halogatni. Végül kompromisszum született, a minisztériumra bízva annak meghatározását, hogy a rendes tanárokon kívül kik oktathatnak még az egyetemen.

Az államhatalmi és államigazgatási berendezkedés átalakulása olyan gyorsan ment végbe, hogy vitára alig került sor. Ezért Batthyány álláspontját sem ismertethetjük. Meggyőződésünk azonban – eddigi tevékenységét és az ellenzéki mozgalomban elfoglalt helyét ismerve –, hogy azokat minden erejével és tekintélyével támogatta.

Pesten az Ellenzéki Körben miniszterként is számításba vették. Pozsonyban azonban ez szóba sem került.

A hatalom gyakorlásával kapcsolatban két kérdés keltette fel érdeklődését. Az országgyűlésről szóló törvény vitájában az immár miniszterelnök Batthyány Lajost támogatva, a nádor korábbi szerepének korlátozása érdekében emelte fel szavát. Összeférhetetlennek tartotta ugyanis, hogy a végrehajtó hatalom tulajdonosa a törvényhozásban, a felsőházban az elnökeként részt vegyen. A nádornak az államfői jogkör-

höz hasonló felruházását tartotta ő is szükségesnek ahhoz, hogy a kormány működése legális legyen.

Változott az álláspontja a főispánok elmozdíthatatlanságával kapcsolatban. Eddig ugyanis a megyei önkormányzat alappillérenek tekintette ezt a hatáskört a kormány önkényét szolgáló adminisztrátori rendszer ellen. Az új helyzetben az elmozdítás mellett lépett fel, de figyelmeztette a rendeket, hogy ez a főrenditábla manipulálására is alkalmas eszköz lehet, ugyanis az 52 főispán megfelelő cseréjével az uralkodóház, illetve a kormány a maga számára alakíthatja azt át. A törvény az elmozdíthatatlanságot végül csak a bírákra mondta ki.

A forradalmi mozgalmakban nem vett részt. Azokhoz tartozott, akik aggódva tekintettek Pest-Budára. Az országgyűlés által Pestre, a közrend fenntartására küldöttek között Batthyány neve is megtalálható. A törvényhozásnak a népakarattal történő találkozásáról, saját benyomásairól sajnos nincsenek adataink.

Reformerként kifejtett tevékenységét áttekintve azonban könnyen megállapítható, hogy a polgári átalakulás alapjainak megteremtésében jelentős szerepet játszott. Magától értetődő tehát, hogy az új hatalmi berendezkedésben, ha nem is az első, de a második sorban helyet biztosítottak számára. Rajta múltott, hogy a megváltozott politikai körülmények között milyen feladatot vállal el, a rábízott hatalommal hogyan él, és a nemzet sorsában miképpen osztozik.

A szabadságharc vezetői között Dél-Magyarországon

A baranyai főispán

Baranya politikai arculata az 1847. őszi választások óta nagyot változott. Az első alispán elhunyt, a másodalispán pedig leköszönt. A tisztújítást Mailáth főispán 1848. január 18-ra tűzte ki, s ezen Batthyány a szavazatszedő bizottság tagjaként vett részt néhány követőjével. Átütő sikert az ellenzék most sem ért el, de jelentősen megerősítette pozícióját. Első alispánná ugyan a püspök unokaöccsét választották, de Perczel Imre másodalispán az ellenzékot képviselte. Az események sodrában a megye közigazgatása tulajdonképpen meghénuult, s a megyei közgyűlést március 19-ig nem is hívták össze. Batthyány Kázmér pártja ekkorra már úgy megerősödött, hogy elérhette az 1847 októberében megválasztott konzervatív követek visszahívását és Majthényi Józseffel és Perczel Miklóssal történő felváltását. Április 16-án a belügyminiszter rendelete alapján felmentették ifj. Mailáth György főispáni helytartót, majd április 22-én Szemere Bertalan előterjesztése alapján István főherceg, nádor és királyi helytartó Batthyányt baranyai főispánná nevezte ki. Az elkövetkező két hét a készülődés, a költözködés és az utazás jegyében zajlott. Állandó jellegű baranyai tartózkodásra gondolhatott, mert Pozsonyból hűtorokat is küldött Siklóstra. De az őszi uradalom tisztségviselői is lázasán készülődtek. A Pécshez közel fekvő kastély lehetett ugyanis itteni tartózkodásakor a szálláshelye.

A sajtótudósítás szerint Batthyány május 3-án érkezett Pécsre. Érkezését megelőzte a belügyminiszter értesítése főispáni kinevezéséről, az ünnepélyes beiktatási ceremónia

alóli felmentésről és az eskütelről, melyet nyilvánosan is meg kellett ismételnie. E levélben foglalta össze röviden Szemere Bertalan belügyminiszter a főispán jogait és kötelességeit. „Ő Felsége a főispánokat a megyének első tisztviselőjéül adja. Joguk sok, de kötelességük még több. Megkívánja tőlük, hogy tisztüket betöltsék, de megkívánja azt is, hogy örökös kötelességük gyakorlásában engedelmességgel viseltessék irántok a megyében mindenki. A törvény és Ő Felsége akarata szerint ők védei úgy a szabadságnak, mint fenntartói a rendnek.”

Fogadtatását hazafias megnyilvánulások kísérték. A május 4-re hirdetett megyegyűlésre a már egybegyülekezett „...hullámzó népsokaság által harsogó éljenekkel üdvözlötetett...” Este kivilágították a várost és több száz lobogó fáklyából álló menet zeneszóval vonult szállása felé.

A megyeháza udvarán tartott megyegyűlésen, mintegy ötezer ember, köztük a belügyminiszter rendeletére 354 faluból meghívott 1318 vendég jelenlétében, egyszerű, de mégis hatásos külsőségek között folyt le a beiktatás. A falvakat egy-egy nemzetiszínű zászló jelképezte, s ezeket a küldöttségek vezetői büszkén lobogtatták. A sokaság előtt először az új főispán személyes meghívására kiküldött bizottság számolt be tevékenységéről, majd Batthyány Kázmér átadta megbízólevelét, amit rögtön fel is olvastak. Ebben a nádor az alkotmány és a király iránti hűségre hívta fel figyelmét, ugyanakkor utasította a megyét Batthyány rendelkezéseinek végrehajtására.

Az eskütel után ősi hagyományok szerint, Batthyányt székeben ülve háromszor magasba emelték, majd a nagy sikert aratott, jegyzőkönyvben és nyomtatásban is megörökített beszéde következett. Elérzékenyedve köszöntötte a jelenlévőket, majd rátért programjának ismertetésére: „...Bármilyen egyszerű köntöshen a mai nap, hazai s megyei életünk legfényesebb napja, mert ma először gyűlünk itt össze nem osztályokra hasítva, nem szabadalmazott testüle-

tek tolmácsai, nem egyes töredék, s felekezetek visszhangjai, de úgy gyűlünk össze először, mint az egész nép, az egész vidék képviselői, s arra gyűlünk össze, hogy először léptes-sük életbe és biztosítsuk mindörökké mindenkinek különbség nélkül az igaz szabadság, a törvényes egyenlőség, s az önkormányzás élvezetét." Majd saját magáról alig szólva, tetteinek értékelését a közvéleményre bízta. "...múltam ismeretes, jelenem ugyan nehéz feladat, de előttem tiszta, jövőm felőli ítélettel a közvélemény részrehajlatlan bíróságában bízom." Majd fokozott együttműködésre szólított. „Polgártársaim! Fogadjatok el magatok közé mint polgártársat, kit veletek egy érdek köt össze, de ki csak maga nem tehet semmit, csak a ti szoros, s fáradhatatlan egybemunkálkodásotoktól függend, legjobb szándékaink sikere...” Csak annyi bizalmat kért, amennyire a közös cél tényleges elérésére valóban rászolgált, tanácsot, felvilágosítást annak helyén, a tanácskozásokon szívesen vesz, helyeslést csak akkor kér, ha arra valóban rászolgált, szilárd összefogást azonban mindig, amikor a hazának arra szüksége van. „A haza, a hazának java minden mellétekintet elmellőzésével az legyen vezér csillagunk, irány tervünk pedig az őszinte becsületes hazafiúi öntudat!” Az egész eddigi tevékenységét meghatározó alapelvére hívta fel a figyelmet. Ne ....egyénségekre figyeljünk, de tényeikre...” A múltat csak annyiban tartotta elfelejtendőnek, amennyiben az viszály kiindulópontja lehet, de a tapasztalatok megismerése érdekében emlékezni kell rá. A múltbeli sérelmekből eredhető megosztottsággal szemben az egységet hirdette: „...minden egyes mindnyájunkért, s valamennyiünk minden egyesért az legyen jelszavunk...” Beszámolt az országgyűlés munkájáról, ...mely elég szerencsés és erőteljes volt a körülményeket használni, a magyarnak régi jogait vissza szerezni s ezáltal egy új hont lehetővé tenni...”

Beszédének további részében ismertette az elért eredményeket: a felelős magyar kormány megalakulását, a választott képviselőkből álló parlament létrehozását, az unió lehe-

tőségét, melyben a nemzetiségek egy hatalmas magyar államban egyesülhetnek, Magyarország és Erdély egyesítését, a közteherviselést, a sajtószabadságot, a vallásegyenlőséget, a nemzeti honvédelmet. A kötelező örökváltságtörvény meghozatalára gondolva, éppen csak utalt a nemzet egy részének áldozatvállalására. A meghozott törvényeket csak lehetőségnek tartotta, s valóra váltásuk a közös feladat. Az újjáalakult megye — szerinte — rendelkezik az e célok megvalósítására alkalmas politikai önkormányzat tapasztalataival és az elmúlt évek önkényéből megszerzett tűrőképességgel. Testvéri kézfogást kért a jog és a tulajdon védelmére, a rendháborítók elleni fellépésre, majd a miniszterek és a király iránti bizalom kifejezésével zárta mondanivalóját.

A folyamatosan tartott megyegyűlésen kihirdették az április 11-én szentesített törvényeket, és megalakították az állandó bizottmányt és a középponti választmányt. A lemondott konzervatív tiszviselők helyébe liberálisokat választottak. Az első alispán a meghívást átadó bizottság vezetője, a januárban követte választott Majthényi József lett. Vele együtt több főbírói, szolgabírói és egyéb megyei tisztségeket töltöttek be.

Pécs polgárai is felkérték a városi tisztújítás vezetésére alakítandó bizottmány elnöki teendőinek ellátására. A kérdésnek Batthyány eleget tett. A május utolsó napjaiban végrehajtott tisztújításon a liberális Aidinger Pál kapott bizalmat, és polgármester lett.

A megye állandó bizottmányának elnöki teendőit még öt alkalommal látta el. Május 26-án már a nemzetőrség kiegészítéséről és az önkéntes adakozásokról szóló belügyminiszeri rendelet végrehajtása, az önkéntes honvédszászlóaljakba való toborzás szabta meg teendőit. Június 12-én a megajánlott 6000 nemzetőr járásokra és községekre történő kivetése és a horvátországi támadás elleni védekezés volt a legfontosabb feladata. Június 23-án Verőce megye és lakossága tájékoztatására megfogalmazott proklamáció volt a bizottmányi ülés tárgya, melyben a felállítandó védelmi vonal

céljáról szóltak. Elismerték a több évszázados jószomszédi viszonyt, a védelmi vonalat nem is ellenük, hanem „...a vagyon és személy bátorsága ellen felkelők, és a közhaza törvényes integritása ellenében fellázadt pártütők, mint közös ellenségeink zabolázására állittatik fel”. Közzétették a rögtönítelő bíróság rendszabályait is. Az augusztus 21-i ülésen nem volt jelen. Távollétében Majthényi József helyettesítette. Szeptember 18-án a várható horvát támadásról számolt be Csány László kormánybiztos írásbeli és személyes helyszíni tájékoztatása alapján. A szeptember 18-án tartott ülésen a nemzetőri toborzások meggyorsításáról és a nyári hónapokban jelentkezett parasztmozgalmakkal kapcsolatban hoztak határozatot. Utoljára október 3-án elnökölt a rendkívüli bizottmány ülésén. Ekkor a megyei tisztviselők kinevezéséről és az újoncozásról tárgyaltak.

Legsürgősebb feladata nem a beiktató beszédben is megfogalmazott békés társadalomátalakító munka, hanem a honvédelmi feladatok megoldása lett. A nemzetőrség szervezését a megye már márciusban megkezdte. Május 26-án Zala megye arról értesítette, hogy a horvátországi ellenséges megmozdulások miatt a Dráva-vonal őrzését rendelték el, s erre mozgósították az érdekelt megyéket is. A veszély növekedése a nemzetőrség szervezését gyorsította fel.

Június 2-án kelt levelében a belügyminiszter is tájékoztatást adott Jelacic törekvéseiről, a királyi rendelet végrehajtásának megtagadásáról. A veszély elhárítása érdekében a Varasdtól Eszékig terjedő Dráva-szakasz védelmének szervezésére, Zala, Somogy, Baranya és Tolna megyék területére, kormánybiztosnak Csány Lászlót nevezte ki Szemere. Batthyány Kázmér a kinevezett kormánybiztos munkáját mindenben támogatta. Intézkedett a nemzetőrség mozgósíthatóvá tételére, s arra, hogy az a megye határain túl is alkalmazható legyen. Ez ideig ugyanis csak a megyén belül kéthetes szolgálatra volt kötelezhető. A nemzetőrség felszerelésére a siklósi várban lévő saját 5 ágyúját is átadta.

A védővonalat július elejére a megye területén sikerült is teljesen kiépíteni. A baranyai nemzetőrökön kívül ide osztották be a tolnaiakat és a Veszprém megyeieket is. Batthyány és a megye többi vezetőinek jelentős része személyesen is vállalt nemzetőri feladatokat. A védelem központja a siklósi várban volt, ahonnan e hetekben a megyei ügyeket is irányította.

Rendelkezett a honvédtoborzások folytatásáról, és a nemzetőrség összeírásáról. Tájékoztatta a járásokat és a községeket a végrehajtás módjáról, a kiállítandó létszámról. Rendelkezéseinek végrehajtását szigorúan ellenőrizte. A megyében a gyakorlati szervezést is személyesen irányította. Nehéz helyzetbe került akkor, amikor a baranyai nemzetőrök nagy részét az 5 ágyúval Csány kormánybiztos rendelkezésére Bácskába vezényelték, rendes katonaság pedig nem érkezett a megyébe. Szeptember elején Batthyány is járt Bácskában, de az egyre feszültebbé váló baranyai helyzet hazaszólította. A Dráva jobb partját ugyanis Jelačić fegyveresei szállták meg, s számuk állandóan növekedett. Megítélése szerint a fenyegető betörés ellen a megye védtelen volt, ugyanis a baranyaiakon kívül a tolnai nemzetőröket is kivonták a megyéből. Kérte a hadügyminisztert a Bácskában lévő 3 zászlóalj és 5 ágyú hazaindítására. Velük az általános népfelkelést kívánta erősíteni. A miniszterelnök rendeletére, a Dunántúlra hirdetett népfelkelés végrehajtására a szükséges intézkedéseket néhány napon belül meg is tette, de a mozgósítással az ellenség betöréséig várt. Úgy értesült, hogy a horvátok betörése feltehetően nem a megye területén következik be. Jelačić fegyveresei ugyanis a Dráva mentén nyugati irányba húzódtak. Batthyány tájékoztatta a miniszterelnököt arról is, hogy várhatóan Somogyban kelnek át a folyón. Jelentette, hogy a szervezés alatt álló, mintegy 800 főt kitevő önkéntes nemzetőrséggel, egy zászlóaljnyi nemzetőrrel és a kiállítandó általános felkelés résztvevőivel Baranyát nem hagyja el. Fegyvert, lőszert és a Bácskába küldött erők visszavonását kérte.

Népképviselési választásokon Baranyában

A szervezési feladatok ellátása a megyékre hárult, így Batthyány személyes teendői nagyon megsaporodtak. De munkája közben személyét érintő támadásokkal is kellett foglalkoznia. Táncsics ugyanis megvádolta, hogy Batthyány a siklói választókerületben ellenfele volt. Tagadhatatlan, a megyét meglepte, hogy Táncsics jelölésére a Siklós melletti Sándor-hidjánál és Csepelyen (Drávacsepely) május 28-án népgyűlést tartottak, és ezeken egy-egy küldöttséget választottak, hogy Táncsicsot jelöltnek kérjék fel. A választási törvény azonban a jelölésnek ezt a módját nem ismerte, ezért a történetek kiderítésére vizsgálatot rendeltek el. A vizsgálati anyagból kiderült, hogy Táncsics műveit a kerületben jól ismerték. A siklói népgyűlés kezdeményezője, Tarnóczai Dániel nagyharsányi bíró, a csepelyi Láng Ferdinánd, Batthyány egyik uradalmi tisztje és Munkácsi Albert református lelkész vallomásukban a *Munkások Újsága* cikkeire és a *Népkönyvre* hivatkoztak. Egy szemtanú jelentéséből, aki a környéken nemzetőri szolgálatot teljesített, az is kiderült, hogy a szónokok nemcsak hivatkoztak Táncsicsra, hanem gondolatait érvként fel is használták: „Gróf Batthyány Kenteknek semmi más mint szomszédjuk. Ő közte, s Kentek között megszűnt minden viszony örökre.” „Kenteknek éppen úgy szabad hord mérni falujokban, mint gróf Batthyáynak, ha azon faluban háza van.” „Azt mondják, hogy az eltörlött Urbér a volt földes uraknak meg téríttessék, miért? azért mert a Kentek nyakán századokig zsarnokoskodtak, húzták és fizették Kenteket. Ha ezeket fel számoljuk több száz milliókra rúg — ezzel már minden régen le van fizetve sokszorosan.”

A Csepelyen jelen lévő szemtanú, ugyancsak Batthyány alkalmazottja, Táncsics jelölését elfogadta, s mindezt meg is írta Batthyáynak.

Nyilvánvaló azonban, hogy az örökváltságról szóló törvénynek nem volt visszamenőleges hatálya, s nem oldotta meg a királyi jövedelmek és a borkilenced kérdését, ezért zavar támadhatott Batthyány és egykori jobbágysai között. Korábbi népszerűsége csökkent. Ezeket a kérdéseket a népképviseleti országgyűlés sem oldotta meg. A felelősségre vonás címzettje így csakhamar a siklósi kerületben közfelkiáltással népképviselővé választott Tancsics lett. A türelmetlen választók a közismert „Hallja Kend Tancsics!” megszólítású levélben fogalmazták meg álláspontjukat: „...Kendtek aligha ismét rá nem akarnak benünket szedni.” A lehetőségeket látva Tancsics képviselő lényegében tehetetlenné vált, s választói sérelmeit az országgyűléssel sem tudta orvosolni.

A választásokat Baranya valamennyi kerületében egy időben, június 20-án tartották meg. A törvényes rendelkezéseknek megfelelően a választhatóság kérdését Siklóson is megvizsgálták, s ez Tancsicsot újból felhívta. Végül is Tarnóczai Dániel egynegyed telket ajánlott fel Tancsicsnak, hogy biztosítva legyenek a megválasztásához szükséges törvényes vagyoni feltételek. Erre azonban tulajdonképpen nem is volt szükség, mert Tancsics pesti háztulajdonosként is megválasztható lett volna. Maga a választás rendben folyt le, ellenjelölt nem lépett fel, s így közfelkiáltással lett Tancsics képviselő.

Képviselőnek — tudta és beleegyezése nélkül — a magyarürögi kerületben Batthyányt is megválasztották. A megválasztásáról szóló jegyzőkönyv azt bizonyítja, hogy nem kívánt képviselő lenni. A jelölt sem volt biztos a dologban: „...mint főispánt és a felsőháznak tagját a követség elválásában gátoltatva lenni...” hitte. Barthos Eduárd megválasztása Batthyány választától függött. A kétségeket Batthyány oszlatta el, aki összeegyeztethetetlennek tartotta a főispáni megbízatást és a főrendiházi tagságot a képviselőházi tagsággal.

Az 1848. július 2-ra összehívott országgyűlés megnyitása-kor Batthyány Pesten tartózkodhatott, de erről hiteles adatkunk nincs.

A felsőtábla összetétele elvileg nem változott, gyakorlatilag azonban a főnemések nagy része távol tartotta magát annak ülésitől. A legfőbb gondot a határozatképesség megteremtése jelentette. A tábla munkája a képviselőházénál jelentéktlenebb volt. Batthyány szerepéről a július 24-en tartott 7. üléstől kezdődően vannak adataink, de ekkor még fontosabb kérdések nem merültek fel. A határozatkép-telenség tükröződött az innsbrucki küldöttség tagjainak kijelölésében is. Az ezzel a kérdéssel foglalkozó ülés kezdetét 9 órában jelölték meg, de a szükséges 50 tag csak 10 óra után érkezett meg. Elkezdték a választást, és a jelöltek között Batthyány is szerepelt. Időközben azonban a létszám 45-re csökkent, így a határozathozatal elmaradt. Batthyány később sem lett a küldöttség tagja. Felmentési kérelmében hivatalára, a Bácskában uralkodó súlyos helyzetre hivatko-zott, ami megkövetelte, hogy megyéjéhez közel tartózkod-jék.

Ebben az időszakban egyedül a telepítésekről szóló tör-vény vitájában vett részt, és a Kossuth által benyújtott tervezet sürgős tárgyalását javasolta. Azonnal vita alakult ki arról, hogy a tervezetet nyomtassák-e ki és azután tár-gyalják, ahogyan azt az eljárási szabályok megkövetelték. A kincstári birtokokon végzendő magyar telepítések érdemi tárgyalásán már nem vett részt. Javaslatát, hogy az egész felsőház bizottmánnyá alakuljon át, elvetették.

A soron következő ülések résztvevői között neve nem található. Széchenyi naplója bizonyítja, hogy ezekben a napokban már megyéjében készülődött a védelmi feladatok megoldására.

18. Balthyany Kázmér, 1847

A Dráva-vonal védelmére kinevezett kormánybiztos

A Dráva mentén fokozódó veszély a kormány figyelmét is egyre inkább magára vonta, ezért megyei kormánybiztosokat nevezett ki a népfelkelés rendezésére, a honvédek toborzására és az ellenség visszaverésére. Batthyányt a miniszterelnök e feladatok ellátásával szeptember 17-én bízta meg. A feladatot 20-án kelt levelében vállalta: „...a becses megbízatást nem csak elfogadom, hanem megnyugtató érzéssel egyszersmind azt is szerencsétlenem jelenteni, miszerint egyedül főispáni hatalmamnál fogva is, e rendeletet megelőzőleg a nép felkelés rendezése s toborzás megindítása iránt intézkedtem.”

Súlyos körülmények között kellett munkáját elvégeznie. Jelacic proklamációit terjesztették a megye területén. Ezekben a horvát hán földosztást, kedvezményeket ígért a hozzá csatlakozóknak. Batthyány igyekezett elfogni a felhívás terjesztőit, de kevés sikerrel. A Dráva-vonal védelme is csaknem lehetetlen volt, mivel a korábban visszakért zászlóaljok még nem érkeztek meg, s kérését a hadügyminiszter válasz nélkül hagyta. A lakosság elégedetlenkedett, mert a nemzetőrök szolgálati ideje lejárt. Súlyos volt a hiány katonai felszerelésekben, mivel a Bácskába vezényelt egységek elvitték a fegyvereket.

A Roth és Filipovic tábornokok vezette horvát dandár szeptember 20-án Somogy megyében, Tót Szent Márton (Felsőszentmárton) környékén több helyen átkelt a Dráván és Baranyához közeledett. Batthyány e sereg mozgulatait szüntelenül figyeltette, és az események mentéről folyamatosan tájékoztatta Batthyány Lajos miniszterelnököt és Tolna megye főispánját.

A védekezés a túlerő ellen lehetetlen volt, ezért minden meglévő katonáját, sőt fegyvert és lőszert Mohácsra szállított. Tervei szerint támadás esetén a Duna mentén lejjebb

húzódik, ha támadás nem éri, akkor csapatával az elhagyott területeket igyekeznek visszafoglalni.

Az Országos Honvédelmi Bizottmány Batthyány terveit még nem ismerve, hasonló tervet dolgozott ki. Figyelmeztette Batthyányt, hogy olyan állást foglaljon el, amelyben elkerülheti az esetleges bekerítést. Szükség esetére a Bács megyébe történő átkelést írták elő számára.

Az események gyorsan követték egymást. Szeptember 22-én jelentette, hogy a rögtönzött népfelkeléssel a vártnál nagyobb erővel rendelkező ellenséggel nem veheti fel a harcot. Az utóbbi már be is nyomult a megyébe, és Pécs felé vonul. Kicsiny seregével Batthyány is Pécsre húzódott vissza. Az itt tartott haditanácson, saját meggyőződésének megfelelően lemondott az ellenállásról. Döntése a város tanácsának is megkönnyebbülést okozott. Ez ugyanis arra kérte őt, hogy „hadi működésének” színterét helyezze át más vidékre. Batthyány Mohácsra vonult vissza.

Felderítőtevékenysége továbbra is élénk volt, s ez kiterjedt az ellenség útvonalára, létszámára, felszerelésére és harckészségére. A horvát dandár igen lassan haladt előre, Pécsét például csak szeptember 24-én érték el, majd Magyarszék – Sásd – Dombóvár – Ozora útvonalon haladt tovább. Jelentéseiben a horvátok létszámát 6000-7000-re tette. Szerinte az ellenség ruházata nem volt a legjobb, de kitűnő fegyverekkel rendelkezett. A háborúba viszont „...rossz kedvvel kényszerítve mennek, sóhajtanak haza felé”. Gyaloghadtest volt, mintegy 100 lovassal és 12 ágyúval, vagyis két üteggel. Figyelmeztettek voltak, kihágást nem követtek el, a hús és a kenyér árát megfizették, a szénáról, zabról és fuvarról csak elismervényt adtak.

A horvát dandár minden biztosítás és elővigyázatosság nélkül haladt a számára megjelölt útvonalon. Betegeiket Pécsen hagyták, a város gondjaira bízva. Batthyány ezalatt Mohácson a feltételezett támadás elleni védelemre készült. Ekkor értesült róla, hogy a Roth és Filipović tábornokok

vezette brodi és gradiscái ezred 3-3 zászlóaljának lőszerszállítmánya kétnapos késéssel követi a horvát sereget. Elfogására 150 főből álló osztagot küldött ki Molnár József nemzetőr őrnagy parancsnoksága alatt. A kis csapat Szabolcson (Pécsszabolcs) egyesült a pécsi önkéntesekkel, majd a parancsnokságot átvett Perczel Antal nemzetőr őrnagy vezetésével az Oroszlónál éjszakai táborot vert szállítmányt támadták meg. Az örök Popovics pécsi önkéntes hadnagy horvát nyelvű felszólítására megadták magukat. Az eredmény jelentős volt: 80 fogoly határőr, köztük egy tiszt és több altiszt; 16 szekér 2-2 lóval, 2-2 lőszeres hordóval, ezekben 189 600 puskatöltény; hivatalos iratok; az elfogott örök szuronyos fegyverei, töltényletőik, egyenként 60 tölténnyel. A szállítmány 3160 katonai teljes lőszerellátmányát jelentette. A zsákmány igen hasznosnak bizonyult. Az Ozoránál bekerített horvát egységet, melyet Jelačić teljesen magára hagyott, a lőszerutánpótlás elfogása meggyengítette. A lőszer nagy részét Batthyány Bajára szállíttatta, és a kormány rendelkezésére bocsátotta.

A katonai eredménnyel is nagyobbak tartotta azonban a népre gyakorolt hatást. A falvak örömmámorban úsztak, s megnőtt a bizalom a magyar seregek iránt. A Verőce megyei forspontosokat, akiket erőszakkal kényszerítettek hatállomásnyi távolságra, szekereستől hazaengedte. Sok gondja volt a határőrökkel. Legszívesebben őket is hazaküldte volna, de attól tartott, hogy újból felhasználhatják őket a magyarság ellen. A végső döntés meghozataláig hadifogolyként bánt velük, majd a hadügyminiszter utasítására Bajára kísértette őket. Egy elfogott kémest és tolmácsot, Verőce megye egykori csendbiztosát Pestre szállíttatta.

Az oroszlói rajtaütés sikere felvillanyozta a megye lakosságát. Mohácson és Pécsen több mint tízezer népfelkelő gyűlt össze. Batthyány öt ágyúja és a nemzetőrök Bácskából visszaérkeztek, de a 3600 újonc és önkéntes nemzetőr részére még mindig nem volt elég szuronyos puska. A szerencsés

fordulat újabb tervek megvalósítására készítette. Részben erkölcsi, részben gyakorlati okokból, az újoncozás hatékonyabb szervezése és a hadvezetés érdekében főhadiszállását október 2-án Pécsre helyezte át. Igyekezett az ellenség minden összeköttetését elzárni, s az újabb csapatok betörését megakadályozni. Fegyveres összecsapásra azonban már nem került sor. Elfoglalták viszont az 52. gyalogezred és a 2. huszárezred pécsi és pécsváradi katonai raktárait, így újabb jelentős számú fegyverhez és egyéb hadfelszereléshez jutottak.

Az újoncozást folytatni kívánta, ezért a miniszterelnöktől utasítást kért, miként tegye. A sokféle utasítás ugyanis sűrűn váltogatta egymást. Az uralkodó által nem szentesített újoncozási törvénytervezetet az országgyűlés határozata követte arról, hogy az újoncok csak a honvédség kötelékébe kerülhetnek. A kormányfő rendelete toborzásról szólt, majd 3600 fős kvóta kiállítását kérte a megyétől. Ezt követően néhány megye, köztük Baranya, felmentést kapott az újoncállítási kötelezettség alól, és népfelkelés szervezésére utasították őket. Batthyány az újoncozásra hivatkozva, annak folytatását javasolta, s a szervezést is magára vállalta. A népfelkelést csak igen rövid időre tartotta alkalmasnak korlátozott célú katonai feladatok megvalósítására.

A „kis háború”, melyet a baranyaiak folytattak, még nem ért véget. Batthyány hírt kapott arról, hogy a János dragoNyosezred az eszéki erődöt elhagyta, és a Dráván átkelve, minden bizonnyal Jelačićhoz igyekszik. A Dráva-vonalat emiatt fokozottabban ellenőriztette, és a Somogy megyei szakaszon is védelmi intézkedéseket tett. A réveket őriztette, ladikokat, hajómalmokat a magyar partra vontatta, és az átkelést megakadályozta.

Október első napjaiban olyan hírek is érkeztek, hogy egy 15 000 főből álló szerb sereg szándékozik a megyébe bevonulni. Tolna megye főispánját, akivel szorosan együttműködött, a hír valótlanságáról értesítette, és biztosította arról, hogy Verőce és Szerém megyében sincs más ellenség, csak

Bunyik báni biztos kis csapata és a hozzá csatlakozott nemzetőrség. Bácskába viszont a szerbek – értesülése szerint – betörték. Közölte azt is, hogy Roth szervezetlen serege több veszélyt már nem fog okozni. Biztos volt benne, hogy a veszprémi és tolnai erők együttműködése a horvátok kapitulációjához vezet. Az október 6-án kelt levelében a baranyai erők csatlakozását is felajánlotta. Szerinte Tolna, Somogy és Baranya megyék egyesült ereje a magára hagyott dandárt körülzárhatja, és végképp megsemmisítheti. Gyakorlati lépésekre is felhívta a tolnai főispán figyelmét. A somogyi helyzetről nem, vagy alig lehettek megfelelő értesülései.

A Jelačić felett aratott győzelmet október 6-án Bicskén, Csány László társaságában ünnepelte meg. Beszámolt Csánynak baranyi tevékenységéről. Ekkor 1200 jól felszerelt önkéntessel rendelkezett és további 3600 újonc kiképzése és felszerelése volt folyamatban. Újabb hírei Kiskőszegről (Batina-ról) származtak. A peterváradi határőrezred két zászlóalja átkelt a Dunán, és Kiskőszeget is veszélyeztetve betört a Bácskába. Javasolta, hogy a községet jól védhetőség miatt erősítsék meg.

Az időközben lemondott kormány feladatait átvevő Országos Honvédelmi Bizottmány megalakulása után Batthyány mindkét tisztségét megtartotta, és feladatainak ugyanúgy igyekezett eleget tenni, mint korábban. Jelentéseinek többségét Kossuthnak címezte, és a tőle kapott utasításokat végrehajtotta. Október 8-án arról értesítette Kossuth, hogy a Roth-féle seregtől zsákmányolt fegyverekből 1000 darabot Perczel Mór ezredessel Mohácsra küldetett. Utasította Batthyányt, ha teheti, gőzhajóval Apatinig menjen, és legyen az ellenség sarkában.

A baranyai erőkre a horvát dandár lefegyverzésénél már nem volt szükség. Tolna megye alispánja szerint azonban a sikerhez a baranyaiak jelentős mértékben hozzájárultak.

A Bács megyei hadműveletek elmaradása miatt az apatini

akcióra nem került sor. Felhívta azonban Batthyány az OHB figyelmét arra, hogy Baranya teljesen magára van hagyva. A megye erőinek eredeti pozícióikban való tartását az eszéki vár kétértelmű, csaknem ellenséges magatartásával indokolta. Az erődbe ugyanis a pétervárad-i lázadó határőrezred egy-két zászlóalját is bebocsátották. Bunyik báni biztos Verőce megyében nagyarányú újoncozást hajtott végre, és elrendelte a népfelkelést is. A somogyi Dráva-vidéken, Bolhónál a horvátok elsáncolták magukat. Ennek ellenére magabiztosan írta: „...mi magunk erejéből megvédjük megyénket...” Az újabb hírek azonban megnyugtatóbbak. Eszék átadása nem történt meg, a verőcei népfelkelés pedig „bizony nem rettentő”. Ilyen körülmények között, szükség esetén mozgó alakulatait Bácskába küldi.

A Perczel Mór és Görgey Artúr vezette seregek által elfogott horvát dandár katonáinak sorsa Batthyány kezébe került. A teljesen kimerült csapatot október 11-re várta Pécsre. Tartott hazabocsátásuktól, újabb fegyverfogásra kényszerítésüktől. Utasítást kért ezért az OHB-tól, hogyan intézze sorsukat. Ha válasz nem érkezne, akkor a rendelkezésre álló gőzhajóval és két vontatóhajóval Pestre akarta küldeni őket. Levele azonban elkerülte az OHB rendelkezését, melyben a 7500 horvát és szlavóniai fogoly hazabocsátása iránt intézkedtek. A törvényekkel és az igazsággal egyezően találták, ha őket – „Polgártársainkat” – az alkotmányra elbocsátásuk előtt megesketik. „Azt hisszük, hogy a szellemi kapocs megkötése nélkül ne menjenek haza, ha mint rabok kényszerítve jöttek ide, mint alkotmányos, szabad polgárok, újjászületve térjenek vissza övéikhez.”

Batthyány az utasításnak megfelelően elrendelte annak végrehajtását, de a Dráván való átkelésüket, a várható újabb verőcei fejleményekre tekintettel, késleltette.

Scitovszky János pécsi püspök október 12-én a horvát katonák részére tábori misét mondott. Erre meghívta Olasits György egerági plébánost is, aki horvát nyelven mon-

dott beszéde után a magyar alkotmányra feleskette őket. Az eskü szövegét az OHB fogalmazta meg: „Én N. N. esküszök a királynak hűséget, a törvénynek és az alkotmánynak engedelmességet, kijelentvén és fogadván, hogy a magyarok és horvátok közti testvéri és közös szabadságon és a nemzetiségek egységében tartásán alapuló szövetséget minden erőmből fenntartani szívesen és teljes erőmből igyekezem.” Az eskütétel után a foglyokat hazaengedték.

Október 13-án az OHB Batthyánnak eddigi buzgó eljárásáért, erélyes működéséért, hazafiságáért köszönetet mondott és elismerését fejezte ki. A levél címzésében országos kormánybiztosként említi. A későbbiekben címét igen eltérően írták. Az újabb feladat azonban megfelelt a címzésnek. Utasították ugyanis, hogy ne a Bácskába menjen, hanem a Dráva mentén, Kanizsáig fejtse ki tevékenységét. Ott ugyanis Nugent „alkalmatlankodik”, északról pedig Jelačić 10 000 embere közeledik. Néhány nap múlva a Varasddal szemben kiépítendő harcállásra, az ottani csapatokkal való egyesülésre, majd a Muraközbe betört Perczel Mórral történő együttműködésre utasítják. Batthyány azonban ekkor már az eszéki vár sorsával volt elfoglalva, és az azzal kapcsolatos terveiről értesítette az OHB-t. Az utóbbi utasításai azonban elkerülhették levelét. A válasz átvételéig várakozó álláspontra helyezkedett.

Az OHB-nak küldött, október 19-én keltezett levelében beszámolt az eszéki várral kapcsolatos eddigi tevékenységéről. Az ostromhoz nem rendelkezett elegendő erővel, ezért tárgyalások útján kívánt eredményt elérni. Felhívást intézett a hazaengedett foglyokhoz, Eszék polgáraihoz, Verőce vármegye népéhez, az olasz és a magyar nemzetiségű katonasághoz, valamint egyes befolyásos emberekhez, felvilágosítva őket a magyarügyről. Jovics várparancsnokkal közölte a kormány parancsát. Nála megértésre talált, a tisztikar azonban magyarellenesnek bizonyult, főleg a Zanini-, olasz czredbeliek. Felhívásának mégis eleget téve, október 18-án

kitűzték a magyar zászlót. A Zanini-ezred tisztjei ezzel nem értettek egyet, s hazabocsátásukat kérték. Batthyány a köz-katonákhoz egy olasz nyelvű felhívást küldött, melyben megígérte leváltásukat, de kérte a magyar zászló kitűzését. Jovics tábornok legalább egy zászlóalj tiszta magyar sor-vagy honvédalakulatnak a várba szállítását sürgette, akiket Batthyány egy önkéntes mozgó nemzetőr zászlóaljjal szándékozott megerősíteni. A Dunántúl megvédéséhez és a szlavóniai befolyás növeléséhez fontos várat, úgy vélte, ezek az alakulatok biztosíthatnák.

Szlavóniában kedvezően alakult a közhangulat. A „...dolgok a Dráván túl nagy fordulatot kezdenek venni...” Bunyik báni biztos a hazatérő foglyok elől megszökött. Megérkezésük előtt Eszéken olyan proklamációt adtak ki, amely cáfolta a magyar győzelmet. Erre érkezett haza másnap a többezres élő bizonyíték, s a szájhösködést szégyen és némaság váltotta fel. A volt horvát foglyok hangosan hirdették a magyarok vitézségét és nagylelkűségét. A Verőce megyei népfölkelés szétoszlott.

Batthyány azt is megírta, hogy az események kedvező alakulása esetén a baranyai nemzetőrzászlóaljjal Eszékre még a honvédek megérkezése előtt bevonul, a törvényes városi és megyei tisztikart tisztségebe visszahelyezi, és a rendet helyreállítja.

Az események azonban nem hagytak időt a hivatalos formák betartására. Batthyáynak határoznia kellett. Másnap, október 20-án már arról számolt be, hogy Jovics tábornok kérésére az első felszerelt önkéntes zászlóalj, a pécsi önkéntesek osztálya és az ágyútelep, összesen 1217 fővel úton van Eszékre, ahová várhatóan 22-en este meg is érkezik. Elhatározását befolyásolhatta az az értesülése is, hogy Eszék felé nyomul egy határőrezred is, melyet mindenképpen meg akart előzni. Jovics tábornok hűségnyilatkozata mellett azt is jelentette, hogy a várban lévő Sándor- és Vasa-(magyar) ezredbeli, egy-egy osztályhoz tartozó sorkatona hűséges a magyar ügyhöz. A külföldiek nem akarnak eskü

tenni, de csöndesek. A Zanini-czred sorállományának véleménye megoszlik, a zömmel cseh és német származású tüzérek elbocsátásukat kérték.

Batthyány támogatta a külföldiek felváltását. Magyar tüzéreket és hadmérnököket kért az erősítési munkálatokhoz, valamint egy zászlóaljnyi magyar katonaságot a védelmi feladatok ellátására. Javasolta Jovics tábornok jó hazafiként való kitüntetését, mert a várat megtartotta és jóindulattal átadja.

A Perczel Mórral való együttműködésre szóló utasítás már úton találta. Bizott benne, hogy Eszékre történő bevonulásához az OHB utólagos jóváhagyását megkapja, annál is inkább, mert egy korábbi felterjesztésére október 12-én teljes felhatalmazást kapott a vár elfoglalására: „... Ön bölcs belátására bizzuk, mit és mennyiben áll tehetségében az eszéki várnak engedelmességre visszahozását előmozdítani, mire önnek szabad kezét s teljhatalmat adunk ... mi [az] ön mozdulatait teljes elégedéssel méltányolt belátására bizzuk, csak arra kérjük, ne hevertesse bátor seregét, mert most a szél jól fű, használni kell.”

Az eszéki várban

Erőltetett menet után 1848. október 22-én este 7 és 8 óra között érkezett csapatával Batthyány az eszéki várba, és biztosította azt a magyar haderő számára. Jelentésében arról is beszámolt, hogy az olasz és magyar katonaság lelkesen fogadta, különösen a Sándor- és Vasa-czred legénysége. A várban élő polgárság ugyancsak megéljenezte őket.

Az eseményekkel kapcsolatban Eszék lakossága nagyon megoszlott. Az alsóvárosiak Jelačić pártján álltak, a felsővárosiak és a várban lakók zöme viszont a magyar ügyet támogatta. A városházán horvát zászló lengett, a város jegyzőkönyveit 1848 áprilisától horvát nyelven vezették. Az

crödre kitűzték a horvát és császári lobogót, később pedig a magyart. A horvát nemzeti törekvések a szlavóniai Verőce megyében is egyre inkább erősödtek. A megyében és a városban egy horvát és egy magyar párt működött, s a hatalmat egyik fél sem tudta tartósan megszerezni. Jelačić-nak végül sikerült megnyerni a számára kedvező tisztújítást. Katonai szempontból a határőrvidékhez tartozó brodi és gradiskai ezred kezdetben a magyarüggyel kapcsolatban semleges volt. Később azonban a fellázadt péterváradi határőrezrednek sikerült őket megnyerni Jelačić számára.

Az idézett jelentésből kiderül, hogy a „...bevonulásra ismételve sürgetőleg felkérteünk, mert nagy volt az aggodalom, mi eloszlattuk”. Az aggodalom jogos volt, mert néhány órával Batthyányék megérkezése után az alsóvárosba bevonult egy fél zászlóaljnyi horvát határőregység három ágyúval. A város megszállása tehát Batthyány gyors döntésének volt a következménye.

Még megérkezésének napján intézkedett az őrség megerősítésére. Jovics tábornokkal egyetértve kérte az idegen legénységű tüzérség és a Zanini-ezredbeliek leváltását, valamint a Sándor- és a Vasa-ezredbeliek létszámának növelését. Nemzetőrsapatokat is kért Tolna megyétől.

Megoldásra várt a várparancsnok nyugdíjazása és utódjának a kijelölése. Jovics a parancsnokságot ideiglenesen Vanczel Vencel térparancsnoksági alezredesnek adta át. Utóbbit agg kora miatt Batthyány felmentette, s helyette egy erélyes és képzett főtszti kinevezését javasolta.

A szolgálni nem akaró Zanini-ezredbeli tisztek többségét ellátta útlevéllal, és biztosította az örökös tartományokba való távozásukat. Ugyanígy járt el a tüzerekkel is. Az olasz származású tisztek és legénység többsége azonban felajánlotta szolgálatait. Ezeket Luigi Venturini százados vezette. A 800 főt kitevő olasz, a 400 főt számláló Sándor- és Vasa-ezred legénysége hűséges volt. Hogy növelje a várőrség harc készségét, várparancsnokot, hadmérnököket, tüzérséget és legalább egy zászlóalj honvédet, vagy a két ezred 2-2

osztályának a kiegészítését kérte. Véleménye szerint a kívánt erő máshol jelentős szerepet nem játszhat, itt viszont egy döntő fontosságú vár őrzését láthatná el sikerrel. Ezek hiányában a vár csak addig védhető, míg jól képzett katonaság meg nem támadja. Az újoncok a védelemre alkalmatlankok, kiképzésük pedig Eszéken lehetetlen. A várból való kitöréshez, a környék megtisztításához a meglévő alakulatok nem elegendők. A kért erősítés nélkül „...hőven megelgelhetjük, ha csak Eszék várát a vár kerítéséig megőrizhetjük...” A Zanini-ezred olasz katonáit jobban megismerve, a róluk alkotott véleményét megváltoztatta. Kérte, hogy tisztjeik vezénylete alatt a várban maradhassanak, és annyi zsoldot kapjanak, mint a honvédek. Kérését azonban nem teljesítették: ...tíz táborban csatázván a magyar nép, és hihetőleg ma ütközvén Becs falai alatt a katonai zsarnokság fő erejével, — k. biztos úr kívánságát, mely a miénk is, rögtön nem teljesíthetjük...”

Az OHB — szorult helyzetében — nem segíthetett. Katonákat és fegyvereket még a veszélyeztetett helyzetben lévő eszéki várból is kivont. Már a bevonulást követően intézkedett a fegyverek egy részének Pestre szállítására. A Batthyány által elrendelt leltározás során kiderült, hogy szűrolyos puskákban hiány volt. A szükséges 4000 helyett mindössze 2900 állt rendelkezésre. Batthyány nem javasolta a megmaradt készlet elszállítását, sőt ő kért Pestről a haranyai 2. és 3. zászlóalj felfegyverzésére 1500-2000 darabot. Ha ez teljesíthetetlen, akkor az eszéki tartalékot ő kívánta felhasználni. Ennek ellenére kész volt az OHB utasítását teljesíteni. Tervével egyetértettek, de a fennmaradó részre igényt tartottak. November 3-án Batthyány már 2000 q puskapor, két 6 fontos üteg, valamint 1000 puska és különféle ágyugolyó elküldéséről tett jelentést. A szállítást a vár alatt horgonyzó Fridrich gőzhajóval és annak vontatójával oldotta meg. A hajó útnak indítása harcfeleladatot is jelentett, a Dráva jobb partját ugyanis az ellenséges erőktől meg kellett tisztítani. November 9-én, egy 1500 főből és egy

ütegből álló osztag elől az ellenség visszavonult. A hátrahagyott őrség lefegyverzése után a hajó elindult és Pestre szerencsésen megerkezett. Kossuth a gerillaharcról remélte az ország függetlenségének a megvédését. Egy ilyen irreguláris egység alakítását Eszék körül igen hasznosnak tartotta, s megszervezéséhez adatokat kért az eszéki vár személyi állományáról. Javaslata így szólt: „...Tegyen mindent amit jónak lát.” Következő levelében azonban már meglepetését fejezte ki. A remelt kétezer puska helyett ugyanis csak ezer érkezett Pestre. Arra gondolt, hogy a tartalékból 2189 újoncot szerelnek fel. Kérte, hogy ezeket fegyverestől szállítsák Budapestre. Velük a meglévő zászlóaljakat egészítik ki. „A Fegyver itt életkérdés” – írta. A történetek tisztázására Batthyány Kázmér tájékoztatta Kossuthot a Baranyára kivetett és ott kiállított újoncok számáról. E szerint

Baranyában kiállítva	3659 fő
Pécs városában	<u>238 fő</u>
Összesen:	3897 fő

Ebből állították fel a 36. honvédzászlóaljat	1308 főt
Az 52. Ferenc Károly serezed kapott	<u>400 főt</u>
maradt:	2189 fő

A fennmaradó létszámban szerepelnek a baranyai önkéntes nemzetőrök is. Kérte együtt tartásukat és 881 fő további sorsának az eldöntését. A hadügyminisztériumot informálta az őrség állományáról, amely 8 Zanini-, 2 Sándor-, 2 Vasaszezredbeli sorgyalogosszázadból áll. Tolnából egyszázadnyi Hunyady-gyalogost és ugyanannyi honvédet kapott. Őket a felsővárosba irányította, a pécsi 36. zászlóaljat pedig az alsóvárosba. Utóbbiakat felfegyverezte, de kiképzésük még nem történt meg. Tüzéreket Pestről és Péterváradról kapott, a lovasságra vonatkozó kérelmét azonban még mindig nem teljesítették.

A katonai kérdésekkel párhuzamosan a polgári rend helyreállítására is intézkedett. Az október 23-án kelt, magyar és horvát nyelvű felhívásában, baranyai főispán és teljhatalmú országos biztos minőségében, a pártütő Jelacic által megbízott Bunyik háni biztost törvényen kívül helyezte, és statáriális bíróság elé állítását rendelte el. A Verőcén szeptember 4-én végrehajtott megyei tisztújítást semmisnek nyilvánította, és a korábbi tisztikart jogaiba visszahelyezte. Szallopék Lajos első alispánnak, a magyar párt vezetőjének rendelkezéseit mindenkinek végre kellett hajtania.

Semmisnek nyilvánította Eszék város tisztújítását is, és október 24-ére közgyűlést hívott össze. Bunyik törvényen kívül helyezését itt is kihirdette, viszont mindenkinek kegyelmet ajánlott fel, amennyiben 24 órán belül a törvényes rendet elismerik. A békés kiegyenlítő szerepét vállalta, de ajánlatát az alsóvárosiak nem fogadták el. A magyarpártiakat kiűldözték maguk közül, és fenyegető üzeneteket küldtek a várba. A kitűzött határidő eredménytelenül telt el, ezért október 25-én fegyveres erővel lépett fel Batthyány. Egy-egy század Vasa- és Sándor-sorgyalogság, egy század mozgó nemzetőr és 3 század Zanini-katona élén, valamint 6000 baranyai nemzetőr kíséretében bekerítette az alsóvárost. Az ott tartózkodó néhány száz péterváradi határőr megszökött, majd megjelent a fehér zászlós hódoló küldöttség. Batthyány kegyelmet ígért arra az esetre, ha a fegyvereket egy órán belül beszolgáltatják. E feltétel azonban csak látszólag valósult meg, mert másnap már elrejtett fegyverek után kellett kutatni.

Még ugyanezen a napon intézkedett Batthyány a posta és a sőház törvényes hivatalnokainak visszahelyezéséről. A környék lakossága lassan a magyarügy mellé állt. Mintegy 90 falu küldöttségei meg is jelentek Batthyány előtt, és kijelentették, hogy Szlavónia a magyar haderő benyomulása esetén megadja magát. A brodi határőrezred területén a szerb vajda toborzási rendeletét pedig nem hajtották végre.

A rend helyreállítása azonban viszonylagos volt, és az ellenség ismét veszélyeztette Eszék alsóvárosát.

Felderítésre, kisebb vállalkozásokra lett szükség, ezért Batthyány két század Hunyady-yalogost küldött november 13-án Diakóvár (Djakovo) felé. A feladat meghatározásában bizonyára az vezette, hogy a megye meg nem hódolt népe itt gyülekezett. Eszéktől 1,5 km-re, Csepin faluban ütköztek meg az ellenség előőrsével, mintegy 200 emberrel. A horvátoknak 5 halottjuk volt, 130 pedig fogságba esett. A magyaroknak nem volt veszteségük. Batthyány nagyon megdicsérte a Hunyady-századok helytállását.

Batthyány ezzel küldetését befejezettnek tekintette. Kérte, hogy a további ott-tartózkodástól mentseik fel. Sürgette az időközben Eder tábornok személyében kinevezett új várparancsnok megérkezését. A polgári hatóság működésének irányítására kormánybiztosul Szallopek Lajos első alispánt javasolta.

Batthyány azonban nem távozhatott. Még kérvénye elkészítésének napján megtudta, hogy az Eszéktől keletre fekvő Szarvasra (Sarvas) 300 szerb és 500 horvát katonából álló egység vonult be, és Eszék alsóvárosát fenyegeti. Batthyány november 15-én négy század sorkatonával, a 36. honvédezászlóaljjal és 3 ágyúval eljűk indult. Szarvasnál csaptak össze az elsáncolt ellenséggel, melynek egy 6 és egy 1 fontos ágyúja volt. Tűzharc alakult ki, majd egyszázadnyi erővel oldalba támadva menekülésre kényszerítették az erdőbe húzódott ellenséget. Onnan egy század Zanini-yalogos segítségével továbbbűzte az ellenséget Rácz őrnagy, a 36. zászlóalj parancsnoka. Az ellenség egy ágyút és egy zászlót hagyott hátra. Az ellenség 17, a magyarok 1 halottat veszítettek. Jelentésében Batthyány saját magáról nem szólt. A rá vonatkozókat, tudta nélkül, titkára jelentette Kossuthnak. ....itt is ő volt a vitézek vitéze, mint Szenttamásnál és mindenütt, ahol megcsak volt... Egy golyó lovának fülét megsértette és egy golyó bal karjában akadt meg. Fáradt

lővedék volt, így a sebet be sem kötöztette, lováról le sem szállt." Javasolta, hogy a zsákmányolt zászlót és ágyút a nemzet nevében ajándékozzák Batthyáynak.

Kossuth Batthyány távozását nem tartotta helyesnek. Szerinte az nem történhet meg "...a hazára nézve igen káros következmények nélkül". Inkább újabb erőket ígért, hogy a Szlavóniára vonatkozó terveket megvalósíthassa. Kossuth rendeletileg is előírta Batthyány Eszéken maradását. "...hivatalosan utasítom is főispán urat [a címzésben főispán- és kormánybiztosként szerepel], hogy bár ugyan Eszék várát biztosítva lenni, s ottani működési körét tökéletesen befejezettnek vélni méltóztatik, minden esetre ottmaradni, s a haza háliját kiérdemlett szép tetteit újabbakkal tetézni azon szent kötelezettség érzetnek ismerje továbbra is főispán úr, mely eddigi tetteit dicsőséghez vezető, s mely a hazának hálijára oly igen méltó."

Batthyány tehát maradt, és vele a haranyai önkéntes nemzetőrzászlóalj, amelyet 51. honvédszászlóaljjá alakítottak át. Kossuth utasítására 881 újoncot Pestre kellett küldenie, viszont új egységként megkapta a 41. honvédszászlóaljat. Kossuth azt is elrendelte, hogy 8 Zanini-század Eszékről a Felvidékre vonuljon. Az új zászlóaljat az eszéki raktárból szerelték fel. A Vasa- és a Sándor-ezred 2-2 századának a kivonását is jelezte, Kossuth cserébe viszont egy újabb honvédszászlóaljat ígért.

Batthyány a hadügyminiszternek részletes jelentést küldött a Zanini-ezred fel nem esküdt tisztjeinek eltávozásáról. Beszámolt a vár átvételét megelőző helyzetről, amikor a Zanini-tisztek egy része be akarta őt csapni. Ha ő meg nem szállta volna a várat, akkor azt a péterváradí és a brodi császári csapatok tették volna meg. Tudta azt is, hogy az egyszerű katonák nem osztják tisztjeik véleményét. Eszékre érkezésekor az erődnék az ellenséges elemektől való megtisztítását a legfontosabb feladatnak tartotta, ezért engedé-

19. Eszék vára

lyezte az esküt le nem tett tisztek távozását. Biztonság okából Pécsre küldte őket. Majd amikor azok látták, hogy az ezred nem oszlik szét és Eszékre már nem térhetnek vissza, akkor kérték hazabocsátásukat. Tekintettel arra, hogy a magyar hadseregben nem akartak szolgálni, Batthyány úgy ítélte meg, hogy az osztrák hadügyminisztérium hatáskörébe tartoznak. A megkívánt új eskü miatt a Vasa-sorezred tisztjei is kiléptek. A védelem ereje tehát tovább gyengült. A kiképzett sorállományú katonaságot a gyengén, vagy

egyáltalán föl sem szerelt és kiképzetlen honvédség nem pótolhatta. Súlyos gondot okozott a fegyverhiány is.

Batthyány egy korábbi rendelkezésre egy újabb szállítmányban november 18-án 1000 db kész fegyvert, 500 db puskacsövet tartozékokkal, 500 db puskaagyat és Pécsről 800 db különféle javításra szoruló fegyvert küldött. A szállítmányt kiegészítette 15 000 élelmezési zsákkal is. Mindez azonban nem volt elég. Kossuth újabb szállítmányt kért.

Sok gondot okozott Batthyány Kázmérnak a várparancsnok és a többi főtiszt megbízhatósága. A tisztek nagy része, mint mondtuk, szolgálati helyét elhagyta. Az újonnan érkezettek közül is többen meggyőződés nélkül vállaltak szolgálatot. A személyeserek tehát nem mindig bizonyultak szerencsésnek. Október utolsó napjaiban már ismert volt, hogy a várparancsnoki beosztást Eder tábornok kapta, a térparancsnok pedig Vanczel Vencel lesz. Az új várparancsnok azonban csak november 23-án érkezett állomáshelyére. Vanczel térparancsnoksági alezredest ezredessé léptették elő, s ő ideiglenesen ellátta a várparancsnoki teendőket is. Nyugdíjazása iránti javaslatát Batthyány visszautasította, mert kora miatt ugyan alkalmatlan volt beosztására, de becsületesnek bizonyult. A hadügyminiszter viszont éppen kora miatt nyugdíjazta. Hadmérnöknek bíró Villani Lajos és Penz Miklós századosokat nevezték ki. Utóbbi erődítési igazgató lett. A baranyai újoncokból alakított zászlóaljak parancsnokainak Rácz őrnagyot, Molnár őrnagyot és Gulinger őrnagyot javasolta. Gróf Schmidegg Károlyt honvédkapitánnyá, D' Albin Károlyt térparancsnoki kapitánnyá, Glavach Istvánt pedig létszám feletti századosná nevezték ki. Glavachot Kossuth térparancsnoknak ajánlotta.

A parancsnokok megbízhatóságával kapcsolatban Batthyány december 15-én azt jelentette Kossuthnak: „...sok baj van, s van okom sejdíteni, hogy valamit főznek ellenünk intra muros et extra”. Alig mert a várból távozni, mert az annak elvesztését jelenthette volna. Eder tábornokot becsü-

letesnek tartotta, olyannak, aki a politikához nem ért, s különösen az új fejlemények között nem ismeri ki magát. Pongrácz ezredes iránt nem volt bizalma. A Zanini-tisztek „epések”, de félnek a legénységtől. Pongrácz betegnek tettei magát. Vanczel Vencelt azért támogatta, mert a sok hitványtságot tapasztalva inkább a tehetetlen, de becsületes öreg tisztben bízott. Spelmann báró nagyon megváltozott. Simulékony és mozgékony lett. Ha gyanússá válik, meg fog szabadulni tőle — írta. Rácz őrnagyot becsületesnek, lelkesnek és hátornak tartotta, aki azonban néha túl tüzes, nem eléggé higgadt. Vásárhelyi százados igen jólelkű, de fiatalsága miatt emberei előtt nincs tekintélye. Venturini kapitány a szabadságnak és a magyar függetlenség ügyének híve.

Az egységeket december 20-án jellemezte. Eszéken három zászlóalj honvéd lesz a most érkező 41. zászlóaljjal. Egyharmaduknak alig van egyenruhája és fegyvere. A tisztek még a legénységnél is gyengébbek. A Sándor-sorgyalogosztály nagyrészt, a Vasa pedig teljesen tiszt nélkül maradt. A Hunyady-csapat százada és a Tolnai-szabadesapat teljesen gyakorlatlan. A tüzerseg a vár nagyságához kevés, és egy részük használhatatlan. A váról — kockázat nélkül csapatokat kivonni nem lehet. Így vélekedett Fider tábornok is. A vár nagy kiterjedésű, és öt részre különül el: a Dráva jobb partján a fő vár, a bal oldalin a kis vár, továbbá a felső-, az alsó- és az újváros. Átgondolva e körülményeket, Batthyánnak most már az volt a meggyőződése, hazáját Eszéken jobban szolgálhatja, mint másutt, s várta a rá vonatkozó döntést. Ebben a helyzetben érkezett Kossuth levele: „Nagy aggodalommal vagyok aziránt hogyha Méltóságod vett utasításai szerint felvonul a haza védelmére. Eszék biztosítva marad-e... Kérem Méltóságodat ne engedje meg, hogy kitsinded tekintetek miatt a vár comprometáltassék... Igen kérem Méltóságodat. Eszéktől kiindulása előtt minden bizonytalan elemektől tisztítsa ki a várat, minden biztos elemet pedig vegyen be belé.”

Kossuth tehát Batthyányra bízta a döntést, aki postafor-

dultával, december 24-én válaszolt: „...Azon aggodalomra, valjon távoztommal Eszék vára biztosítva marad-e? bár a kérdés hízelt... mégis egész őszinteséggel be kell vallanom, hogy éppen azért, mivel kétségeim vannak biztonsága iránt bel ellenségek, s kül ellenségek miatt, éppen azért nem hagytam, nem hagyhattam el az első felhívásra; elküldöttem fel ami elküldhető s hasznavehető a felvidéken volt, de magamra nézve az ittmaradást – bár semmi vonzó s kellemes a várbeli lakásban nincs – a Haza iránti tartozásom lerovásának tekintém.” Kossuth megnyugodva vette tudomásul Batthyány közlését. Kérte, hogy tartson kapcsolatot a Drávához közeledő Perczellel, és teljes erővel folytassa a zászlóalj katonai felkészítését.

Időközben a polgári közigazgatás helyzete is romlott. Verőce megye bizottmánya Diakováron ült össze december 15-én, és Batthyány tevékenységét törvénytelennek nyilvánította. Batthyány a rosszabbodó körülményekre való tekintettel korlátozta Eszék szabad királyi város tanácsa hatáskörét, és rendkívüli hatalommal rendelkező bizottmány felállításáról intézkedett. A város vezetősége csak bírósági és gazdálkodási ügyekben dönthetett. Közgyűlést csak előre bejelentve, idejét, tárgyát megjelölve, Batthyány megbizottjának jelenlétében tarthattak. Az alsó- és felsővárosi bizottsági bizottmányokat a központi kerületnek rendelte alá, s ennek elnöki tisztét személyesen töltötte be.

A körülmények nehezebbé válásával Batthyányné is tevékenykedni kezdett. Szózatot intézett Baranya hölgyeihez, s a szűkölködő honvedek részére ruha és kötszer gyűjtését indítványozta. Politikai hitvallását így fogalmazta meg felhívásában: „...Baranyai hölgyek: vitézeink a Dráván túl küzdenek bitor ellenséggel Nemzetünk léteért, a Magyar birodalom egységeért, függetlenségeért, míg hajnok bajtársaik ország szerte éjszak, dél, kelet s nyugott felé a gyalázatos Camarilla zsoldosaival állanak szemközt, kik gyáva

árulókkal s rabló csoportokkal szövetkeztek a magyar kiirtására!"

Batthyány helyzetelemzése és döntő elhatározása a csak részsikert hozott csepini ütközet, az utolsó kitörés után született. Értésülve arról, hogy az ellenség a Dráva jobb partján Eszéket bekeríteni igyekszik és Csepin (Cepin) faluban nagyobb erőket vont össze, erejének kipuhatolására december 19-én felderítő akciót rendelt el. Seregét két részre osztva küldte Csepin irányába. Rácz őrnagy átkaroló hadmozdulattal, Wels őrnagy közvetlen irányban közelítette meg a falut. A Rácz őrnagy vezette sereg Tényén még az ellenség előőrsét megtámadva egy péterváradi határőrezredbe tartozó őrmestert és tizenkét katonát elfogott, de Csepint megtámadni már nem tudta, mert az erdőt átszelő utat kivágott fákkal elbarikádozták, az utakat felárkolták és a falut elsáncolták.

Wels őrnagy csapata a sáncot és a falut ugyan elfoglalta, de megtartani nem tudta. A megerősített épületeket tüzéséggel nem volt képes lerombolni, az újoncok pedig az ellenség tüzelését nem állták. Ezért a felderítést befejezve visszavonultak. Úgy tapasztalták, hogy a faluban legalább két jól felfegyverzett határőrszászlóalj tartózkodott. A foglyok között a liccai, bánáti, péterváradi és varasdi ezredekhez tartozó katonákat találtak. Az ellenség vesztesége több halott, köztük két főtiszt. A magyarok közül elesett Vásárhelyi István százados.

Az OHB-nak küldött beszámolójában Batthyány sajnálattal állapította meg, hogy a honvédek kitartása és vitézsége nem megfelelő, a tisztek többsége gyáván viselkedett és képzetlennek bizonyult. Külön elemezte a tüzéség eredménytelen működését. A kérdéses megerősített épületeket eltalálni is alig tudták. Egyedül a gróf Schidegg Károly vezényelte üteg működött megfelelően. Batthyány kétségbeesetten kért ismét tüzekeket: „...akárki, csak jól löni s találni tudjon”.

Ilyen körülmények között a vár feladása elkerülhetetlennek látszott: jóllehet Batthyány mindent megtett érte. Fegyvert, képzett katonát alig találunk benne. Egyetlen lehetőség maradt, a „falakon belül maradni” és a várható ostromra készülödni. Az eltávozott tisztek helyét csak 1848. december utolsó napjaiban tervezte a hadügyminisztérium betölteni. Másokat Batthyány cseréltetett le, így az 51. zászlóalj tisztjeit is. Külön felhatalmazással, ezredesi rangban, dandárparancsnoknak nevezték ki Földváry Lajos honvéd alezredest. Feladata volt a várban lévő ellenség eltávolítása és az erősség biztosítása. Az őrséget Batthyány a *Közlönyben* megjelent szöveg alapján, december 27-én feleskette. Ötvennyolc tüzér kivételével az esküt mindenki letette.

A védelmet a Dráva bal parti magyar megyéinek, valamint Tolna megyének összefogásával igyekezett Batthyány erősíteni. Mozgó nemzetőrségi csapatokat, lovasságot kért és kapott a megyéktől.

A főváros eleste döbbsentette rá Kossuthot és az OHB-t Eszék katonai jelentőségére. „Eszék vára olly nevezetes pont, melyet minden áron tartani kell, s melly ha e perczben Túl a Dunára tetemesb haderőt még nem küldhetünk is (minthogy a pesti catastropha hadi munkálatainkban gyökeres módosítást igényel) rövid időn fontos hadi munkálatok színhelye leendő, addig is pedig, hogy e czélra minden tényező felhasználtassék, úgy intézkedjek ön, hogy a szabad csapatok és a népfölkelés vezéreivel, nevezetesen Nemgyei Bódog őrnaggyal Fehérben, gróf Festetics Miklóssal Somogyban, Csertán Sándorral Zalában célszerűen összeműködhessék s hogy fel Szegedig merre majdan nagyobb hadi működések czéloztatnak, a vidék tisztán tartassék s a vár hadseregének lelkesége legyen a vidék elevenítője s önbizalomra ébresztője ... méltóztassék gróf úr annyiszor tanúsított lelkes éberségével eszközölni, hogy Eszék vára ne csak tökéletesen biztosítva legyen a Nemzet részére, hanem egyzsersmind ottani haderőnk az ellenséget féken tartva tekintélyében is megálljon.” Még néhány jó tanács: a Dráva

mindkét partja mentén végezzen kitöréseket, mert így válhat a dunántúli haderő segítőjévé. Ne a honvédséget, hanem a sorkatonaságot vesse be a harcokba. A megbízhatóbbak maradjanak a várban.

A védelem központját Eszéken megszervezve, Batthyány minden állami tulajdont, pénzt, iratot, sőt és hadieszközt a várba rendelt. Az élelmiszerral történő ellátásra Eszék városával szerződést kötött. Közben azonban a tisztek közül néhányan ismételten lemondtak. Wels őrnagy, az 51. zászlóalj parancsnoka betegsége miatt eltávozott, a 41. zászlóalj parancsnoka, Wouwermans őrnagy ellen pedig vizsgálat folyt. Időközben megérkezett Földváry ezredes, aki tiszteket kért erősítésül. Nem volt kellő mennyiségű puska- és puskapor sem. A súlyosodó gondok ellenére 1849. január 14-én Batthyány még derülátó volt. Baranya, Somogy és Tolna még tartotta magát, és remélte, hogy a vár „...erős sánczai mögött a magyar ügy ármányos erő megostromlása ellenében is állni s győzni fog”.

Pénzügyi gondok is növelték nehézségeit. Kossuth csak 100 forintos bankjegyeket tudott küldeni. Az aprópénzhiány zavarokat okozott. Ennek elkerülésére Eszéken kis címletű pénzjegyeket nyomattak és használtak. Tiszteket azonban nem tudott Kossuth küldeni: „...Jó tiszteket kér méltóságod. Ez a legnagyobb baj. Ha hazánk elveszne, a tisztek vesztik el. Ez irtózatos. Legtanácsosabb jó altisztekből kinevezni. Mire méltóságod valamint a törzstiszti kinevezésekre is felhatalmaztatik.”

Batthyány jogköre ezzel teljessé vált. Már nemcsak főispánként, országos kormánybiztosként, seregvezérként tekintettek rá, hanem a katonai közigazgatás helyi feladatait is rábízták. Batthyány válasza január 20-án: a haza bizhat benne, ami tőle telik, azt meg fogja tenni érte.

Felcsillant az egyetlen komolyabb erősítés lehetősége, a Nemegyei őrnagy vezette portyázó, mintegy kétezer főt kitevő, néhány ágyúval is rendelkező alakulatnak a várba való érkezése.

Nemegyei Bódog fiatal mérnök tisztként szolgált Telcky Ádám törzskarában. Annak lemondása után Nemegyei Kossuthot megnyerte egy száguldó, portyázó csapat felállítására, s a Bakony és a Balaton környékén történő felhasználására. Az elgondolás ésszerűnek látszott, de kivitelezésére a tapasztalatlan, másféle képzettséggel rendelkező hadmérnök alkalmatlannak bizonyult. Burics és Nugent császári vezérek közeledésének hírére Pécsre, majd Batthyány parancsa ellenére Mohácsra vonult, ahol Eszék biztosítását kapta feladatul. Batthyány a vár védelmére hívta, válaszul azonban csak egy levelet kapott. Közölte, hogy Batthyánytól parancsot nem fogad el, csak a hadügyminisztertől és Kossuthtól. Ha ilyen parancsot Batthyány mégis fel tudna mutatni, akkor mint Veszprém megye kormánybiztosa a veszprémi és zalai szabadcsapatokat megyéjébe visszavezeti. Levelében azt kívánta Batthyánytól, hogy nekülözhető erőit adja át neki. Pécsen kívánja megvédeni Nugent csapatai ellen. Elképzelése nem volt végtelmen hajtható. Batthyány maga egy elfogott levélből már arról is értesült, hogy Trebersburg tábornok kapta feladatul: a Pécs elfoglalására indított támadással egy időben az eszéki vár ellen induljon. Nemegyeit, aki Eszékert magára hagyva, a Dunán Kiskőszegnél átkelve a Bácskába vonult, Batthyány Kossuthnál feljelentette.

Az eszéki helyőrség megerősítésének utolsó lehetősége megghiúsult, a löporkészlet csak húsz-egynéhány napra volt elegendő, a pénzellátmány pedig elfogyott. Január 30-án támadás érte az alsó- és felsővárost. A sötétség leple alatt hajnalban indult, és súlyos harc után az ellenség a külvárosokat elfoglalta. A vereség okait január 30-án este Batthyány a következőkben foglalta össze: 1. Jelentős a túlerő, és igen hosszú a védelmi vonal; 2. A lakosság az ellenséget támogatja. Elrejtett fegyvereikből lőtték a honvédeket; 3. A tisztek és a honvédek gyakorlatlan újoncok.

Az ostromgyűrű csak a baranyai Bellye felé volt nyitott, de az ellenség ezt is készült lezárni. Batthyány szerint, ha segítség nem érkezik, a vár elveszhet. A szükséges hadianyaga-

got egy-két harcedzett zászlóalj Szeged és Bácska felől még behozhatná, de a Duna és a Dráva vonalától délre eső területeken esetleg megindítandó offenzívához több erőre van szükség.

Február 1-jén Batthyány ismét részletes helyzetjelentést küldött Kossuthnak. A várat a szlavóniai oldalról Trebersburg vezérőrnagy 5000 – 6000 emberével szoros ostromgyűrűbe fogta. Nugent e napon Pécsét megszállta, s várható volt, hogy rövidesen ő is Eszék ellen fordul. A vár ereje változatlanul gyenge, a katonaság a védelemre kevés és képzetlen, rendes szálláshelye sincs. Kevés a tüzer, többségük újonc. Tüzértiszt egyáltalán nincs. A lőszer már csak néhány hétre elegendő. A várnak több gyenge része van, így az erélyes, a várat a védőknél jobban ismerő ellenséget visszaverni nem lehet. A valóság leplezetlen feltárásával az OHB-t határozott ellenlépésekre akarta rábírni. Hangsúlyozta, ha a várat elfoglalják, „...nem vész el anélkül, hogy megmentése körül ... mindent meg nem kísértettem volna”.

Kossuth február 2-án kelt levelében a dunántúli hadsereg koncentrációját mint elméleti lehetőséget említette. Viszont Batthyány ugyanezen a napon írt jelentése a vár közvetlen megtámadásáról ad számot. Az ellenség kisebb ágyúkkal tüzelt, amire a várból nagy golyókkal és bombákkal feleltek. A vár politikai jelentőségét mérlegelve ezt írta: ha a megszálláskor „...csak azon erő lett volna nekem, mit akkor már kértem, az örvidékeknek egy részét úgy lehetett volna hozzánk simítani, hogy a mostani állapot aligha beköszönt volna”. Még egyszer felhívta Kossuth figyelmét a vár helyzetére. Leveléből az olvasható ki, hogy Batthyány a várat személyesen akarta megvédeni.

Félcélmei egyre inkább valóra váltak. Bár a vár tisztikárának egy részéről sejtette, hogy meg kívánja adni magát, de megbízható adatai nem voltak. Az összeesküvésről 1851-ben Pécselt megjelent német nyelvű, az összeesküvőket kedvező színben feltüntető műből derült ki, hogy Glavách őrnagy térparancsnok Eder tábornok tudtával már 1848 no-

vemberében szervezkedni kezdett. Lassanként megnyerte magának a legfontosabb beosztású tiszteket. E csoporthoz tartozott Neubauer tüzérkapitány, Rácz őrnagy, Preier és Hochausser századosok, majd a kör egyre tágult. Végül még honvédtisztek is csatlakoztak hozzá. A válságos napokban azonban a teljhatalommal felruházott Földváry ezredes dandárparancsnok is csatlakozott az összeesküvőkhöz, és támogatta a Batthyány eltávolításán fáradozókat. Először személyes tárgyalással, majd ennek sikertelensége után a február 4-én összehívott haditanács döntésével bírták távozásra. Az igazi célt, a vár átadását, természetesen elhallgatták előtte. Távozásának céljaként a felmentő sereg biztosítását jelölték meg, mely a Bácskában tartózkodó Nemegyei-féle, illetőleg más erőkből szerveződhet. Sikertelenség esetén az OHB-tól, Debrecenből kellett segítséget kérni.

Batthyány nehezen távozott, hangoztatta, hogy a kialakult helyzet az erődben maradását igényli. Becsületén is, melyre kényesen ügyelt, csorba esne, ha most, a veszély idején hagyná el a helyőrséget. Arra is gondolt, hogy távozása a katonákra is lehangolóan hatna. Az összeesküvők arról biztosították, hogy ha a bekerítés miatt nem tudna visszajönni, a várat három hétig nem adják fel. Ha távolléte alatt az ellenség rohaméretté lőné a várat, akkor fegyverszünetet kérnek, de csak olyan kapitulációt fogadnak el, ami az őrség fegyveres eltávozását biztosítja. E biztosítékok alapján Batthyány Kázmér hajlandónak bizonyult a távozásra. De előtte még átnyújtotta Trebersburg tábornok megadásra szólító felhívását, melyet az alsó- és felsőváros elfoglalása után juttattak el hozzá. A kapitulációt elutasította.

Még a haditanács napján, délután 2 órakor feleségével együtt, minden katonai kíséret nélkül, elhagyta a várat, és Kiskőszegnél átkelve a Dunán Bácskába távozott, majd Debrecenbe ment. Itt február 9. és 12. között tartózkodhatott, és Kossuthal is találkozott. Az OHB több tisztet nevezett ki, és elrendelte, hogy jelentékeny sereggel az eszéki

várba vonuljanak be. Batthyány a Délvidék teljhatalmú birtosa lett, s az Eszék felmentésére szükséges erő megszerzésével is megbízták. Alig ért azonban Szegedre, amikor hírért vette, hogy tíz nappal elutazása után a várat az ellenségnek minden feltétel nélkül átadták.

Batthyányt a hír nagyon elszomorította, s ezt csak fokozta az a tény, hogy az előzetes tárgyalásokat az általa is megbízhatónak tartott Rácz őrnagy, Schmidegg százados és Földváry ezredes folytatta. Előbbiek a tárgyalásokat követően nem is tértek vissza a várba. A kapitulációs iratot február 13-án írta alá Eder vezérőrnagy, Földváry ezredes, valamint az egyes egységek parancsnokai, vagy megbízottai.

A védők kivonulása 14-én 9 órakor történt, majd katonai tiszteletadás mellett személyes szabadságukat megtartva, fegyvereiket letették.

Kossuth reagálása is fájdalmas volt: „Eszék átadása borzasztó! 5000 ember őrség, 300 ágyú, 2400 mázsa puskapor, 3 hónapi élelem, 190 000 ft pénz és feladja magát egy lövés nélkül — annyi ezer emberrel és fegyverrel kevesebbünk van! irtózatos! ... Adja Isten hogy ez ne legyen kezdete az istentelen defectio mótelyének. Csak Méltóságod el ne jött volna Eszékről; ez nem történhetett volna. Mostmár majd az eszéki ágyúkkal Péterváradot fogják ostromolni...”

Kossuth sorai nem szemrehányóak. Mintha Eszék jelentőségét most értette volna meg igazán. Batthyány személyes jelenléte minden bizonnyal nem lett volna elegendő. A felmentő erő sem létezett, annak megszervezése is Batthyányra hárult.

A Délvidék teljhatalmú kormánybiztosa és katonai parancsnoka

A főváros eleste, az országgyűlés, az OHB, a minisztériumok és más főhatóságok Debrecenbe költözése bizonyították az ország drámai helyzetét. Eszék elvesztése is ennek a következménye volt. Miután a haditanács döntése értelmében a bácskai és bánati hadtesteket január közepén kivonták a Délvidékről, Hadik Gusztáv ezredes mintegy 4000 főből álló hadosztályára maradt a Szabadka – Szeged – Makó vonal védelme. A kiűritett falvakat szerb felkelők szállták meg. Ebben a helyzetben Batthyány Kázmérnak az Eszék felmentésére tett kísérlete eleve kudarcra volt ítélve. Debrecenben február 12-én Kossuth a rend helyreállításával bízta meg a Délvidéken, s teljhatalmú kormánybiztossá nevezte ki. Megbizólevelében Kossuth jellemezte az ország általános helyzetét, és megindokolta a reguláris haderő összehvonásának szükségességét. Véleménye szerint az ország sorsa más frontokon, az ellenség főereje elleni harcban dől el, ezért minden nélkülözhető erőt ezek ellen kell összehvonni. A Délvidék védelmét a kormányzat elsősorban a helyi lakosságtól várta. E körülmények alapján úgy döntött Kossuth, hogy a Délvidék polgári és a katonai kormányzatát egy kézben egyesíti. „...Ezen szempontból indulva, mint-hogy gróf Főispán úr s Dunántúli Kormánybiztos a haza jelen védelmi harcának kezdete óta, mindég egyszersmind sereget is vezérlett, ... a honvédelmi bizottmány ezennel Bács megye s a kebelébene királyi városok polgári s katonai kormányzatával Főispán urat mint teljhatalmú Kormánybiztost megbizza s ezen megbizását mind azon szomszéd törvényhatóságokra, s vidékekre is kiterjeszti mellyekre nézve a rácz lázadásból eredő veszélynek közössége, a védelmi intézkedések összhangzását, s egyesítését szükségessé teszi adván vezér főispán s kormánybiztos úrnak teljes hatalmat és hatóságot a küldetése körébeni szabad mozgó csapatok-

kal, nemzetőrséggel s népfelkelési erővel a fenyegetett vidékek védelmére, s a fellázadt ráczok legyőzésére, és ártalmatlanokká tételére rendelkezni; új csapatokat alakítani, mindnyáját rendezni s fegyelmezni, tisztekkel ellátni, azokat belátása szerint alkalmazni, a seregek ellátásáról, elhelyezéséről, alkalmazásáról intézkedni, azokat vezérelni, s vezéreltetni, szóval mindazt megtenni, amit az országnak, s különösen a rácz lázadás által fenyegetett vidéknek oltalmazására czélszerűnek találand, melly czélnek elérésére gróf Batthyány Kázmér vezér főispán s kormánybiztos úrral egyetértőleg a rácz lázadás elleni hadi munkálatra utasított rendes hadesapatok illető parancsnokságai is köteleztetnek."

Batthyány rendelkezéseinek végrehajtása érdekében a törvényhatóságok — Bács és Csongrád megyék, Szeged, Szabadka (Subotica) és Zombor (Sombor) városok, valamint a Kiskun kerület közönsége — külön utasítást kaptak: "...rendeltetik, hogy honvédelmi s vidékbiztosítási és minden erre, s a fenyegetett vidékeknek s törvényes érzelmű lakosoknak személy és vagyonbeli biztosítására vonatkozó tárgyakban, minden illető hatóságok rendelkezése alatt állanak, a hatóságok működését ahol szükséges föllüggesztheti, s a vész idejére rendkívüli eszközökkel pótolthatandja, tisztviselőket elmozdithat s másokat helyettesíthet, a vész-törvényt azonnal kihirdetendi rögtön ítélő híroságokat állítand, s a rendelkezése alatti fegyveres erőknek rendben, fegyelemben tartása, s kötelességeiknek pontos teljesítése végett haditörvények szerint hadi törvényszékek szigorúságával intézkedendik, a hadi törvényszékek ítélete által netán halálra ítélandók irányában az ítélet végrehajtásának, vagy megkegyelmezésének joga is kezébe tétetvén le. Miszerént pedig a Statusnak a fellázadó rácz rablók által kegyetlenségekkel párosult károk terhét a bűnösök viseljék, az áruloknak, rablóknak, pártütőknek, kik a felállítandó rögtön ítélő híroságok által elítélendnek, ingó és ingatlan vagyonát kár és költség térítésül lefoglalandja, s abból a kárt szenvedett szerencsétlenek sorsát belátása szerint enyhítendi.

• Eddigi hatósága, s megbízatása a Dunántúli vidékekre nézve is épségben maradván."

Területi hatáskörét Kossuth még ugyanazon a napon Pest megye „alsó vidékével” is kiegészítette. Így Batthyány a fegyverbe hívó felhívását február 19-én Pest, Csongrád és Bács megyék, valamint a Kiskunság, Szabadka és Szeged lakóihoz intézte. Kiáltványának hangvétele komor, felhívásában az elmúlt hónapok keserű tapasztalatai összegeződnek. Bevezetőben a szerb felkelők vandalizmusát írja le, mely ellen többnyire a megadás sem nyújt biztonságot. A védekezés egyetlen lehetséges útját az összefogásban, a fegyveres ellenállás megszervezésében látta. Ennek irányítását teljhatalmára hivatkozva magára vállalta. Személyes elkötelezettségét félreérthetetlenül hangsúlyozta: „....A házámért kockára vetettem mindent, mi ember előtt becses: házi nyugalmam, vagyonom és életem.” A kivezető utat is csak egyféleképpen látta járhatónak: „....Nekünk együtt győznünk, vagy vesznünk kell...” Más utat nem ismert. Az általa szervezendő és vezetendő fegyveres harcot jellemezve írta február 18-án Kossuthnak, hogy „...itt olyan hadakozásról nem lehet többé szó, millyen művelt nemzetek között gyakoroltatik. Ennek kiírtó háborúnak kell lenni...” olyan-
nak, amelyet az angolok folytattak az indiánok ellen. Az angolok kegyetlenségét ugyan nem tartotta igazolhatónak, de a Délvidéken megtapasztalt brutalitás után az angoloké-
hoz hasonló fellépést jogosnak találta. A szerbektől visszafoglalandó területeken a kirabolt és elűzött magyar családokat kívánta letelepíteni, mert — véleménye szerint — a Bácskát és Magyarországot csak így lehet az inségtől meg-
menteni. Miután a helyzettel személyesen is megismerkedett, ítélete tárgyilagossabb lett. Felismerte, hogy a Délvidé-
ken általános az anarchia: „....a meghódított magyarok a dühöngő ráczokkal kezét fogva a szomszéd tanyákon rablá-
sokat, pusztításokat s gyűjtogatásokat visznek végbe, a nép
magára van hagyatva s az anarchia nőttön nő.” (Batthyány levele az OHB-nak. 1849. február 25.)

Feladatát illetően Batthyánynak két elképzelése volt. Vagy a Bánáthá, vagy a Bácskába, a Duna és a Dráva irányába nyomulna előre. Az utóbbit tartotta fontosabbnak, mert így megmenthetné Szabadkát, és visszafoglalhatná Baját és Zombort. Megtisztíthatná a Duna partját, biztosíthatná a gőzhajózást és fenntarthatná az érintkezést az eszéki és a péterváradai vár között. Nagy élelemraktárakat lehetne így megmenteni. Ha lenne elég katonai ereje, a sikert garantálná. Belátta azonban, hogy a katonaságra máshol nagyobb szükség van, ezért javaslatát eleve mérsékelte. Hat, de legalább négy lovasszázadot kért, valamint lőszert és pénzt. Kossuth azonban nem engedélyezte számára a katonai tevékenységet. Azt kívánta tőle, hogy politikai tevékenységet folytasson, s szervezze az ellátást, a toborzást és a rendfenntartást. Hadik Gusztávot – tájékoztatása szerint – Perczel Mórral kívánta felváltani, Batthyány Kázmér pedig teljhatalmú biztos maradt.

A mozgósítási felhívást követően Batthyány folytatta gyakorlati intézkedéseit. Meghatározta a mozgó nemzetőrség feladatát, és elrendelte folyamatos szolgálatát és katonai fegyelem alá helyezését. Mozgó nemzetőri szolgálatra kötelezett minden 18-30 éves korú férfit, de bizonyos kivételeket is tett. Aki közülük hátszlóval rendelkezett, azt lovas szolgálatra kötelezte. Az érdekeltek az előjáróságokon jelentkeztek, ahonnan – Pest és Bács megyékből, valamint a Kiskunságból Szabadkára, Csanád és Csongrád megyékből Szegedre – kocsikon szállították őket. A nemzetőröknek kellett ruházatukról gondoskodni. Aki erre képtelen volt, azt Batthyány honvédek soroztatta. A mozgó nemzetőrök napidíját a honvédekével egyenlően állapította meg. A menekültek és a szegényebb sorsúak lakóhelyeiken 5 forint segélyt kaptak. Tisztjeik kinevezését, a hatóságok javaslatételi jogának elismerésével, magának tartotta fenn. A tisztek kinevezése azonban a hadügyminisztériummal hatásköri összeütközésbe hozta. Törzstiszti kinevezéseit,

bár az érintett személyeket nem kifogásolták, bizonyos ideig nem erősítették meg. Batthyány kinevezését követően ugyanis az Országos Honvédelmi Bizottmány a kinevezési jogköréről rendeletet adott ki. Eszerint a kinevezések előterjesztésére a hadügyminisztérium jogosult. A hadügyminiszter utasította is, hogy felterjesztéseit kellőképpen megindokolva küldje fel hozzá. Batthyány megütközéssel fogadta Mészáros Lázár intézkedését, és kissé sértődötten írt Kossuthnak. Hivatkozott arra, hogy a hiányosságokat egyes esetekben feltárva sem kapta meg a megoldásukhoz szükséges eszközöket. Arra gondolt, hogy most is hasonló helyzetbe kívánják hozni, ezért március 6-án felmentését kérte. Ugyanakkor Mészáros is panaszt tett amiatt, hogy a kormánybiztosoknak több joguk van, mint neki. Mészáros Batthyánnak is írt e kérdésről és udvariasan figyelmeztette kötelességére: "...azon tiszteletből, a mellyel becses személye iránt viseltetem, bár a Kormánybiztos úr által tett törzs, és fő tiszti kinevezéseket a melly joggal a hadügyminiszter nincs felruházva, meg fogom erősíteni, de ekkép át fogja látni Gróf Úr, hogy a Hadügyminiszter mint legfőbb katonai hatóság tekintélye lesz megcsorbitva, ámbár én olly kellemetes helyzetben nem állok, hogy e végett leköszönjek." Mészáros nagyrabecsülése Batthyány iránt nem egyszerű udvariassági forma volt, hanem őszinte véleménye. Batthyány – Mészáros helyzetét megértve – megígérte, hogy a jövőben csak javaslatokat fog tenni, a miniszter jogkörébe pedig nem akar beavatkozni. A visszás helyzetet, mindkettőjük jóakarata ellenére a kapkodó, egymást követő és egymásnak is ellentmondó rendelkezések okozták. Batthyány felmentési kérelmére néhány nappal később így válaszolt Kossuth: "...Kérem méltóságodat a haza szent nevére csak még egy kis ideig országos biztosi hatóságát Bácsban folytatni, mert ez a hazára most nélkülözhetetlen." Hatásköri összeütközése később Vukovics Sebővel is keletkezett, aki Csongrád megye területén országos biztosként működött. Batthyány ekkor óvatosabban járt el. A hatás-

kör tisztázására az Országos Honvédelmi Bizottmányt kérte fel, amely panaszát jogosnak találta.

A nemzetőrség felfegyverzését a lakosság fegyvereinek beszolgáltatásával kísérelte megoldani. A február 21-én kiadott rendelete szerint három nap alatt mindenki köteles volt löfegyverét, kardját, karikás ostorát és nyerget szerszámostól az előljáráshoz beszolgáltatni.

Február végén Batthyány tájékoztatta az OHB-t az addig elért eredményekről. Erkezése idején Bács megye – Szabadkát és 13 községet kivéve – az ellenség kezén volt. A megye nagy részének elvesztése Nemegyei őrnagy Zomborból történt gyáva megfutamodásának következménye. Harc nélkül hagyta ott a csatateret, prédául hagyva a város magyar érzelmű polgárságát. Raja elvesztése is neki volt köszönhető. Itt az állam nagy mennyiségű gabonakészletet tárolt. Sokan hagyták el lakhelyüket, és pánikhangulat keletkezett. A nép között az a hír járta, hogy az urak elárulták őket, mert nem hoztak idejekorán megfelelő intézkedéseket. A forrongás csaknem anarchiává fajult. A lakosságot Batthyány tájékoztatta a katonaság kivonásának okairól. Szegeden a menekülteket összehívatta, és személyesen tájékoztatta őket az ország helyzetéről, majd fegyverfogásra huzdította a jelenlevőket. Ennek eredményeként sokan jelentkeztek önként a seregbe. Az egykori eszéki katonákból zászlóaljot szervezett, illetőleg megbizottakat küldött a Dunántúlra az ott szétszóródottak összeszedésére és Szegedre hozatalára. A tiszteket Debrecenbe kísértette, és utasítást adott Földváry ezredes kézre kerítésére. Nemegyei ellen elfogatóparancsot adott ki, és leváltásáról intézkedett. Kihirdette a rögtönítélő bíraskodást. Szegeden és Szabadkán pedig vésztörvényszéket állított fel.

Kereste a szerbekkel való megegyezés lehetőségét is. A megbékélésre a szerb megbizottak bizonyos feltételek esetén hajlandók is lettek volna, de a két fél álláspontja

közötti szakadék áthidalhatatlan volt. Batthyány személyes véleményét nem ismerjük, e kérdésben ugyanis csak közvetítő szerepet vállalt. A február 25-én sorra került találkozóról tájékoztatta Kossuthot, Szeged város védbizottmányát azonban nem. Hadik Gusztáv is beszámolt Kossuthnak egy tárgyalásról, illetőleg egy megállapodástervezetről, melyet Batthyányval egyetértésben dolgozott ki. Ennek szövegét azonban nem ismerjük. Hadik remélte, hogy a szerbek a magyar területekről visszahúzódnak, és késznek mutatkozni a Kamarilla elleni közös fellépésre. Kossuth március 10-én viszont a szerb ajánlatokat eleve gyanakvással fogadta: „...a harc és a győzelem a legjobb pacifikáció”. „Ezeket le kell győzni, s dictálni józan politica alapján a békefeltételeket, nem alkudozni.” Az esetleges későbbi tárgyalásokkal kapcsolatban részletesen kifejtette álláspontját: „...miután a magyarországi kormány által tett legloyalisabb ajánlatok sem indíthatták több ízben őket arra, hogy balgatag harczuktól elálljanak, mellynek végén rájuk épen győzelmük esetében vár a bizonyos szolgaság, legjobb tanács, mit nekik adni lehet az, hogy hagyjanak fel az ellentállással s folyamodjanak az országgyűléshez; így kaphatnak amnesztiát s megtarthatják a minden magyarországi lakos számára nyelv- és valláskülönbség nélkül kivívott közös szabadságot, különben nem, mert ha fegyverrel győzetnek le, akkor temérdek gonoszságaikért, kegyetlenségeikért kiirtás vár rájuk; ha pedig a magyarok győzetnének le, józan ésszel csak nem hihetik, hogy önálló szerbországot fog nekik Ausztria engedni, miután épen minden országos önállásunk eltörlése s az ausztriai absolut monarchiai rendszerbe beolvasztása végett indította az ausztriai camarilla hitszegő lélekkel a legistentelenebb háborút, mellyben ők magokat a velök közös magyar szabadság lerontására vak eszközül felhasználtatják.”

Kossuth leveléből kitűnik, hogy a szerbek egy önálló tartomány, a Vajdaság létrehozását kívánták. Ennek megvalósításába Kossuth még akkor sem egyezett volna bele,

ha ez Magyarország keretein belül alakult volna meg. Nem engedte az országot feldaraboltatni, a magyarságot és a többi nemzetiséget e Vajdaságban a szerbeknek alávetni. Határozott meggyőződése, hogy csak a közös jog, közös szabadság alapján, nyelvi és valláskülönbségre való tekintet nélkül lehet egy szabad országot létrehozni. A nemzetiségi hovatartozás szerinti területi szerveződést elfogadhatatlannak tartotta. Azonnali megbékélés esetén annyi engedményre hajlandó volt, hogy Horvátország katolikus, Szlavónia pedig óhitű tartomány legyen. Egy esetleges katonai győzelem esetén még ennyi engedményt sem tenne.

Meggyezni tehát nem lehetett, mindkét fél a fegyveres megoldást választotta.

Február végén derítették fel teljes biztonsággal az ellenség terveit. Utóbbi a Bánáthból kiindulva, Szabadkát kívánta elfoglalni, három zászlóalj pedig Szeged közelébe érkezett. Szabadkát március 5-én rohamozták meg, de a honvédek felkészülten fogadták a támadókat. A magyar sereg az ellenséget megfutamította. Az osztrák tüzéséget Nemegyei két egykori százada rohamozta meg, és kiköszörülte a becsületén esett csorbát. A harcban a magyarok 25-30 halottal vesztettek, az ellenség vesztesége ennek az ötszöröse lehetett. Batthyány sajnálta, hogy nem volt lovassága, és így nem tudta a győzelmet teljessé tenni. Batthyány a további teendők megbeszélésére Szabadkán személyesen is megjelent, és tanácskozáson elhatározták a szerbek elleni támadást. Baja és vidékének visszafoglalására ki is küldtek két századot, amely bejutott a városba, és onnan több mint kétezer mázsa lisztet elhozott. Az ellenség azonban Baját újból elfoglalta. Batthyány Eszék irányában is végzett felderítést. A vállalkozás során megállapították, hogy a vár helyőrsége gyenge. Siklóson és Pécsen két-két határőrszázad állomásozott, Baranya többi településén pedig nem tartózkodott ellenség. A támadó hadműveletekről azonban Batthyánynak le kellett mondania. Időközben Kossuth úgy rendelke-

zett, hogy tegye lehetővé a pétervárad-i vár és Perczel csapatai között a közlekedést, és a várba juttasson pénzt és lőszer-t. Megelégedéssel vette tudomásul Kossuth a 6. új zászlóalj megalakulását és a 7. folyamatban lévő szervezését. A „szabad zászlóaljok” honvédzászlóaljakká alakítását kérte Batthyánytól, mert harcértékük csak így növelhető.

Az ellenség Szegedet is veszélyeztetve, a Szöreg – Szentiván vonalon sáncolta el magát. A Perczel vezette sereg március 22-én kiverte az ellenséget állásaiból és biztosították az összeköttetést Szeged és Szabadka között. A harcokban Batthyány személyesen vett részt. Perczel erről Kossuthot így tájékoztatta: „Meg kell különösen említenem Gróf Batthyány Kázmért, ki maga is személyesen részt vett az ütközetben és saját maga vezetett egy huszárszakaszt, és rohaná meg az ellent többeket levágatván és egy tölteny szekeret elfogatott.”

A támadó hadműveletek elől így elhárultak az akadályok, s a bácskai sereg elővédjével megindultak Pétervárad irányába. A szerbek ellenállását 26-án Verbásznál megtörték, majd a Bácsi-esatornán átkelve, 27-én egy könnyen mozgó csapattal Péterváradra érkeztek. Batthyány és Perczel közös jelentése így számolt be: „Egy bizonyos előérzés készlete bennünket a felső Bácskaság tökéletes megtisztítása előtt még: ez expedíció megtételére...” A várban ünnepélyesen fogadták őket. Batthyányék azonban nem bíztak meg a tisztek egy részében. Tudomásukra jutott ugyanis, hogy több volt császári tiszt az ellenséggel kereste a kapcsolatot. A várparancsnok például alkudozott Nugent tábornokkal. A várat jó állapotban találták. Biztosítására erélyes intézkedéseket hoztak.

A Bácskán átvonulva megdöbbenéssel szemlélték a borzalmas pusztításokat, a megműveletlen földeket, a leégett falvakat és tanyákat.

A további intézkedésekről Batthyány különjelentést is tett. Egyesítették a katonai és a polgári hatalmat. A vár

őrségében szolgáló, vagy a városban lakó, szolgálton kívüli idegen tiszteket a vár és a város 24 óra alatti elhagyására szólították fel, a vár biztosítására pedig hadi bizottmányt alakítottak. A nyílt árulással vádoltakat haditörvényszék elé kívánták állítani, a hűségeseikkel pedig a tiszti állományt feltölteni. Március 29-én egy kirohanásra is vállalkoztak Nugent és a szerb ostromló csapatok ellen. Az ellenség sáncáig törtek előre, majd kétórai heves küzdelem után visszahúzódtak. A várparancsnok lemondása után Perczel Miklós ezredest bízták meg a parancsnoki teendőkkal. Az Ó- és Kiskéren állomásozó magyar táborba március 30-án tértek vissza, majd Verbászon és Kulán át Szenttamás alá siettek. Kétórás ágyúzás után a sáncokat kétoldalról rohammal bevették. Az ellenség 3000-4000 halottat, 8 ágyút, 2 zászlót és 2000 foglyot veszített. A honvédek a szerb felkelés egyik kiindulópontjául szolgáló falut bosszúból földig lerombolták, mert szerintük az itt élő felkelők voltak a legkegyetlenebbek. Batthyány Kossuthnak írt jelentésében beszámolt Perczel győzelméről és a bosszúról, a sáncok megsemmisítéséről, a házak felégetéséről, lakhatatlanná tételéről. Személyesen is úgy rendelkezett, hogy kő kövön ne maradjon, és az elhagyott telkeket az állam részére lefoglalta. Batthyány a földek megművelésére proklamációt adott ki. A gazdátlan földeket úgy osztatta szét, hogy azokon még abban az évben termés legyen betakarítható. Óhitűeknek nem adtak földet. A személyek ellen irányuló szélsőséges bosszúállás megfékezésében Batthyáynak is jelentős szerepe volt. Személyes közbelépésével a tisztekkel együtt sikerült megakadályozni a polgári lakosság elleni túlzott kegyetlenséget. A győzelemről szóló jelentésben Perczel ezt írta Batthyányról: „Gr. Batthyány Kázmér a jeles és bátor hazafi osztá velem e nagy napnak fáradalmait és veszélyeit.”

A győzelem rendkívüli hatást gyakorolt a megyére. Zombor, Tura és Földvár megerősített városok megadták magukat, és 12 település kivételével a falvak egész sora kapitulált.

A Bácska visszafoglalása után Batthyány elhagyta a sereget, és Szabadkára utazott, hogy a megye politikai és polgári életét helyreállítsa. Április 6-án tett jelentést először a konszolidálódásról és a menekültek visszatéréséről. Remélte, hogy a mozgó nemzetőri csapatokból sokan fognak a honvédségbe áttérni. Belőlük legalább két zászlóalj felállítását tervezte. Mindehhez pénzt kért, mert eddig vagy keveset, vagy egyáltalán nem kapott, és így a nemzetőrök távozásától lehetett tartani. Küldetését a Bácska visszafoglalásával bevezetettnek tekintette, ezért április 6-án újból kérte felmentését. „...Ezek után előbbi előterjesztésemre, s ismételt kérésemre hivatkozálag, könyörgök, miszerint e vidékre egy derék közigazgatási képesség, s szorgalommal bíró egyént, kinek, hogy az alapított munkát folytassa. – ezen provinciát átadhassan – főispánnak, vagy kormánybiztosnak kinevezni, engem pedig ki egyébiránt mindig kész leszek hazámnak, hol homogén téren leszek, szívem, fejem, s kardommal szolgálni, -- itteni működésem alól felmenteni méltóztatnék.” Kérésében szerepet játszhatott Perczelnek a polgári ügyekbe való beavatkozása is. A közigazgatás és a közrend helyreállítására felhívást adott ki. Mindenkit engedelmességre, az előljáróságokat a rendeletek betartására szólította fel. A vagyonbiztonság ellen vétőket rögtönítélő bírósági eljárással, akasztással és agyonlövétéssel fenyegette. Intézkedett az elrablott javak visszaszolgáltatására.

Perczelnek a polgárságot illető intézkedéseit Batthyány nem minden esetben fogadta el. Helyeselte ugyan a Csajkás kerület lakóinak vízi és szárazföldi szolgálata megszüntetését, de tiltakozott az ellen, hogy ez egy Magyarország részét képező, belső önkormányzattal bíró kerület legyen. Utasítást kért az OHB-tól, hogy a kerületet politikai és polgári értelemben miképpen kezelje. Kossuth válaszát április 14-én írta. Perczel intézkedését ő sem helyeselte, meg is írta neki, hogy a politikai kérdéseket a kormánybiztosok intézik. Kérte Batthyányt, hogy a csajkások katonai szervezetét számolja fel, a csajkászászlóaljat oszlassa fel, a lakosságot fegyve-

rezze le, és mentse fel őket a határőri szolgálat alól. A kerületet Bács megyéhez csatolják, és követválasztási jogát a megye választókerületeként érvényesítse. Amnesztiát Kossuth nem engedélyezett. Batthyányt felhívta egy, az egész kerületet megvizsgáló törvényszék alakítására.

Kossuth a felmentési kérelemre is ekkor adott választ: „...Én Gróf főispán úrban azok között kik szegény elárult hazánknek a vészek perceiben is mindig hű – és minden áldozatra kész fiúi maradának – egyikét tisztelem azoknak kik – bölcs belátás, szilárd akarat – férfias elszántság – s csüggedetlen buzgóság által igen sokat tévének ahhoz – miszerint a magyar nemzet ma innepeinek legnagyobbikát legdicsőbbikét – a függetlenség napját ülheti – és ezért – Én Gróf főispán urat a Nemzetgyűlésnek ma meghozandó határozata után – arra fogom felkérni – miszerint az újan alakítandó kormányban egy helyet különösen a külügyminiszerséget elfoglalni méltóztassék.”

Kossuth levelének vétele előtt Batthyány figyelme április 12-én ismét a Dunántúl felé fordult. A „Fel fel lelkes Túl a dunai nép!” megszólítású kiáltványában a leigázott Dunántúl lakosságának szenvedéseit, várható megpróbáltatásait vázolta fel. Rámutatott arra, hogy az elfogott honvédeket és a fiatalságot Olaszországba viszik, az otthonmaradottak pedig még súlyosabb elnyomás alá kerülnek. Beszámolt a sikeres tavaszi hadjáratról, majd felszólította a lakosságot, küldje hozzá fiait, hogy a várható dicsőség részesei lehessenek. Az országot képesnek tartotta a sikeres harc folytatására. Felszólította Eszék egykori védőit is hűnük jóvátételére. A majdani dunántúli hadműveletek idejére a lakosságot felkészésre, az ellenség nyugtalanítására, közlekedésének megnehezítésére buzdította.

A Dunántúlról származó információiról Kossuthot is tájékoztatta. Úgy vélte, hogy az ellenség letenné a fegyvert, ha egy magyar sereg megtámadná. A nép megunt az elnyomást, robotolást, adóztatást. Sürgette a dunántúli hadmű-

velet megindítását: sokáig késni nem lehet, „...mert addig a zsarnok hatalom kiviszi gaz terveit, s ottani atyánkfiainak legjobb részét Olaszhonba ontatni s elveszni viszik. Ez nem csupán pletyka, de jó kútforrásból mondhatom, s annyira vagyok arról meggyőződve, hogy kész volnék bár csak egy jó honvéd zászlóalj, egy ágyúüteg, s egy osztály lovasságom volna át törni a Dunán, s merném felelni: hogy rövid idő alatt, Tolna, Somogy, Baranya, Zala, Vas, Fejér, Komárom, Veszprém megint a mienk volna”. Tervét azonban nem valósíthatta meg, útja Debrecenbe vezetett.

A Szemere-kormány külügyminisztere

Batthyányt Kossuth már 1848 őszén külügyi feladatok elvégzésére szánta. Egyesek már ekkor arról „értesültek”, hogy az Országos Honvédelmi Bizottmány keretei között e megbízatásnak eleget is tesz. Tudjuk, hogy erre távolléte miatt sem kerülhetett sor, de tény, mindenki e tárcá vitathatatlan várományosának tekintette. Számításba vették Teleki Lászlót is, de ő Párizsban tartózkodott, és hazajövetelére nem lehetett gondolni.

A békepárti törekvések ellensúlyozására, személyére a radikális Madarász-csoport is számított. Kormányalakítási terveikben (1849 márciusában) Madarász József visszaemlékezései szerint miniszteri tárcát szántak neki. Kormányalakítási tervüket azonban Kossuth — Madarász László népszerűtlensége miatt — elvetette.

A valóságos kormányalakításra a trónfosztást követően érkezett el az idő. E tényről Kossuth értesítette Batthyányt. Az 1849. április 16-án kelt levelében felkérte a külügyi tárcá elfogadására:

„Én tehát mint a nemzet kormányzó elnöke, ezennel felkérem Önt, és felkérem azon önzetlen meleg hazaszeretőre mellynek már egy éves szabadsági harczunk viszontagsággal teljes folyama alatt legszebb, legfényesebb példáit adni folyton és csüggedetlenül buzgólkodik, — hogy a külügyi tárczát elfogadni, ... Debreczenbe sietni, — s tárczájának átvételével hazafiúi babérjait újabbal tetézni szíveskedjék.”

Minisztersége Kossuth számára – származása és nevének külföldön is elfogadható volta, szilárd jelleme és megbízhatósága miatt – fontos lehetett. E levélben azonban hivatalának mielőbbi betöltését a függetlenség ügyével és ezzel összefüggő nemzetközi kapcsolatfelvételekkel indokolta. A felkérés halaszthatatlanságát bizonyítja Kossuth április 20-án kelt újabb levele, melyben sürgeti az igenlő választ.

„Azon reményben tehát, hogy ezen kérésemet megtagadni nem fogja” – írta, kinevezte már a Délvidék új kormánybiztosát is. Ez a kinevezés azonban csak Batthyány igenlő válasza esetén lépne érvénybe. Ellenkező esetben továbbra is kormánybiztos maradna. Batthyáynak az április 25-én kézhez vett sürgetésre adott válaszát nem ismerjük. Ha figyelembe vesszük, hogy Kossuth május 2-án már bejelentette a nemzetgyűlésben a kormány tagjainak kinevezését, akkor személyes döntése néhány nappal korábban történhetett.

Az új külügyminisztérium jogállása a Batthyány Lajos vezette kormánynak a király személye mellé rendelt minisztériumától eltérően alakult. Kossuth javaslata szerint ez utóbbi a Függetlenségi Nyilatkozattal megszűnt, helyébe az állam külügyeinek igazgatására a külügyminiszter (külügyminisztérium) lépett.

Az első modern értelemben vett magyar külügyminisztérium a Szemere-kormány keretei között jött tehát létre, az első független magyar külügyminiszternek pedig Batthyány Kázmér tekinthető. Batthyány a kereskedelmi tárcát is vezette.

A hivatali esküt Kossuth, „Magyarország első hivatalnok” és a kormány tagjai a főrendiház és a képviselőház együttes ülésén, május 14-én tették le. Kossuth eskütétele és beszédének elhangzása után következtek a miniszterek. A nemzetgyűlés jegyzője által mondott szöveget ismételve, esküjüket Kossuth „kezébe” egyszerre tették le:

„Én (gróf Batthyány Kázmér) esküszöm: a nemzet füg-

getlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fenntartására s engedelmességre a nemzetgyűlés törvényei és határozatai iránt és hogy azoknak foganatot szerzendek. Isten engem úgy segítjen!" Az eskütételen Batthyány Kázmér nemzetőrtiszti egyenruhában jelent meg.

A miniszteri megbízatás elvállalása mellett egyenruhában való megjelenése cáfolja azoknak állításait, akik békepárti nézeteket tulajdonítanak neki. Tóth Lőrincét például, aki Batthyáynak a békepárthoz való közeledését ugyancsak külsőségekkel indokolja, majd ötven év múlva.

A békepárt tevékenységét tárgyaló művekben Batthyány ez irányú tevékenységére egyébként sem találunk utalásokat. Ennek ellenére, a túlélő kortárs visszaemlékezése alapján, többen békepártiként tartják számon.

Szerintünk tisztázandó feladat a trónfosztással kapcsolatos felfogása is. El kell választanunk a szabadságharc folyamatában elfoglalt helyét, nézeteit és tetteit a bukás után kialakult keserű véleményétől.

Az államforma kérdésében Batthyány a parlamentáris monarchia angol formájának a híve volt. Az országgyűléssel eddigi tevékenységének minden fontosabb mozzanatát ismertette. A trónfosztás után kialakult helyzettel kapcsolatos véleményét nem ismerjük, illetőleg erről csak jóval az események után, az emigrációban nyilatkozott. Ugyanez vonatkozik arra a kérdésre is, hogy miért fogadta el a miniszteri tárcát, és hogyan ítélte meg saját szerepét.

Az első minisztertanácson Szemere Bertalan — mint tudjuk — köztársasági jellegű programot terjesztett elő. A kormány azonban ezt nem helyeselte, így Batthyány sem. Ezért ez többet nem is került napirendre.

Kinevezésével Batthyány pályafutása legkiemelkedőbb szakaszához érkezett. Európai méretekben gondolkodható, lehetőségei azonban erősen behatároltak, illetőleg Kossuth által már kijelöltek voltak. Szerepét így másodrendűnek tekintik. Levelezését átnézve azonban külügyminiszteri tevékenységéről árnyaltabb képet alkothatunk.

A diplomáciai kezdeményezések

A diplomáciai irányítás átvétele és megismerése nem volt egyszerű feladat. Korábban a külügyi tevékenységet Kossuth irányította, a levelezést is egymaga, gyakran saját kezűleg végezte. Az ügyek vitelét nem szívesen és nem teljesen engedte át. Tájékoztatást a kormánynak és az országgyűlésnek igen ritkán adott. Szemere is Batthyány közvetítését kérte az eddigi levelezések megismerése, illetőleg a saját koncepciójának kialakítása érdekében. Az iratokat Batthyány jegyzékbe foglalva meg is küldte.

Nehézi munkánkat, hogy a diplomáciai törekvésekről, a titkosság követelményét érvényesítve, egy parlamenti vita során Batthyány sem adott felvilágosítást. Rendkívül szegényes a külügyminisztérium irattára, így egy tevékenységnek csak egyes fő mozzanatait tárgyalhatjuk.

Első és legfontosabb feladatának, Kossuthal egyetértve, a nagyhatalmak megnyerését tartotta. E területen bizonyos munkamegosztás alakult ki közöttük. Személyes okok miatt teljes egészében Batthyányra maradt az angliai kapcsolatok tartása. Pulszky Ferenc ugyanis, aki korábban Esterházy Pál mellett államtitkárként működött, engedély nélkül elhagyta az országot, és Angliában telepedett le. Kossuth emiatt megneheztelt rá, és nem tartott vele személyes kapcsolatot. Tekintettel azonban arra, hogy más megbízott kiküldése megoldhatatlan feladatnak látszott, ezért éppen Kossuth javaslatára, a kormány hozzájárulásával Batthyány még május közepén „Magyarhon ügynökének” Pulszkyt nevezte ki. A megbízott kiválasztása a kedvezőtlen előzmények ellenére sikeresnek bizonyult, feladatának ellátásában Pulszky nagyon találékony volt.

Az angol kapcsolatot Batthyány az Anglia és Oroszország közötti ellentétekre, mint a keleti politikában egymás természetes ellenfeleire és a lehetséges magyar – angol gazdasági kapcsolatokra építette. A gazdasági kapcsolatokon

belül a kereskedelem került az első helyre Batthyánnak a lord Palmerston külügyminiszterhez írt jegyzékében. Ezt a korszak diplomáciai története egyik, a reformkori elképzeléseken alapuló legkomolyabb alkotásának, éles logikával felépített mesterművének tartják. Kiemeli a jegyzék azokat az előnyöket, amelyeket a magyarországi politikai helyzet megszilárdulása esetén Angliának jelentenének. Arra hivatkozik, hogy Ausztria sohasem vette figyelembe Anglia érdekeit, sőt magas vámokat vetett ki az angol gyártmányokra. Ha az orosz segítségével Ausztria győz, a keleti piacról Anglia kiszorul. A független és szabad Magyarország viszont a szigetország kereskedelmének egyik alapja lehetne, s ez elősegítené az angolok Duna-medence feletti uralmát. Az oroszok visszaszorításával a keleti piac a Fekete-tenger partjától az Adriáig terjedhetne. Szerinte Magyarország soha nem válhat ipari országgá, az iparcikkeket Angliától szerezné be, és biztosítaná az angol tőke elhelyezésének a feltételeit. Különösen a fegyverkereskedelem terén látott nagy lehetőségeket.

A komoly közgazdasági felkészültségről tanúskodó cikket Angliában az *Observer* című folyóiratnak a magyarországi hírek ismertetésére nyitott állandó rovatában jelentették meg.

Palmerstontól Kossuthhoz hasonlóan az új független magyar állam elismerését kérte. Ez azonban hiábavalónak bizonyult. Megbízólevelét Pulszky az angol kormánynak így be sem mutatta, s mint magánember igyekezett tevékenykedni. E lehetőségeit használta fel fegyvervásárlásra.

A próbálkozások sikertelensége alapján 1849 nyarán már Batthyány is a dunai népek konföderációjában látta a megoldást. Erre gondolva utasította Pulszkyt a további tárgyalásra.

A törökországi meghízottat, gróf Andrássy Gyulát Debrecenben még személyesen tájékoztatta feladatáról, de a folyamatos kapcsolattartás nem valósulhatott meg. Andrássy július 3-án kelt levelében bizonyítja ezt. Megállapított

ta, hogy levelet eddig Batthyánytól nem kapott, a magyarországi híreket utolsónak tudta meg, és azok sem voltak megbízhatóak. Megbizatásáról így jelentéseiből következtethetünk.

A Portával törvényes kapcsolatot Andrássy nem tudott kialakítani. Ezt nehezítette az angol és a francia támogatás hiánya és báró Splényi korábbi kétes szereplése. Tevékenységének a sikere a csataterről érkezett hírektől függött. Ha sikerekről adnak számot, akkor mód van a török kormány erőlyesebb fellépésében reménykedni. Szerinte a török hadsereg erősen oroszellenes, és csak az alkalmat várja a támadásra. A török kormány azonban csak akkor vállalja a harcot, ha az orosz kormánnyal szemben kompromittálódik. Andrássy szerint ezt kellene elérni.

A fegyvervásárlást Andrássy magánúton biztosította, és a pénzügyi lebonyolítást is megszervezte.

A török kormány rejtett rokonszenve jelentkezett az orosz és osztrák követek közös jegyzékének elbírálásában. Augusztus 2-án a jegyzéket átadók azt javasolták, hogy a török seregek az orosz–osztrák seregekkel egyesüljenek. Az okot erre Bem moldvai betörésében találták. Szerintük szükségessé vált Törökországnak Magyarország elleni hadüzenete. A török kormány az ügyet másként ítélte meg. Bem betörésében ellenséges lépést nem látott, szerinte nem hódító szándék vezette.

A Svájcba küldött követ, gróf Draskovich Tivadar május végén Kossuthnak a Függetlenségi Nyilatkozatról szóló levelét és Batthyány megbízólevelét vitte magával. Miután ezeket a svájci kormánynak átadta, a svájci sajtó lelkes ünnepléssel fogadta.

Sikerült Batthyáynak az amerikai kongresszus rokonszenvét is megnyerni. Az orosz intervenció elítélését kívánó felhívása élénk vitát, a magyarok iránti szimpátiát alakított ki a törvényhozók között.

A követi megbízás azonban nem volt szerencsés. A gyen-

ge jellemű Dambourghy megbízólevelét is csak a fegyverletétel után mutatta be.

Franciaországban Kossuth megbízása alapján Teleki László működött. Batthyány is kapcsolatot tartott vele, s mérnök tisztek toborzásával, angol úti okmányok beszerzésével bízta meg.

Sikeresnek mondható kapcsolatot alakított ki a Szárd királyság kormányával is. A világosi fegyverletétel idején magyarországi úti céllal már Törökországban tartózkodtak az Angelo Peroni őrnagy által említett lombard katonatisztek. Hazánkba azonban nem érkezhettek meg.

Kevésbé ismeri olvasóközönségünk a kísérletet a cári Oroszországgal történő diplomáciai kapcsolatfelvételre. A magyar kormány szeretne volna a cárt beavatkozási szándékától eltántorítani. Batthyány báró Beck Vilmára gondolt, aki azonban a megbízatást nem vállalta, maga helyett Thunes Adolfot ajánlotta. Benne viszont a kormány nem bízott meg eléggé. Szirmay Pált, aki korábban Bécsben Pulszky mellett dolgozott, rendelték mellé. Pétervárra indulásuk előtt mindkettőjüket bőven ellátták pénzzel, utasításokkal. A kevés fennmaradt adatból annyi nyilvánvaló, hogy Batthyányval megállapodtak a technikai kérdésekben is, őt azonban Szirmay minden bizonnyal félrevezette. Thunest az osztrákok elfogták, és húszévi fegyházra ítélték. Szirmay azonban megszökött, s Hamburgban, majd Angliában költötte el a rábízott pénzt. Sorsa a továbbiakban ismeretlen.

Beck bárónő szerint az eredménytelenség nem lepte meg a megbízókat. Az egész vállalkozást egyszerű kísérletnek tekintették, amely elsősorban Batthyány Kázmér lelkiismeretének megnyugtatósára szolgált.

Batthyány feladata volt, hogy tájékoztassa az európai nemzeteket Ausztria kegyetlen fellépéséről a magyar hadifoglyok ellen. Pulszkynek küldött egyik levelében ezért ír például a Batthyány Lajos életét fenyegető veszélyről, Haynau kegyetlenségéről, mely még a nőket sem kimélte.

A külföldi közvélemény körültekintő tájékoztatására utasította a kormány támogatását élvező Zerffi Gusztávot. A *Südungarische Grenzboten* című lapjának politikai feladataul a koholt hírek cáfolatát, az osztrákpárti lapokkal való vitát jelölte meg. A lap végül mégsem jelent meg.

A külföldi közvélemény felvilágosítását célzó tevékenységek elsősorban a cári invázió ellen irányult.

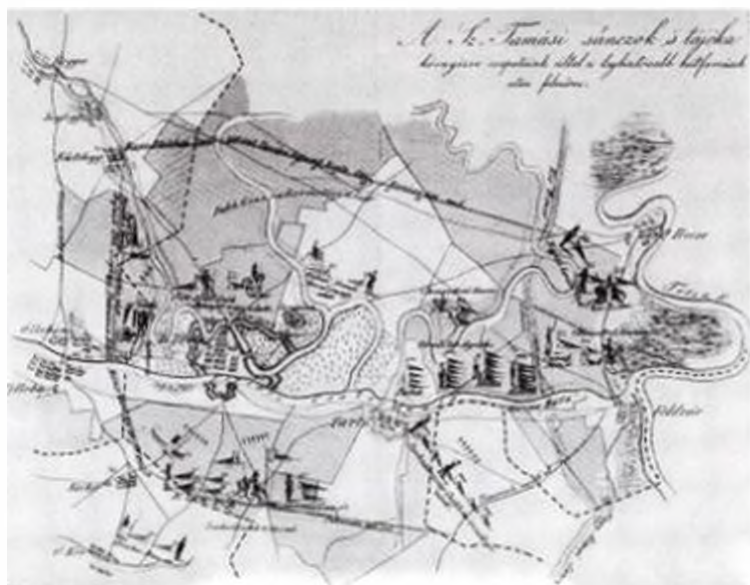
Az orosz invázió ellen

Hivatalba lépését követően Batthyánnak azonnal foglalkoznia kellett az orosz beavatkozás tényével. Abban reménykedett, hogy Anglia és Franciaország fel fog lépni a cári politika ellen, és a világ közvéleménye elítéli az agressziót.

Miután hírek érkeztek az orosz csapatösszevonásokról, a kormány megbizta Batthyányt a hadmozdulatok céljának tisztázásával. Május 16-án francia nyelvű jegyzéket intézett a Galiciában összevont orosz erők főparancsnokához. A magyar ügyekbe történő beavatkozás esetére hivatkozott a népjogra, az Európában elismert beavatkozás elvére, valamint a nagyhatalmak közbelépésére, amelyek nem fogják tűnni ennek az alapelvnek a megsértését. A jegyzékre Paszkevics nem válaszolt.

A kormány teljesen tanácstalan volt a hadüzenet nélküli orosz beavatkozás elleni cselekvésben. Szemere kereszties háború kihirdetését javasolta. Erre a kormány május 18-án egy kiáltványt szerkesztett, melyet Kossuth is jóváhagyott, s Batthyány ellenjegyezte. Az orosz cári beavatkozás ellen Európa színe előtt ünnepélyes óvást emeltek, a népet általános felkelésre buzdították. Május 27-től kezdődően minden ünnepnapon és csülörtökön, három héten keresztül a templomokban misét mondtak, és könyörgéseket tartottak. Június 6-ra minden polgárra kötelező böjtöt rendeltek el. Intéz-

20. Szent-Tamás védelmi rendszere

kedtek arról is, hogy az orosz seregek elől az élelmiszert kártérítés ellenében elszállítsák. Kijelentették ugyanakkor, hogy a nemzet, „...habár az egész világtól elhagyatnék is ... a zsarnok erőszaknak meghajolni nem fog, hanem önvédelmének igazságos harcát utolsó csep vérig megvivandja.”

Mindez természetesen kevés, és naivan romantikusnak látszik. Bizonyítja azonban, hogy Batthyány kortársai nem békepárti politikát folytattak, hanem önvédelmi harcot vállaltak. Ha a kiáltványnak a gyakorlati haszna igen kevés volt is, politikai állásfoglalásukat hiven tükrözte.

Batthyány sem elégedett meg a kiáltvánnyal. Az aláírást követő napon, május 19-én jegyzéket intézett az angol külügyminiszterhez, arra gondolva, hogy a külföld reagálása elsősorban Anglia szándékaitól függ.

„Napról napra valószínűbbnek látszik, hogy a hír a Habsburg-ház és Oroszország között kötött, az intervencióra vonatkozó szerződésről nem mese és nem fenyegetőzés, de olyan tény, amely a közeljövőben effektuálódik.”

Miután a kormány a visszafoglalt Pestre tette át székhelyét, Batthyány június 25-én körlevelet intézett a külföldön működő magyar követekhez. Tájékoztatta őket az orosz betörésről, és kérte, sűrűssek az angol, francia és török kormányokat, hogy ne tűrjék a beavatkozást.

„Minden jog és minden igazság ellenére a cári seregek nemcsak hogy átlépték Magyarország határát, de haladnak előre csapatainkkal szemben. Tehát befejezett tény, hogy Ausztria nem bízva saját erejében, végső támaszát találta Oroszországban, felforgatva ezzel Európa békéjét” – írta.

Szerinte, ha Európa többi hatalma a nemzetközi jogot, az Ausztriától elszenvedett sérelmeket, Ausztria életképtelen voltát, a humanitást, a polgárisodást nem is venné figyelembe, vegyék ezek az államok fontolóra, hogy Magyarország leigázása után rájuk kerül a sor.

Nemzetiségpolitikai felfogásának és tevékenységének fejlődése

A nyugati hatalmak megnyerésére tett kísérletek kudarca csakhamar nyilvánvalóvá tette a hazai belső erők összefogásának szükségességét, a nemzetiségekkel való megegyezést. Az önrendelkezés jogának biztosítása Batthyány Kázmér miniszterségének kezdetén azonban még nem szerepelt a kormány terveiben.

A nemzetiségi politikusokkal való tárgyalás és annak eredménye értékeléséhez célszerű megismernünk Batthyány és természetesen a liberális reformkori ellenzék felfogását és annak fejlődését a nemzetiségi kérdésben.

A nemzet és az állam egysége a liberális politikusok el-

gondolása szerint az egyéni szabadságjogok biztosításával megoldódik, tehát a nemzetiségek szabadságát kollektíven nem szükséges biztosítani. Történetírásunk általánosan elfogadott véleménye, hogy a magyar függetlenségért harcolók (Kossuth és környezete, valamint a radikálisok), köztük Batthyány, türelmetlen nemzetiségi politikát folytattak, illetőleg nem ismerték fel a nemzetiségi probléma fontosságát.

Batthyány felfogása jól megismerhető a reformkorban nagy feltűnést keltett horvátkérdéssel kapcsolatban kifejtett tevékenységében. Az országgyűlési viták során 1844-ben még a hagyományos felfogást vallotta. Ez fogalmaztatta meg vele a birtokláson alapuló „kettős” nemzetiséget, és a személyes jellegű nemzeti érzést. Felfogása önmagában is ellentmondást rejtett, mert amíg Horvátországban támogatta a magyarbarát párt tevékenységét, addig a horvátok nemzeti érzését és igényeit a magyarság és a társadalmi haladás elleni lázadásnak tekintette. Ez pedig – szerinte – a horvát tömegeknek sem a valóságos véleménye és érdeke. A közös célt a polgári társadalmi átalakulás szükségszerűségében látta. Ezért a horvát nemzeti mozgalmat – mint láttuk – a horvát nép elleni merényletnek tekintette.

A szabadságharc idején Baranyában Batthyány energiájának legnagyobb részét a „pártütő horvátok” elleni harc kötötte le. A küzdelem vezetői, köztük Batthyány Kázmér, még ekkor sem gondoltak arra, hogy határozottan megfogalmazott nemzetiségi törekvésekkel állnak szemben. Pártütés alatt a horvátoknak a magyarság elleni fegyveres felkelését értették. Ez tűnik ki Szemere belügyminiszter leiratából is, aki arról tájékoztatta Batthyányt, hogy a király tilalma ellenére összehívták a tartományi gyűlést, és a népet fegyverfogásra kényszerítik. A viszály kirobbantójának Batthyány a kamarillát tartotta, amit Jelacic személyesített meg. Így válik érthetővé Batthyáynak a Roth és Filipovic vezette dandár katonáiról adott leírása. Őket valóban erőszakkal készítették a magyarok elleni harcra. Az Oroszlónál, majd Ozoránál elfogottaknál nem is tapasztaltak nemzeti

öntudatot. A foglyok kijelentették, hogy a magyarok ellen nem viseltetnek ellenszenvvel. Batthyány ennek hitelt is adott. Bevonulása az eszéki várba, az ottani fogadtatás és a közös ügy mellett elhangzott nyilatkozatok megerősítették ezt a véleményét. A Délvidéken kitört háború és nem utolsósorban a magyar vezetők nézeteinek hatására a szerb felkelésben sem ismerte fel a nemzetiségi problémát. Személyes tapasztalatai azonban rövidesen átalakították nézeteit, és az eseményeket általános anarchiaként fogta fel, amelynek kialakulásában a magyarok és a szerbek egyaránt bűnösök. A közös érdeket egyik fél sem ismerte fel. A győztes délvidéki hadjárat során érvényesülő magyar bosszú távol állt Batthyány humanizmusától. Azt nem a nemzetiségi mozgalommal, hanem a lázadást kezdeményezőkkel szemben látta érvényesülni.

Batthyány a szerb- és általában a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos álláspontját miniszterként először a Marcello Ceruttihoz május 22-én írt levelében fogalmazta meg. Ebben nemcsak a magyarok érdekeiről szólt, hanem a nemzetiségekről is.

A szerbekkel megindult béketárgyalást szerinte az osztrák kormány által felbújtott felkelők szakították meg. A magyarság harcát egész Európa érdekében állónak érezte. Legfontosabb célnak a nemzet szabadságának kivívását tartotta, s ezt követte a szövetségre lépés minden olyan néppel, amelynek a céljai megegyeztek a magyarokéval. Ne kívánják, hogy öngyilkosok legyünk, írja, s rámutat arra, hogy a kormány önként nyújt baráti jobbot minden magyarországi nemzetiségnek. Békét ajánl Szerbiának, szövetséget a dunai fejedelemségeknek és a török birodalomban élő minden népnek.

A nemzetiségekkel való megegyezés érdekében a kormánnyal párhuzamosan és egy időben tárgyalásokat folytattak — nemegyszer attól teljesen függetlenül — a különböző katonai és polgári vezetők közül többen is, például

külföldi megbízottak. A magyar tárgyalófelek nem hangolták össze nemzetiségi politikai törekvéseiket, hanem a saját felfogásukat igyekeztek érvényesíteni. Csak az így született „megegyezésről” értesítették a kormányt, illetve Batthyány Kázmért.

A megbékélésre a legnagyobb lehetőség ekkor a románokkal volt, akik kezdeményezően léptek fel. Batthyány ezért május végén tárgyalásokat folytatott a fiatal román forradalmárral, Nicolae Bălcescuval. Kossuth is fogadta a román politikust, aki jó benyomást gyakorolt rá. Örült a román légio tervének és a konföderáció gondolatának. Gyors megegyezésre azonban nem lehetett számítani. Batthyány megértéssel fogadta Bălcescu ajánlatát. Szerinte a kormány jelentős engedményeket hajlandó adni, de ragaszkodott a magyar államnyelvhez és az ország területi egységéhez. Bălcescu a kölcsönös türelmetlenségben és elfogultságban látta elsősorban a megegyezés akadályait. A magyarok a hódítás jogára, a románok öslakos voltukra hivatkoztak. A román nem meghódított nép, hanem nemzet akar lenni. Ezért Bălcescu ajánlotta, hogy bármilyen egyezzenek meg, mert különben mindkét fél az abszolutista ellenforradalom áldozatává lesz.

A tárgyalások a szerbekkel is megindultak, de eredményt nem értek el.

Június közepén Szerbiából Andrassy Gyula konstantinápolyi követ küldött jelentést. Arról számolt be, hogy ott különböző személyekkel tárgyalt, akik saját felfogásuk és érdekük szerint értekeztek vele. Perczel Mór megbízottja kereskedelmi tárgyalásokat is folytatott. Ugyancsak Perczel megbízásából tartózkodott Belgrádban Bystrzonowsky ezredes, Czartoryski herceg, a konzervatív lengyel emigránsok vezetőjének megbízottja. Tárgyalásai során a lengyel tiszt Perczel felhatalmazása alapján felajánlhatta Szerbiának a Vajdaságot, általános amnesztiát hirdetett, szavatolhatta a szerb tisztek rangját stb. Egy másik megbízott a magyar kormány nevében lépett fel.

Andrássy úgy vélte, hogy az ország érdekeit nem képviselik megfelelően. A kormány a megegyezés lehetőségét kockáztatja, ha az át nem gondolt rögtönzéseket meg nem akadályozza.

A Czartoryski hercegre hivatkozás arra a párizsi megegyezésre utal, melynek egyik megfogalmazója Teleki László volt. A tervezett új szövetségben a szláv népek már nem a monarchiával, hanem Magyarországgal együttműködve keresnek boldogulásuk lehetőségét. A május 18-án aláírt „párizsi jegyzőkönyvet” azonban a magyar kormány elutasította. Ez ugyanis a horvátokat, a szerbeket és a románokat teljes autonómiával ruházta volna fel, és csupán az államszövetség laza szálaival kapcsolódtak volna Magyarországhoz. Kossuth Teleki küldöttjét barátságtalanul fogadta. Telekit Czartoryski herceg befolyása alatt állónak tartotta, ezért elképzeléseitől eleve elzárkózott.

A minisztertanács június 6-án született döntése meg sem említi a konföderáció kérdését. A kibékülés feltételül amnesztiát, a polgári jogok biztosítását, a nemzeti nyelvek szabadságát, az állam egységét, területi sérthetetlenségét jelentette ki.

A kormány állásfoglalását június 10-én Batthyány hozta nyilvánosságra. Címzéséből — „Körlevél. Minden diplomatikai ügynökeinkhez, és a határszélen lévő katonai parancsnokokhoz” — kitűnik, hogy a különböző tárgyalásokat akarta egyrészt összehangolni és „megregulázni”, másrészt a kormány álláspontját fejtette ki.

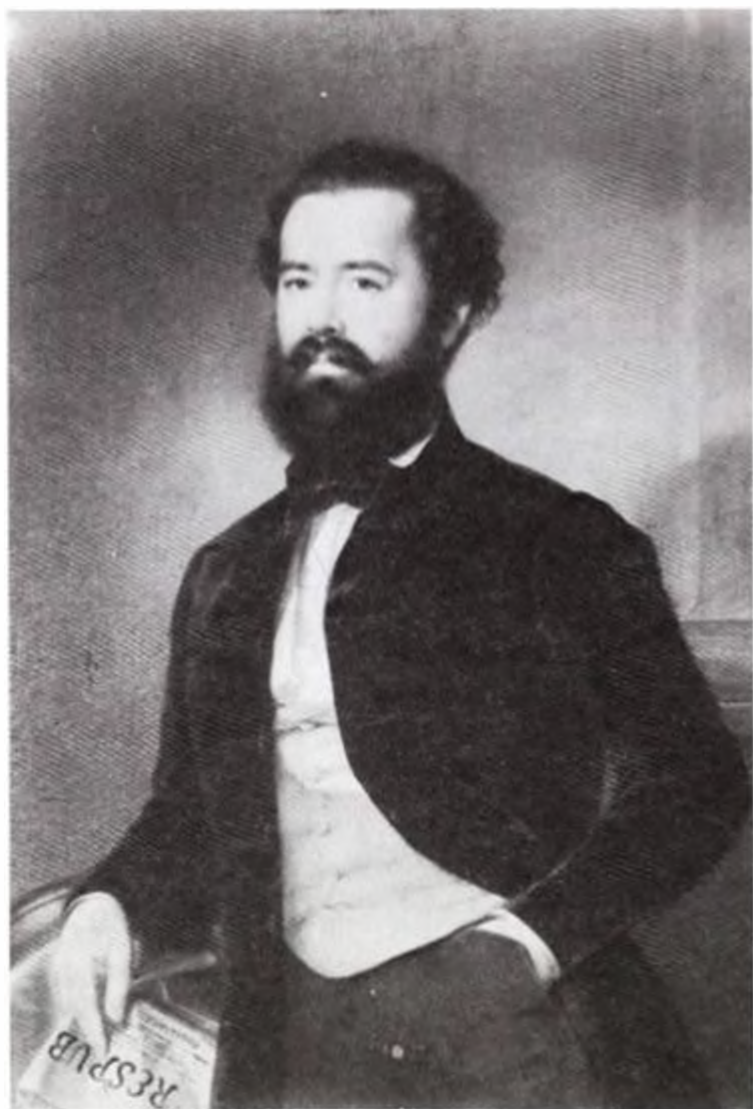
A körlevél első részében az egység és a felelősség kérdését fejtegette, ami a külügyek intézésében különösen fontos.

Sajnálattal tapasztalta, „mikép az érintett nemzetekkel mind az eddigelé alkalmazott diplomaticai ügynökök, mind pedig seregeink állomásánál fogva gyakrabban érintkezésbe jövő hadi parancsnokok részéről legjobb akarat, buzgó hazafiságból ugyan, s a dolog túlnyomó fontosságának és sürgős voltának felfogása következtében mindensféle értekezések történtek, lépések, intézkedések, sőt ígéretek tételtek,

mellyek részint talán helyesek lehetnek, részint pedig éppen helytelenek, s mellyek minden esetre hiányosak, mert sem egyetértőleg, sem összefüggésében nem történtek, mi természetes következménye annak e-félékben követett elve, és zsinór mértékül szolgáló iránya az intézkedőktől be nem váratik, hanem a közügyekben mindenki csak saját nézetei szerint tesz." Ezeket ellentétben állónak tartotta a kormány politikájával, a parlamentáris kormányzat elvével. Meghatározta az egységes fellépés érdekében figyelembe veendő alapelveket:

1. A Függetlenségi Nyilatkozat érvényesítése.
2. A szomszéd és más nemzetekkel becsületes békében, kölcsönös barátságban, jó politikai és kereskedelmi viszonyok között való élés, a hatalmaskodásnak nem engedve, de a velünk jó egyelértésben élő országok állami és területi épségére figyelemmel.
3. Baráti kéznújtás az ország ellen támadó hatalmaknak és a fellázított nemzetiségeknek.
4. A kibékülés és a létrehozandó szövetség alapjául három elv szolgál, melyektől az eltérés öngyilkosságot jelentene:
  - A) az állam egyetemessége.
  - B) az állam területének évszázadok óta fennálló épsége,
  - C) a magyarság vezető szerepe, melyet magának évezred óta kivívott, mely az önálló állam megalakításához vezetett és mely során a magyar nyelvet diplomáciai nyelvként megőrizte. A magyar államnyelvnek a szerepét a következőkben foglalta össze:
    - a) az országgyűlés nyelve magyar, az iratokat, törvényeket magyarul szerkesztik;
    - b) a közigazgatás az országon belül magyar, kifelé az illető ország nyelvén történik;
    - c) a fő és alsóbb törvényszékeknel;
    - d) a főiskolákban az oktatás nyelve;

22. Simeone Bertalan

- e) az anyakönyvek vezetése magyar nyelven történik;
  - f) a kapcsolt részek törvényhatóságai a magyar törvényhatóságoknak magyarul, a magyar törvényhatóságok pedig ezeknek latinul is írhatnak (a nemzetiségi nyelven kívül).
5. A nemzetiségeknek az általános polgári jogegyenlőségén kívül, a máshol csak emlegetett, de be nem tartott nemzetiségi jogegyenlőséget, tehát a nemzetiségi csoport jogait is biztosítják.
  6. Nyitva hagyta a további megállapodások lehetőségét olyan jogok biztosítására, melyek segítségével „nemzetiségöket még jobban biztosítani vélik”, ha ezek a rögzített elvekkel nem ellentétesek. E témát tovább mélyítve írja: „Kész tehát olyan szabályokat hozni, miszerént más vallásbéli felekezetűek egyházi ügyeikről az álladalm főfelügyelése alatt intézkedjenek, s ezen ügyekben, úgy mint szinte minden tulajdon, iskolai, családi, községi, kisebb s szóbeli per útján elintézendő törvénykezési ügyekben az illető népiségeknek saját nyelvüket használhatják.”
  7. A kibékülés és egyezkedés céljaként egy olyan szövetezést, vagy konföderációt jelöl meg, amely közös veszedelem ellen lenne kötendő, mint amilyen most Ausztria és Oroszország közös fellépése. Védelmi és támadó szövetség kötésére gondolt, de ez nem a Magyarországon élő népek összefogását jelentette ebben az esetben.
  8. A katonai szövetségen kívüli együttműködések meghatározására — kereskedés, vám, hajózás stb. — egy külön kongresszus döntése lenne szükséges.
  9. Az egyes államok alkotmányát és kormányzati formáját belügyként kezelte.
  10. Felhívta a körlevél címzettjét, hogy az egyezkedésekre a felkelt népekkel lépjenek kapcsolathoz, de a közeledést más nemzetekkel is tartsák szem előtt.

A tárgyalások során ideiglenes feltételeket is megállapíthatnak, de a főbb pontokat a szerződéseknek tartalmazniuk kell. A megállapodás feltételeit vele közölik, az utasítás értelmezése, a szerződések jóváhagyása pedig az ő feladatköréhez tartozik, azért azokat hozzá küldjük – írta befejezésül.

Batthyány és a kormány álláspontja tehát jóval merevebb Teleki álláspontjánál, s így nem csodálkozhatunk azon, hogy utóbbi egyet nem értését fejezte ki. Telekiben fel is merült a gondolat, hogy ilyen körülmények között nem maradhat Párizsban, és nem képviselheti tovább a magyar kormányt.

Az események azonban a kormányt is, Batthyányt is újabb lépésre kényszerítették, sőt Szemere és Batthyány kezébe került a további kezdeményezés.

A románokkal megindult tárgyalásokat nehezítette, hogy a kormánynak időközben Szegedre kellett költöznie, és álláspontja még mindig merev volt. Bălcescu július 13-án Szegeden ismét találkozott Kossuthtal, és tárgyalásuk eredményeként megszületett egy egyezmény tervezete. Megállapodtak egy román légió felállításában is. Az okmány aláírására másnap került sor. Batthyány a tárgyalások során ellenállt, de végül is csak annyit fűzött hozzá: „A kormány élénken kívánja a békét és Magyarország minden lakosának boldogulását.”

A Batthyány által kidolgozott béketervezet a román (oláh) nemzetiség jogainak és a román névnek az elismerését, a román többségű megyékben a román nyelv használatát, a románok alapította iskolákban a román tanítási nyelv elfogadását, a román többségű megyékben a nemzeti gárda román vezényleti nyelvének az elismerését tartalmazta.

A nemzetiségi politika folyamatát elemezve elfogadható az a megállapítás, hogy a kormány tagjai – elsősorban Szemere és Batthyány, Bălcescu hatására – közeledtek a teljes egyenjogúsághoz. Újra kapcsolatot kerestek a szer-

bekkel, de eredménytelenül. Belátták, hogy az egységes, törvénybe foglalt rendezés jelentheti az egyedül helyes megoldást. Ezért Szemere a képviselőházban július 28-án törvényjavaslatot terjesztett elő a nemzetiségekről, s ezt az országgyűlési vita során Batthyányval közösen védte meg. A háromnapos zárt tárgyaláson előterjesztett, 17 pontból álló tervezetet az ellene felszólalók, elsősorban Nyáry Pál, de nála is erőteljesebben Madarász József, formai okokból támadták. A vita a tervezet kinyomtatásának szükségességét is felvetette, de Szegeden erre már nem nyílt lehetőség. Természetesen ez csak ürügy volt arra, hogy a javaslatot levegyék a napirendről, hiszen ekkor már arról tanácskoztak, hogy az országgyűlés munkáját bizonytalan időre felfüggesztik, és a kormányt az ügyek folyamatos vitelére felhatalmazzák. Madarász József ugyanakkor a hüberti ügyeket tartotta fontosabb kérdésnek, azok megoldását követelte. Beszédében szembeállította a magyarsággal a felkelő román parasztot, akinek most külön jogokat akarnak biztosítani. Batthyány erőlesen cáfolta ezt az ellenvetést. Kijelentette, „ha valaki azt állítja, mikép az olly törvényeknek, vagy határozatoknak a sürgetése, melyet az ország lecsendesítésére lelkiismeretesen a legfontosabbnak tartunk, a kormány részéről erőszakoskodás: arra kénytelen leszek azt válaszolni, hogy a határozati javaslat kinyomtatásának indítványa nem egyéb, mint a célnak kijátszása”. A javaslat mellett szólalt fel Bezerédj István, Vukovics Sebő és Irinyi József.

A törvényjavaslatot a vita után az országgyűlés elnöke általánosan elfogadottnak jelentette ki.

Idézzük a nemzetiségi törvény legfontosabb rendelkezéseit:

- A magyar birodalomban biztosítják a szabad nemzeti fejlődést.
- Az országos fórumokon az igazgatási nyelv a magyar.
- A községi tanácskozásokban, a törvényhatóságok, az esküdtszékek előtt mindenki egyaránt használhatja a magyar nyelvet és anyanyelvét.

- A nemzetőröket a község hivatalos nyelvén vezénylik.
- Az elemi iskolákban a község vagy az egyház nyelvét használják.
- Az egyházközségek anyakönyveit és egyéb ügyeit az egyházközség nyelvén intézik.
- Folyamodványt anyanyelvén mindenki bárhová benyújthat.
- A görög szertartásúak vallási és tanügyeiket szabadon intézhetik, és élvezik a más vallásbelieknek juttatandó kedvezményeket, alapítványaikat maguk kezelik, számukra a budapesti egyetemen külön hittudományi kart állítanak fel.
- Hivatalra és tisztségre, a nyelvre és vallásra való tekintet nélkül az érdem és képesség alapján alkalmaznak mindenkit.
- A kormány felhatalmazást kapott a szükséges rendeletek és intézkedések meghozatalára.
- Külön felhatalmazásokat kapott a kormány a románok és a szerbek kívánatainak teljesítésére;
- a nemzet nevében történő megbocsátásra azoknak, akik az általa kitűzendő időben fegyvereiket leteszik, és a függetlenségi nyilatkozatra felelszösznek.

A kormány és Batthyány Kázmér által létrehozott nemzetiségi törvény értékét a nemzetközi összefüggésekben kell megállapítani. A 19. századi nagy európai forradalmak korában a kisebb népeknek az uralkodó nemzet nem biztosított jogvédelmet. A törvény megadta mindazt, amit a magyar kormány a nemzetiségekkel való tárgyalásokon felajánlott. Nemcsak a társadalmi, hanem a politikai szabadságjogokat is elismerte. Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy mindez már későn történt. Amikor Bálcescu magával vihette a megegyezést. Erdélyben már mélyen bent jártak a cári csapatok. A nemzetiségi törvény rendelkezéseinek végrehajtására így nem maradt idő.

Azóta is gyakran felvetődik a kérdés, mi történt volna, ha

a törvény egy hónappal vagy egy évvel korábban születik meg. Úgy véljük, erre keves esély volt. Még akkor sem, ha Irinyi József éppen azon csodálkozott, hogy eddig éppen ezt a törvényt nem hozták meg. Szerintünk ugyanis a szabadságharc alatt minden érdekelt nemzet nacionalizmusa megerősödött, s ez a tény minden megegyezést lehetetlenné tett volna.

Batthyány Kázmér ama kevesek közé tartozott, aki a nemzetiségi kérdésben a legtovább jutottak. Feltétlen érdeme, hogy tevékeny részvételével jött létre a világon először olyan nemzetiségi törvény, melynek tanulságai még napjainkban is érvényesek.

A kiút keresése

Az egyre kilátástalanabbá váló katonai és politikai helyzetben más irányban is cselekedni kellett. A nemzetiségi törvény elfogadása után a kormány Batthyányt újabb feladattal bízta meg.

Július 29-én tanácskozott a minisztertanács Görgey jelentéséről, aki a háború befejezéséről tárgyalni kívánó orosz megbízott táborába érkezéséről számolt be. Az orosz tisztnek Görgey szóbeli választ adott, s ebben az 1848-as alkotmány elismerését kérte. Görgey nem volt hajlandó az uralkodóház hitszegő magatartása miatt az osztrákokkal tárgyalni. Inkább kész volt a cári udvarral különalkuba bocsátkozni, sőt egy orosz herceget a magyar trónra ültetni — tartalmazza a minisztertanácsi jegyzőkönyv törölt, de olvasható szövege.

A kormányzó és a minisztertanács megbízta Batthyányt és Szemere miniszterelnököt, utazzanak együtt Görgey táborába, és Paszkevics herceg fővezérrel kíséreljék meg az egyezkedést.

Megbízólevelük hangsúlyozza, hogy a nemzet a „megtá-

madott szabadság" miatt ragadott fegyvert, s a megbízottaknak az ország függetlenségéről nem szabad tárgyalni. A trónfosztás ténye ekkor már akadályt jelentett. A megbízók is magyarázkodni kényszerültek, ennek ellenére Batthyány a feladatot minden ellenvetés nélkül vállalta.

Megbízatusuk szerint fegyverszünetet köthettek. De egyezség és békekötés csak az összes féllel folytatott előzetes tárgyalás eredményeként, a kormány jóváhagyása alapján jöhet létre.

Feladatuk volt az orosz megbízottakkal ismertetni a nemzet jogait, szenvedéseit és akaratát. Meg kellett volna győzni partnereiket arról, hogy a nemzet nem kívánt háborút, a harcra erőszakkal kényszerítették, és az 1848-ban szentesített törvényeket maga az uralkodóház szegte meg.

A tárgyalások terén hangsúlyozniuk kellett, hogy a nép a harcot önként és szabad akaratából vívja, s ehhez az erőt az elnyert szabadságból meríti. A nemzet független létét pusztán kormányformáknak nem kívánja feláldozni. Szomszédaival, éljenek azok bármilyen kormányformában, békében és egyetértésben kíván együttműködni. A megbízólevél Görgey szóbeli üzenetét hatáskörét meghaladónak minősítette.

Feladatuk ellátásához teljes felhatalmazást kaptak arra, „hogy mind útközben, mind a hadseregnél mindazt tehesék, cselekedhessék, mit a haza védelmének és megmentésének érdeke megkíván, oly érvényesnek tekintvén minden rendelkezések, mintha az a kormányzó és az összes minisztérium által rendeltetett, tétélt és parancsoltatott volna”.

Úgy tetszik, a kormány és Kossuth bizott küldetésük sikerében, mint egyetlen megoldásban. Ezért biztosította számukra a fentiekben megfogalmazott jogkört, ami lényegében a legfontosabb kérdésben jelentette a katonai és a polgári hatalom gyakorlásának a lehetőségét.

Történetírásunk nem hangsúlyozza ki, hogy a Kossuth-féle hatalomátadást megelőzte ez a korlátozott jogkörű felhatalmazás.

Távollétük alatt a kormány és Kossuth a béke kérdésében nem is tett egyetlen lépést sem. Megbizatásuk idejére, majdnem két héten át, Magyarország sorsa Szemere és Batthyány kezébe volt letéve. Küldetésük tragédiája, hogy az adott helyzetben semmilyen lehetőségük sem volt a kérdés megoldására.

Megbizatásuk birtokában Batthyány és Szemere augusztus 1-jén ért Görgey táborába, Nyíradonyba. Elfoglaltságára hivatkozva a tábornok nem fogadta őket, csak másnap Vámospéresen találkozhattak vele. Ekkor tisztázták, hogy csak diplomáciai ügyben kívánnak tárgyalni. A táborban ugyanis azt hitték, hogy Görgey leváltására érkeztek. Görgey is egyetértett küldetésükkal, sőt Szemere szerint ő sürgette, hogy minden habozás nélkül ajánlják fel a magyar koronát az orosz cárnak. Ha erre sem jó válasz, tudni fogják, hogy az oroszok nem akarnak alkudozni – vélte Görgey. A két miniszter augusztus 5-én készítette el levelét Nagyváradon Paszkevicshoz, melynek tartalmával Görgey is egyetértett.

Az emlékirat szerzői rámutattak arra, hogy a nemzet nem akar Habsburg-uralkodót a trónra. A trónfosztás nem jelenti a köztársasági államforma bevezetését, hajlandó Oroszországgal szövetséget kötni, és az orosz diplomáciának Közép-Európában támaszul szolgálni. A levelet egy orosz parlamenterek adták át, aki augusztus 5-én át is vette azt, de válasz nem érkezett rá.

Kossuth augusztus 6-án kézhez vett levelében sürgette a minisztereket, szorgalmazták a tárgyalásokat, és a trónutódlás kérdését határozottabban vessék fel. Ezért szükségesnek láttak egy újabb, francia nyelvű levél elküldését. Ennek tartalmát azonban a Gyapjún állomásozó főhadiszálláson Görgey kifogásolta. Azt kívánta, hogy a tárgyalások középpontjába a trónutódlás kérdését állítsák. Szemere újabb fogalmazványát is hatástalannak tartotta Görgey. Egy hadvezér, aki ekkora erővel rendelkezik, mint Paszkevicsh, nem szokott alkudozni – állította. Feltétel nélkül

ajánlják fel a koronát! Szemere erre ilyen nyíltan nem volt hajlandó, de ígérte, hogy a levél szövegét megváltoztatja. E levéllel Poeltenberg tábornok indult augusztus 7-én a debreceni orosz főhadiszállásra. Ádándon találkozott Rüdiger tábornokkal, aki küldetéséről értesítette az orosz fővezért. Paszkevics azonban nem fogadta a magyar követet. Rüdiger válaszolt Görgeynek, és közölte a teljes elutasítást: „...az ő hadseregének hivatala egyedül harcolni, és hogyha ön alkudozni akar törvényes fejedelme iránt való alávetésről, az osztrák sereg főparancsnokához kell fordulnia...”

A levél sorsa is jellemző. A magyar források szerint Szemere írta, az osztrák források Batthyány fogalmazványának tartják. A levélről Paszkevics tájékoztatta Haynaut. Miután a hozzá küldött levélben Paszkevics egyetlen sort sem talált, ami megbánást tanúsítana az osztrák császári ház iránt, azonnal utasította Rüdigert Poeltenberg tábornok visszaküldésére.

Szemere és Batthyány augusztus 10-én érkezett vissza Aradra, ahol a minisztertanácson számoltak be küldetésük eredménytelenségéről. Elmondták azt is, hogy Görgey az alkudozást nem találta célravezetőnek. Kossuth felszólítására Görgey kifejtette nézeteit, s mondanivalója lényegében megegyezett azzal, amit a minisztereknek Gyapjún elmondott. Görgey azt javasolta itt is, hogy ne „képes beszédben”, hanem világosan és közvetlenül ajánlják a koronát a cárnak. Javaslatát a minisztertanács jóváhagyta. Kossuth közreműködésével egy újabb levelet szerkesztettek, melyben a cárhoz békeajánlattal fordultak. Felajánlották a trónt valamelyik orosz hercegnek, megerősíteni kérték az 1848. áprilisi törvényeket, és kijelentették, hogy inkább a végsőig harcolnak, mint hogy a Habsburg–Lotharingiai-háznak vessék alá a nemzetet. E levélben ismét hivatkoztak Szemere és Batthyány küldetésére.

E levél elküldésére azonban nem került sor, mert időközben megérkezett Poeltenberg az elutasító válasszal, és Kossuth erre átadta a hatalmat.

Batthyány és Szemere vállalkozásukkal a lehetetlent kísérelték meg, melynek bizonyára tudatában is voltak. Elszántságukért és kitartásukért – a sikertelenség ellenére is – teljes elismerés illeti őket.

A Görgey vezette sereghez küldött minisztereknek kellett tisztázniuk azt is, hogy a parancsnok és alárendeltjei miként viszonyulnak a kormányhoz, és siettetniük kellett a sereg Aradra érkezését.

Véleményüket Szemerének Nagyváradon, augusztus 5-én írt, Kossuthhoz címzett leveléből ismerjük. Bevezetőjében Szemere kijelenti, hogy Batthyány helyesli és osztja véleményét.

Egy csüggedt tisztikarról számoltak be, és attól tartottak, hogy ez a hangulat a legénységre is áterjed. A főhadiszálláson gúnyos, a kormányt megvető, a bukást hirdető, a hazafias érzelmeket mélyen sértő hangnem uralkodott. Mindezek Görgeytől származtak, szűkebb környezete pedig bámulta őt. Görgey ingerlékeny, sértődött, reményvesztett. Bizonyára jeles katona, de nem kiemelkedő hadvezér, kijelentéseivel többet árt, mint amennyit fegyverrel használhat. Képességeit ugyan nem vitatták, de a fővezérségre alkalmatlannak tartották. Részben mert diktátor szeretne lenni, részben mert politikája érthetetlen vagy teljesen éretlen. A seregek egysülése után új fővezér kinevezését javasolták.

A Görgeytől kapott értesülés szerint augusztus 10–11-én akart Aradnál a déli hadsereggel egyesülni. Pénzt és ruhát, elsősorban csizmát kért, mert sokan a lóháton mezítláb ültek. A levél kézhezvétele után néhány órával a miniszterek is Aradra érkeztek Görgeyvel együtt. Mint korábban említettük, Kossuth minisztertanácsot hívott össze, melyen Görgey is részt vett. Szemere és Batthyány még Görgey megérkezése előtt, szóban is előadták diplomáciai tevékenységüket és a Görgey seregénél tapasztalt hangulatot.

A beszámoló alapján, az időközben megérkezett Görgey ellen Kossuth éles hangot ütött meg. A temesvári csata

kezdetben kedvező állásáról kapott hír hírtokában korábban már Bemet nevezte ki fővezérnek. A miniszterek – Csány kivételével – valamennyien helyeselték e kinevezést.

Közben megerkezett a temesvári kudarc híre. Erre Csány és Görgey még aznap egyetértésre jutottak abban, hogy a kormányhatalmat és a fővezérséget egyesíteni kell. Kossuthal mindezeket Csány és a miniszterek egy része személyesen közölte, és felhívta, mondjon le és Görgeynek adja át a főhatalmat. Kossuth ezt megígérte, és – mint már említettük – augusztus 11-én meg is történt a hatalomátadás. A döntést kimondó minisztertanácsban azonban Szemere és Batthyány nem volt jelen, így a lemondó nyilatkozatot sem írták alá.

A hatalomátadás körülményeiről, a távolmaradásról, a nyilatkozatot aláírók sorából való elmaradásukról az emigráció idején sajtóvita keletkezett. Így ezt a kérdést később tárgyaljuk. Csak annyit jegyzünk meg, szerintünk nem véletlen, hogy éppen a Görgeyben mélyen csalódott miniszterek maradtak távol a minisztertanács ülésétől.

Lemondása után Kossuth elhagyta Aradot. Duschek pénzügyminiszter Máriaradnán augusztus 11-én azt állította, hogy Görgey Kossuthot elfogatással fenyegette. Szemere és Batthyány sok minden rosszat feltételeztek Görgeyről, de ezt az állítást alaptalannak tartották. Távozása következtében Kossuth nem gondoskodott a kormány tagjainak, a képviselőknek, a hivatalnokoknak és a katonáknak sorsáról sem. Batthyány az utolsó napokban kapta meg a kisbéri uradalmából ottani jövedelmének egy részét aranyban és ezüstben. Ezt az összeget a menekülés előtti órákban vette át, de nem tartotta meg, hanem a pénzügyminiszter rendelkezésére bocsátotta, akinek ércpénzre volt szüksége. Adósa maradt ezen kívül a kormány azzal a 40 000 forinttal is, amit osztrák bankjegyekben bocsátott rendelkezésre egy külföldi küldetés céljára.

Szemere és Batthyány augusztus 12-én Lugoson, abból kiindulva, hogy a hatalomátadás törvénytelen – mert a

21 Kossuth Lajos és kísérete megerőszak Sumiában, 1849

legutolsó minisztertanácson nem mondták ki a kormány és Kossuth lemondását, s a nyilatkozatot ők alá sem írták — levelet küldtek Görgeynek. Horváth, Csány, Vukovics és Aulich minisztereknek, és tiltakoztak a szerintük törvénytelen diktatúra ellen. Azt csak akkor fogadják el, ha a kormány egésze emellett dönt. A kormányzó lemondása nem jelenti a kormány lemondását is — jelentették ki. Görgeyt felhívták, tegyen jelentést a kormánynak, és a miniszterek siessenek Lugosra, a további teendők megtanácskozására. A menekülőket azonban már nem sikerült összeszedni.

Külgyminiszterként Batthyány a hazai eseményekről már az emigrációból, az 1849. október 2-án kelt „vidini levél” aláírójaként nyilatkozott utoljára.

Kossuth e levélben nevezte először írásban is árulónak Görgeyt, aki hatalmát a feltétel nélküli megadásra használta fel. Kossuth közölte, hogy az államfői hatalmat ezért visszaveszi tőle. Fő gondja — írja — a komáromi vár biztosítása, mely ha hat hónapig tartja magát, a hazát megmentheti. Egy angol állampolgárságú megbízottat küldött Komáromba, akit teljhatalommal ruházott fel. Elképzelését angol garanciára építette, s ezzel az 1848-as alkotmány fenntartását remélte elérni.

Az elképzelés mögött nem nehéz felfedezni többek között Batthyány nézeteit: az Angliába vetett hitet, a lemondás jogtalanságát, a kormányzói és a kormány hatalmának elvi fenntartását. A kísérlet eredménytelen maradt.

Batthyány és a magyar korona

Görgey táborába utazva Batthyány nem is sejtette, hogy a korona is „útitársuk”. Szemere azt a kormány távozásakor nem hagyta Pesten, hanem Kossuth kívánságára magával vitte Szegedre. Naplója alapján ismerhetjük meg a korona sorsát és Batthyánnak ebben való szerepét. A korona-

ékszereket tartalmazó láda velük jutott el Aradra, majd Lugosra. Kossuth a koronát illetően nem intézkedett. Szemere megkísérelte a korona elrejtését, de ez Lugoson és Karánsebesen nem sikerült. A határhoz közeledve ezért augusztus 15-én titkát megosztotta Batthyányval. Ő azonban különösebb fontosságot nem tulajdonított a dolognak – írja Szemere –, hidegen felelte, „törd össze, vagy vedd a Dunába”.

A koronaékszereket tartalmazó vasládát augusztus 23-án Orsova mellett egy fűzesben rejtette el Szemere és néhány bizalmasa.

Batthyány Vidinbe történő elutazása előtt kereste fel Szemerét, és ekkor tudta meg tőle a rejtékhely titkát. Kossuth a korona felől csak Vidinben érdeklődött. Szerette volna kihozatni, ezért Batthyány is felvilágosította Kossuthot a korona hollétéről.

A korona 1853-ban történt megtalálása után Szemere gyanúja Batthyányra terelődött. Azt hitte, hogy Batthyány az amnesztia megszerzése érdekében árulta el a korona rejtékhelyét az uralkodóháznak. Gyanúját erősítette, hogy tudomása szerint Batthyány 1853 júliusában Londonban felkereste testvérét, aki az amnesztiát sürgette. A koronát pedig ezt követően, szeptember 8-án találták meg. Növelte Szemere gyanakvását az a tény is, hogy Batthyány Kázmér nem tulajdonított fontosságot a koronázási ékszerek megtalálásának.

A korona megtalálásának titka azonban csak 1919 után, a császári titkos levéltár megnyitásakor oldódott meg.

Megállapították, hogy Wargha István, egykori kamarai tisztviselő, aki az 1848-as minisztériumban titkárként tevékenykedett, később császári spiclivé vált. Kempen császári rendőrminiszter utasítására 1853 tavaszán Londonba utazott, ahol Kossuth környezetéhez csatlakozott. Kossuthtól tudta meg, hogy a korona Magyarországon maradt. Pontosabb adatokat egy Szűcs nevű erdélyi gazdasági tisztviselő-

től, egykori honvéd főhadnagytól kapott – állította –, aki megélhetési gondokkal küszködött. Szűcs közölte vele, hogy amikor menekülés közben a határra ért, akkor Szemere utasította őt a korona elérésében való részvételre. A helyszínt pontosan megnevezte. A Bécsbe juttatott adatok alapján sikerült megtalálni a koronázási kincseket.

Menekülés – internálás – emigráció

A megpróbáltatások útján Orsovától Kütahiáig

Miután a kormány hatalmának visszaállítására több lehetőség már nem kínálkozott, Batthyány és Szemere is Törökországba távozott. Ó-Orsován, 1849. augusztus 22-én a határt őrző török parancsnok közvetítésével 13 kifogástalan állapotban lévő ágyút ajánlottak fel a szultánnak. Ezeket át is küldték, majd 24-én az utolsók között, egy 2200 főből álló csapattal együtt maguk is átlépték a határt. Batthyány feleségével, három-három lovással és inassal, három kocsival utazott. Néhány órás út után estefelé Turnu-Severinbe érkeztek, ahol a helybeli kormányzó harátságosan fogadta őket. Másnap hajnalban riasztották a menekülteket, és a Bemet üldöző orosz csapatok esetleges megjelenésére hivatkozva továbbutazásukat sürgették. Az egész vaklármának bizonyult. A tábor igen lassan és körülményesen haladt. Mozgásukat élelemhiány is nehezítette. A vezetők is többnyire sült kukoricát és dinnyét ettek. Vidin volt a következő állomásuk, ahol néhány napja már Kossuth is tartózkodott. Batthyány a kísérő török katonákat megvesztegette, így Szemerével együtt gyorsabban haladhattak. Kalafátnál csónakon keltek át a Dunán, és 26-án, a déli órákban csatlakoztak Kossuthhoz. Szemere, aki útlevelét időben érvényesíttette, Batthyánytól elvált és kalandos módon Párizsba utazott. Batthyányék a várban helyezkedtek el, a legénység sátrakban kapott szállást.

A menekültek ügyét Kossuth, Batthyány és Perczel Mór képviselte. Memorandumot írtak a szultánnak és az isztam-

buli diplomáciai képviselőknek a gyatra bánásmód megszüntetése érdekében. Szenvedtek sorsuk bizonytalanságától, rettegetek egy esetleges kiadatástól. A török kormány a kivezető utat a menekültek iszlám vallásra való áttérésében látta, ezt azonban Kossuth, Batthyány, Mészáros, Dembinszky és mások kereken megtagadták. „...múltunkat ily gyávaságot áruló tettel nem fogjuk beszennyezni” – jelentette ki Batthyány. Néhányan azonban éltek e lehetőséggel.

Kossuth Vidinben rövidesen visszanyerte lelki egyensúlyát. Ismét felvette kormányzói címet. Egy, a magyarügy igazságát bizonyító és Anglia közbeavatkozását sürgető röpiratában fejtette ki elgondolását. A magyar trónt egy Kohurg herceggel kívánta betölteni. Az ország Ausztriával bizonyos feltételek alapján szövetséget alkotna. Leuchtenberg herceg, a cáρ veje volt a másik jelölt. A még meglévő diplomáciai kapcsolatok további fenntartására sürgős intézkedést tett, Batthyány külügyminiszter ellenjegyzése mellett.

A török kormány és – némileg a menekültek megkönynyebbülésére is – Ausztria nem kérte kiadatásukat. „csupán” internálásukhoz ragaszkodott. Beiram ünnepe után, Sumenban jelölték ki tartózkodási helyüket, de a hontalanok még nem tudták, hogy ez internálásukat jelenti. Vidint november 3-án Kossuth, Batthyány, a két Perczel az utolsó csoporttal hagyta el. Útvonaluk Lom – Plevén – Lovecs – Tirnovo – Targoviste érintésével vezetett a kijelölt tartózkodási helyre.

Első állomásukon, egy Arcsar nevű török faluban, Batthyány tanácskozássra hívta Kossuthot, Perczel Mórt és a velük utazó Thomson angol újságírót. Arra gondoltak, hogy rövidesen egy európai háború robban ki, és a cselekvési lehetőségeket vitatták meg.

Plevenben Batthyány levelezni kezdett Alessandro Montival, Piemont magyarországi követével, az olasz légión Galipoliba távozott parancsnokával. Hozzá írt leveleiből a menekültek és saját problémái jól megismerhetők.

A külvilágtól való teljes elzártság, a külpolitikai helyzet irreális megítélése Montihoz írt egyik levelében válik nyilvánvalóvá. Bukaresti hírekre hivatkozva Poroszország és Ausztria küszöbönálló összeütközéséről írt. Azt hallotta, természetesen tévesen, hogy Poroszország szövetségre lépett Franciaországgal és Angliával, és már a csapatokat is összevonták.

Sumenba november 21-én értek, ahol Kossuth és Batthyány a városban, a magyar és a lengyel katonák a lovassági laktanyában kaptak helyet. Batthyányék szállásadója Atanasz hadzsi Sztojanov, a város egyik gazdag polgára lett.

Hogy ellátásukat biztosítsa, Batthyány a várostól tíz kilométerre megvásárolt egy török birtokot, és ott a magyar kolónia növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozott. Hasonló elgondolás vezette a többieket is. Önkormányzatot szerveztek, melynek vezetésére egy 12 tagból álló választmányt alakítottak. Elnöke Kossuth, alelnöke Batthyány lett. A török kormánytól havi ellátmányt kaptak, így helyzetük valamelyest normalizálódott. Az alacsonyabb rangú tisztek és a közlegények megélhetését ez azonban nem biztosította, ezért a magasabb rangúak december 1-jén a bizottmányi ülésen lemondtak ellátmányuk egy részéről. Batthyány a teljes összegről, 3000 piaszterről. Ugyanezt tette még Vidinben a Beiram ünnepén kapott 25 000 piaszterral is. A menekültek hangulata egyre romlott. Batthyány megállapítása szerint: „...Félő, hogy mindenki aki nem fázik holtra, a fásultság áldozatává lesz.” Felismerte azt is, hogy sorsuk még mindig nem dőlt el egészen, sokan meg kívántak a menekültektől szabadulni. „...Magunk viszont el vagyunk szánva arra, hogy két kézzel ragaszkodunk Törökországhoz mindaddig, amíg az ügyünkben, ha leghalványabban is, de van valami remény.” 1850 január elején már bizonyosak voltak abban, hogy internálták őket. A sorsukkal kapcsolatos hírek lassan érkeztek, s február elején még

csak annyit tudtak, hogy továbbra is internálva lesznek. Kütahia, az internálás új helye is ekkor jutott tudomásukra.

Útjukra 1850. február 15-én, a déli órákban indultak. A mintegy 60 fős csoport élén Kossuth hintója haladt, Batthyány lovon, felesége hintóban utazott, kísérőjük egy Mihálovics nevű, ismeretlen személy volt. Őket a többiek hintókon és lovakon követték. Várnában február 19-én hajóra szálltak, és a Boszporuszon áthaladva, Isztambul csodálatos városképében gyönyörködve értek a Márvány-tengerre, majd Gemlikben kötöttek ki. Útjukat immár Kis-Ázsiában folytatták Brüsszán (február 25.) at Kütahiaig. Útközben, ha lehet, az eddigieknél is kevesebb hírt kaptak. E kevesek egyike Stein tábornoktól származott, aki valószínűleg még a sumeni utolsó napokban kereste fel Batthyányt, és az osztrák konzul nevében megkérdezte tőle, megkérve, nevezné-e az amnesztiát, hogy ismét jöszágai birtokába juthasson. Batthyány erről már útközben számolt be társainak. Perczel Miklós feljegyezte a választ is. „...Batthyány kijelentette, hogy bármennyire szívesen lépne birtokaiba, semmi lépést vagy nyilatkozatot nem fog tenni, mi múltjára árnyékot vethetne, amnesztiát csak úgy, s akkor fogad el, ha az hazánk jogainak visszaadásával együtt nyújtatnék.”

Várnában Batthyányné látogatást akart tenni az angol konzulnál, de ezt nem engedték meg. A konzul sem kereshette fel őket. Brüsszában igen szűkösen laktak. Batthyánynénak időközben sikerült engedélyt szerezni egy isztambuli utazásra, de úgy határozott, előbb férjét kíséri el Kütahiaiba.

Április 12-én érkeztek útjuk végéhez. Batthyányék at városban helyezték el. Itt értesültek arról, hogy a török és az osztrák kormány megegyezése szerint internálásuk ideje egyedül a török kormány elhatározásától függ.

A tavasz és a nyár remények és kétségek között telt el. Június végén Batthyálynak egyik lovásza Magyarországról érkezve, jó híreket tartalmazó leveleket hozott. Arról tájékoztatták, hogy az általános amnesztia őt is érinteni fogja. Augusztus elején közeli elutazásukban bíztak, ezért Bat-

thyánné isztambuli utazását egyre halasztotta. A brüsszai angol konzul is ilyen értelemben tájékoztatta őket, az internálás azonban – szerinte – 1851 tavaszáig tart. A valóságot Schwarzenberg herceg, osztrák kormányfő írta meg 1850. november 5-én isztambuli megbízottjának: „...Az a hűn, amely Batthyányt terheli, a legsúlyosabbak közül való, egész érzülete teljesen züllött, és ami a személyét illeti, kettősen veszélyes, mert még mindig nem csekély anyagi eszközökkel rendelkezik. Ezek az okok bőven elegendők arra, hogy Batthyány visszatéréséről sem most, sem bármikor később szó ne lehessen... De különben is csak arra a bősztítő makacsságra kell gondolni, amellyel úgy ez az ember, mint a felesége – Mihanovics (osztrák főkonzul Isztambulban) kémjelentése szerint is – vonakodott kegyelemért könyörögni. Láthatjuk, hogy még a legelemibb kötelességének sem tett eleget, amely minden közönséges menekültnek is első dolga, hogy írásos kérvényt nyújtson be. Úgy látszik, most sem akar egyebet, csak hogy a kütahiai internálást felesérélje a konstantinápolyi tartózkodással. De épp a fontos motívumok alapján, amellyek miatt ragaszkodnunk kell a török kormánnyal szemben a magyar fölkelővezér szigorú megfigyeléséhez, semmiesetre sem járulhatunk hozzá Batthyány átköltözéséhez. Annál kevésbé, mert az internáltak és külföldi barátai makacsul terjesztik a hirt, hogy »megfigyelésük egy évig tart és már végéhez közeledik«. Önnek okvetlenül meg kell figyelnie Konstantinápolyban Batthyánnynét, amíg csak vissza nem tér Kütahiába.”

A levélből azonban nemcsak Batthyány sorsának kilátástalansága állapítható meg, hanem fényt derít arra is, hogy az internáltak között megosztottság keletkezett. Schwarzenberg értesült a Kossuth és Batthyány között létrejött ellentétről. Viszonyuk megromlására más forrásokban is található adatok. Batthyány Montinak június 14-én írt levelében még halványan jelentkezik ez az ellentét: „...Tartózkodom különben attól, hogy neki [Kossuthnak] hatástalan tanácsokat adjak...” A Szemerének július 3-án írt levélből

ez már sokkal élesebben kiviláglik. Már nem hitt abban, hogy valaha fegyveresen visszatérhetnek, de ha a politikai események mégis kedvezőre fordulnának, akkor sem látna lehetőséget, „...mert nekünk azonnal két dynastyánk volna, ki vetélkedésbe lépne, az őket képviselő két híres férfiak személyében. Van nekünk a Kossuth-ház, s van a Perczel-ház, kik már most dühös ellenséggéppen egymás mellett laknak, s kinek mindenkinek maga pártja van.”

A csak formális kapcsolattartás okára a kémfeladatokat vállalt Zerffi Gusztáv, egykori újságírónak 1851. február 14-én írt levele mutat rá a legnyíltabban. „...A magam részéről elég jó társasági és baráti kapcsolatot tartok fenn az egész világon, de ezek a kapcsolatok nem olyan természetűek, hogy engem Kossuth politikai nézetei, ügynökeinek titkai és tudósításai vagy az általuk nyújtott garanciák irányába fordítsanak. Ő különös ügynökökkel veszi körül magát, s én még kötelességemnek ismertem őt óvni ezektől! De hát odafigyelt-e az én tanácsaimra? belefáradtam abba, hogy az ügy nélküli ügyvéd szerepét játszam.” Levele az egyetértés hiányáról, csalódásról is beszámolt. „...Ahelyett, hogy prédikáltuk az egységet, jobban tettük volna, ha példát mutatunk.” Mészáros is panaszkodva írt Szemerének elszigetelődéséről, egyedül Batthyányval tartott kapcsolatot. Kossuth uralkodó módjára viselkedett, udvara, testőrsége volt, a Perczelek viszont a maguk körében zárkóztak el. Mészáros Kossuthal sohasem, Perczellel keveset, Batthyányval gyakrabban, Dembinszkyvel mindennap találkozott. Annyit még érdemesnek tartott megjegyezni, hogy Batthyány mindenkivel barátságos, és bizalmas kapcsolatot tartott fenn Perczelékkal is, őket a kapott hírekről, terveiről értesítette.

Batthyány külső kapcsolatai közül Alessandro Monti jelentette az állandóságot, neki nemcsak politikai elképzeléseiről írt, hanem testi és lelki problémáit is elmondta. Korábban létrejött közöttük egy ismeretlen tartalmú megállá-

podás is, melyben politikai nézeteiket egyeztették, és Batthyány alig várta a szabadulást, hogy annak megvalósítására együtt dolgozhassanak. Monti javasolta például egy elismerő hangú nyilatkozat kiadását Piemont és Károly Albert király iránt. Batthyány ezzel egyet is értett. Június 14-én Batthyány a Piemonthól érkezett kedvező híreknek örült. Remélte, hogy az ottani liberális szellem egész Olaszországra kedvező hatással lesz. Monti Mazziniról alkotott véleményével egyetértett. Remélte, hogy se neki, se pártjának nem fog sikerülni egy olyan gyakorlatias és szabadelvű kormányt tevékenységében gátolni, mint amilyen a hivatalban lévő piemonti. Olaszország szabadságának a piemonti királyság vezetésével történő kivívásához kívánt az olaszoknak megfontolást, körültekintő vezetést és jó szerencsét.

A téma az augusztus 9-én írt levelében tért vissza. Elképzeléseit Batthyány ebben részletesebben fejtette ki. ....van egy ügy, amely engem közelebbről érint, s ez hazámé, melynek a jövőben nincs erősebb támasza és biztosabb szövetségese, mint az ön félszigete és különösen az ön hazája, mely annak élén áll. Döntően fontos tehát, hogy Piemont ne csak megtartsa azt a helyzetét, amelyet — úgy látszik — az ég biztosított számára, hanem az is, hogy mindjobban megszilárduljon. Ha ilyen esetekben még sok is a kívánnivaló, annak az az oka, hogy nem lehet mindent egyszerre megtenni. Elég, ha az állami élet megalapozott, a király határozott, a nép józan és mértéktartó és nincs kétségem afelől, hogy nemsokára kormányra fognak jutni az Önhöz hasonló emberek, akik ismerik országuk igazi szükségleteit, és akiket a hazaszeretet és felvilágosultság szelleme éltet, amely nem ismer olyan áldozatot, mely számukra túlzott lenne, sem olyan akadályt, melynek legyőzésére ne szánnák el magukat azért, hogy diadalra vigyék azt a nagy ügyet, melynek szolgálatába álltak."

A közös ügyet, az egyező gondolatokat kiemelve, felkérte Montit, hogy a piemonti kormánynál titkos képviselője legyen a magyar emigrációnak. Két kérdésre várt választ,

elfogadja-e Monti a megbízást, amely nemcsak Batthyány személyes kérése, hanem arról Kossuth is tud. Azt is megkérdezte, hogy a piemonti kormány kifogásolná-e, hogy az emigráció központja esetleg szárd területen legyen. Szóba került egy összefoglaló történelmi mű kérdése is. Szerinte ez nem Kossuth feladata.

Batthyány több ízben kérte Kossuthot arra, hogy mondjon köszönetet azoknak, akik a magyar ügyet rokonszenvvel kezelték. Levelének utóiratából kitűnik, hogy kapcsolattal Kossuthal ekkor még nem szakította meg teljesen. Kossuth elküldte hozzá Monti neki címzett levelét. A piemonti kormány magatartásának megítélésében jelentkezik köztük nézetkülönbség. Batthyány szerint „...ő [Kossuth] annak részéről a béke fenntartására és az ország számára üdvös, korlátozott elgondolású, minden magasabb és messzebbre terjedő gondolatot nélkülöző reformok végrehajtására lát törekvést. Magam a kormány törekvését abban látom, hogy a béke idején megszilárduljon, körültekintő reformokkal mozdítsa elő az ország fejlődését a haderő létszámának a csökkentésével, de gondosan megőrizve annak gerincét, megtakarításokat érjen el, és hékés úton arra készüljön fel, hogy fontos szerepet játszik a jövőben, és Olaszország sorsának döntő tényezője legyen mind erkölcsi befolyásával, mind pedig — ha szükséges — lényegesen nagyobb anyagi erővel mint amire a legutóbbi háborúban volt képes.” Tisztában volt azzal, hogy ez nem a „forrófejűek” útja, de a közelmúlt tapasztalatai alapján ezt tartja járhatónak. Kossuth magatartását szerinte a köztársasági és a royalista párt közötti ingadozás magyarázza. Batthyány határozottan az utóbbinak a híve.

Az állami és társadalmi berendezkedésre vonatkozó elveit 1851. január 25-én írt levelében fejtette ki. Szerinte az alkotmányos monarchiákban még mindig van erő. A „forradalmi államokban” az egyenlenséget, a pusztító szenvedélyeket és az árulást jelölte meg a romlás okozójaként. „...a féktelenség és a szétesettség jellemzi minden megnyilvánulásu-

kat; mivel pedig az elvárások a legmagasabb fokra szöktek, ennek megfelelően az elégedetlenség kirobbanása is hirtelenebb.” Ezért nem hitt a köztársaságiak végső győzelmében. Szerinte a köztársaságiak és a demokraták a hatalmat a közvéleményben rejlő erő felhasználásával kívánják megszerezni, de ez csak szüntelen felforgatással érhető el. Azokkal az osztályokkal nem hajlandók megegyezni, amelyek segítségével a hatalmat megszerezték, ezért ellentétbe kerülnek velük. Minden erőt bevetnek ellenük, de végül maguk is az elszabadult erők áldozatai lesznek. Szerinte a pártok egymásra fognak támadni, a szenvedélyek magasra csapnak „...s az lesz a győztes, aki mindenkit képes lesz uralma alá vetni, úgy hogy a nyers erőt vasökölbe összpontosítja”. Szerinte ezt a felfogást képviselik Mazzini, Ledru-Rollin és társaik. Ennek ellenére vannak Kossuthtal egyező nézetei is. Az ésszerű szabadságra törekvés az, amiben egyetértenek. Minden erő cselekvésének összehangolását igényli. Sohasem értene egyet olyan kormányzási módszerrel, amely minden nemzetre egyaránt alkalmazható lenne. Ha győzött a közös ügy, minden állam rendezkedjen be a saját polgárainak elképzelései szerint. Lényegesnek tartotta az államhatalmat megfosztani minden olyan eszköztől, mellyel visszaélhet. A kormányzottak gyakorolhassanak nagyobb befolyást, a népképviselőt pedig ne legyen színházi komédia. A politikai szabadság ellenkezője az, amikor az állam nevében néhány ember „elnyeli” a nemzetet, orruknál fogva vezeti az állampolgárokat. Magyarországot illetően azt szeretné, ha megtarthatná, tökéletesíthetné azt, ami jó volt az ősi intézményekben, és óvakodna attól, hogy készpénznek vegye az éppen divatos politikai elveket.

Batthyány külpolitikai elképzeléseit az európai egyensúly fenntartásának igénye határozta meg. A kormányok közötti kapcsolatokat ennek megőrzése érdekében a legvégsőig fenntartaná. Ezért nem habozna hitelüktől megfosztani a forradalmi és köztársasági demagógokat, ha meg tudná szerezni a kormányok őszinte bizalmon alapuló hatékony

együttműködését. Elképzeléseinek sikertelenségét is elképzelhetőnek tartotta.

Batthyány hangulatának megértéséhez szükséges személyes életkörülményeit is megismerni, melyet levelében szembeállított Monti általa elképzelt és eszményített környezetével. Úgy vélte, hogy Monti édes magányban, rózsaszín virágú babérfák között él, kilátással a tajtékzó tengerre, a meredek hegységre, Boreas fagyasztó leheletétől megóvottan. Saját helyzetének leírását egy kissé rosszmájú elégtételnek tekintette, arra gondolva, hogy a kellemes hangulathól akarva-akaratlan kiragadja Montit. ....magam egy gyatra vaskályha előtt didergek, mely egyszer olyan vörös mint a kemence torka, máskor olyan hideg, mint egy darab jég. Mellette merev marad sebesre fagyott lábam, kezem kék és olyan reszketeg, mintha lázas lenne. lehelletem köddé válik a papír felett, melyet magam elé tartok, mivel alig látom rajta a világosságot... Szemem valami sivár homályba tekint, fülemet — és mi több egész testemet — hár hundába van burkolva — a süvöltő északkeleti szél szűrja-hasítja.”

Kútahiába érkezésük után teljes bénultságról, elevenen eltemettetésről írt, melyet tovább rontott az elszigeteltség, a cselekvési lehetőségtől való megfosztottság. Borzadva gondolt a primitív életkörülményekre és a szörnyű éghajlatra. Egészsége már ekkor meggyengülhetett, de némi büszkeséggel említette, hogy erős szervezete felülkerekedett a nehézségeken. Javulása csak átmeneti lehetett, mert Perczel Miklós 1851 augusztusában Batthyány hosszan tartó betegségről számolt be. Súlyos kelések kínozták. A legnagyobb szenvedést azonban a kényszerű semmittevés jelentette Batthyány számára. A „búvárkorongban” élés az egyik legsúlyosabb problémája 1851 januárjában is. A világ hírei csak késedelmesen értek el hozzájuk, s ez növelte az emigránsok kiszolgáltatottságának érzését. A hazulról kapott hírek még szörványosabbak voltak. 1850 szeptemberében Batthyány azt hallotta, hogy Magyarország irányában Ausztria bizonyos mérsékletet tanúsít, és több esetben kegyelmet gyako-

rol. „Ilyen irányú tapogatózásról maga is beszámolt, a közvetítő Z... úr [talán Zerffi] neve eleve hírszerzői tevékenységet sejtet. Kegyelem esetén, bármennyire is leszűjtaná hazája állapota, hazatérne, ha azt becsületével és nézeteivel összhangban tehetné” — jegyezte fel Perczel Miklós.

A száműzöttek állandó kérdése természetesen az internálás megszűnése és szabad távozásuk volt. 1850 júniusában helyzetükben változást kezdtek érezni, de annak valóságos tartalmáról sejtelmük sem volt. Batthyány úgy tapasztalta, hogy kevesen járnak közben érdekükben. Októberben sor került Batthyáyné isztambuli utazására is, de kielégítő tájékoztatást jövőjükről ott sem kapott. A török kormány szívósan ragaszkodott korábbi döntéséhez, és igyekezett megkeresni a kibontakozás útját. Megengedte, hogy egy osztrák kormány megbízott Kütahiába utazzon. Batthyány szerint: „...ha nem hozza magával Magyarország eredeti jogállásának helyreállítását, valószínűleg hiábavalók lesznek fáradozásai.” (Montinak, 1851. január 25-én.) Májusban Monti szolgált bővebb hírekkel a török kormány Ausztriának átadott jegyzékéről. Batthyány válasza szerint a hír megfelel a valóságnak, de az is igaz, hogy Törökország elfogadta az osztrák követeléseket. Május 8-án reggel útnak indították az internáltak nagyobb csoportját és az önként csatlakozottakat. Mészáros Lázár is velük tartott. A többieknek — Kossuthnak, Batthyáynak, a két Perczelnek és Gyurmán Adolfnak — meghosszabbították az internálását. Értesülésük szerint ez szeptember 1-jéig maradna érvényben, de biztosak nem lehettek benne. Néhány nappal később azonban Stratford Canning angol követ megerősítette az internálás végét jelentő időpontot. A történelekről Teleki Lászlót is értesítette. Csakhamar megérkezett Mészáros Lázár levele Máltáról, majd Angliából. Tájékoztatta Kossuthkat a szabadulásról és az angliai fogadtatásról. A kütahiai tartózkodás utolsó szakaszáról Perczel Miklós naplójából értesülünk. Tőle tudjuk, hogy Batthyáynak amerikai

és angol kapcsolatai is voltak, és hogy Gould amerikai festő elkészítette a vezetők arcképeit, amelyek azonban rosszul sikerültek. Augusztus 18-án Batthyánynétől értesült arról, hogy Franciaországba utazhatnak, férjétől azonban kötelezvényt kértek, hogy Ausztria ellen nem tevékenykedik. A napló szerint egy francia hajó Gemlik kikötőjében veszi fel őket. Batthyány az utóbbi hetekben sokat betegeskedett. Az emigránsok meglepetve vették mégis tudomásul, hogy 1851. augusztus 31-én „Batthyány szó nélkül elutazott”.

A felségárulási per

Valódi és hamis hírek forgatagában az internálás és az emigránsélet körülményei, illetőleg a hazatérés lehetőségei között kínlódva hallhatta a hírt, hogy a Császári és Királyi Haditörvényszék pert indított ellene, és 1850. március 31-ig adott határidőt jelentkezésére.

Ügyét távollétében tárgyalták.

A vádirat elkészítéséhez szükséges adatokat a Magyarországi és Erdélyi Császári és Királyi Hadseregparancsnokság rendőri szekciója gyűjtötte össze. Ellenzéki tevékenységét, a szabadságharcban való részvételét személyes indítékaiból és sérelmeiből vezették le. Cselekvései fő mozgatórugójaként egyéni gyűlöletét és bosszúvágyát nevezték meg. Szemére vetették hiúságát is. Az osztrák kormány iránti gyűlöletét házasságával is összekapcsolták.

Szemére vetették, hogy az országgyűlés felsőtábláján az ellenzék egyik vezére volt, és megalkuvást nem ismert. Ellenséges tevékenységnek nyilvánították baranyai és eszéki tevékenységét, a nemzetőrség szervezését, az eszéki vár megszállását. Kifogásolták, hogy a Délvidék kormánybiztosaként támogatta Perczel Mór hadjáratát, a szenttamási ütközetben való részvételét, felhívásait a Délvidék népéhez. Sülyös hünnök minősítették külügyminiszteri tevékenységét,

az országgyűlés által engedélyezett ötvenezer újonc sorozásáról szóló rendelkezés ellenjegyzését, a fontosabb államokban: Angliába, Franciaországba, Poroszországba megbízottak küldését, a cári orosz hadsereg elleni keresztes háború meghirdetésében való részvételét.

Az ellene megfogalmazott egész vádirat hazája iránti hűségét és cselekvőkészségét bizonyítja.

A haditörvényszék ítélete nem foglalkozik Batthyány tetteinek személyes indítékaival. Röviden összefoglalja azokat a cselekményeket, amelyek a felségsértés büntetettét kimerítik, meghatározza a büntetést és a végrehajtás módját:

„A cs. k. 3. Hadseregparancsnokság által a mai napon egybegyűlt felesküldött haditörvényszék a törvényesen felségsértéssel vádolt. 1850. január 1-jén megidézett és meg nem jelent gróf Batthyány Kázmér szótöbbséggel elítélte.

Gróf Batthyány Kázmér Pozsonyban született, 42 éves, református, nős, egy gyermek apja, több birtok tulajdonosa. Baranya vármegye főispánja és főrendi házi tag, az 1848. október 3-i manifesztum megjelenése után, mellyel a magyar országgyűlést feloszlatták, a magát honvédelmi bizottmánynak nevező ideiglenes kormánytól fegyveres ellenállás szervezésére vonatkozó parancsokat vett át és azokat lelkes tevékenységgel végrehajtotta. Eszék erősségét annak parancsnoka, Jovich báró egyetértésével a magyar felkelők hatalmába adta, azokat élelmezte és védelmi állapotba helyezte, tevékenyen résztvett a helyőrség kitöréseiben és csatáiban Szarvasnál és Csepinnél. Továbbá Eszék átadása után, melyet a kapituláció előtt titkon elhagyott, mint az alsó Dunatáj teljhatalmú országos biztosa, teljes energiával véghezvitte az újoncok sorozását, mobilizálta a nemzetőröket, a hatóságokat forradalmi szellemben szervezte újjá, Szegeden és Szabadkán vésztörvényszéket állíttatott, megkísérelte fanatikus proklamációkkal a népet a magyar forradalom iránt lelkesíteni és a végső ellenállásra buzdítani, részt vett Perczel Mór és Mórffy Sándor szeptemberi had-

járataiban, Zombor és Hódság községekre hadisarcot vetett ki.

A törvénytelen országgyűlés által 1849. április 14-én kimondott függetlenségi nyilatkozat és a dinasztia trónfosztása után a Kossuth Lajos kormányzó által megalakított forradalmi republikánus-demokratikus minisztériumba mint külügyminiszter lépett be és egyben ideiglenesen átvette a kereskedelmi minisztérium vezetését, május 8-án Kossuth parancsát 50 000 újone állítására aláírta, június 14-én, illetve 27-én aláírta az orosz intervenció elleni protestálást és a felhívást a szövetséges osztrák – orosz haderő elleni keresztes hadjáratra és még a két utolsó, 1849. július 21-én és 28-án a törvénytelen országgyűlés által Szegeden tartott ülésen is védelmezte a minisztérium politikáját.

Ezáltal a felségsértés bűnébe esett, ezen büntetért az említett tényállás és törvényes bizonyítékok alapján eljárás alá lett vonva és miután az 1850. március 31-ével lejárt határidőre való tekintet nélkül saját védelmére nem jelent meg, így gróf Batthyány Kázmért ... távollétében halálra kell ítélni, vagyonát a forradalom által okozott kár pótlására be kell vonni és távolléte miatt nevét a bitón el kell helyezni.

Pest, 1850. szeptember 25-én

Smayalski őrnagy
elnök

Kraften kapitány
törzsauditor

A törvény előírásai szerint végrehajtandó

Pest, 1851. szeptember 13.

Biegel

Ez az ítélet a mai napon kihirdetett és a szolgálati szabályzatnak megfelelően végrehajtatott.

Pest, 1851. szeptember 22.

olvashatatlan aláírás"

Az ítélet tehát csaknem egy éve készen volt, amikor végrehajtásáról intézkedtek. A vádlottak távollétében hozott és végrehajtott ítéletek mindenesetre jóval kisebb diplomáciai bonyodalommal jártak és a célt, azaz a monarchia politikai életéből való kizárást és a vagyonekhozást elérték.

Az ítélet végrehajtása csoportosan történt. Az Újépület mögött kialakított vesztőhelyet a katonaság körülzárt. Három hadbíró felolvasta a 36 ítéletet, és az előlépő hako és pribékei az elítéltek fekete táblára fehér betűkkel írt neveit felszegezték a bitóra. Kossuth Lajos mellett Teleki László, Szemere Bertalan, Batthyány Kázmér, Andrássy Gyula, Jósika Miklós és mások neveit olvashatjuk.

Hírlapi vitákban

A Kossuth és Görgey közötti hatalomátadás kérdésének tisztázására az első nyilvános vitát Szemere Bertalan kezdeményezte a *Kölnische Zeitung* 1850. február 27-i számában. Előadta az általunk már ismertetett körülményeket, azt, hogy a hatalomátadáshoz nem járult hozzá, arról előzetes tudomása nem volt. Horváth Mihály és Vukovics Sebő a március 23-i számban cáfolta állítását. Szerintük az utolsó minisztertanácson a kormány feloszlatása és a hatalomátadás kérdése is szóba került, illetőleg abban meg is egyeztek. Kossuth és a miniszterek egymástól búcsút vettek anélkül, hogy egy következő találkozóban és kialakítandó hatáskörben megállapodtak volna. Csány lakásán kiderült, hogy a Görgey teljhatalmáról szóló okirat nem tartalmazza Kossuth és a kormány lemondását, ezért az ott megjelent három miniszter: Csány, Vukovics és Aulich aláírásával levelet küldtek Kossuthnak, felszólítva őt a teljhatalom átadására és a minisztérium lemondásának nyilvánosságra hozására. Állításuk szerint a többi minisztert is meghívták, de azok nem jelentek meg. Vukovics a felszólítást tartalmazó levél

elküldése után találkozott Batthyányval és Szemerevel, tájékoztatta őket a történetekről. Úgy tapasztalta azonban, hogy utóbbiaknak nincs erről különösebb mondanivalójuk. Hamarosan megérkezett Csányhoz Kossuth lemondólevele, amit Vukovics és Csány azonnal Horváth megérkezése után aláírt.

A vita tovább folyt anélkül, hogy egymást meg tudták volna győzni. Szemere két dokumentumot is közzétett április 3-án megjelent válaszában. Az egyik az 1849. augusztus 12-én Lugosról Görgeynek küldött levél, melyben ő és Batthyány a minisztérium működéséről tájékoztatta a tábornokot. Felhívtak arra is, hogy Kossuth válaszát a hatalomátadást illetően közölje velük, mert azt ők nem ismerik. Kérték, hogy a tábornok közölje elképzeléseit a legsürgősebb teendőről, a saját, az erdélyi és a Lugoson lévő haderő együttműködéséről. A másik levél a miniszterek egyidejű felszólítását tartalmazta Lugoson, a minisztertanácsn való megjelenésre.

Batthyány meglehetősen későn, a Kútahiába érkezését követő napokban értesült a vitáról. Azonnal tollat ragadott, és válaszolt Vukovics és Horváth március 23-án megjelent közös cikkére. Levele igen hosszú utat tett meg a szerkesztőségig. Így az csak utoljára, a vitát mintegy lezárva, 1850. június 22-én jelent meg. Tartalma Szemere állításait erősíti meg: „...a kormány feloszlataásáról nem volt szó az utolsó minisztertanácsn. Görgey csak arra kapott megbízást, hogy Oroszországgal tárgyaljon, és eseti teljhatalma azzal volt korlátozva, hogy Magyarország törvény szerinti autonómiaja fennmaradjon és általános amnesztiát érjen el. Mivel Aradot minden oldalról ellenség vette körül, és a kormányt nem csak külső, hanem belső erő is fenyegette, így az ott nem maradhatott. Találkozóról azonban kezdettől fogva nem volt szó, amire nyilván nem is lett volna szükség: a miniszterek helye a kormányzó oldalán van. Én személyesen csak véletlenül értesültem az újabb minisztertanács ösz-

szehívásáról. Amikor erről megbizonyosodni akarván Csány lakására akartam menni, e minisztertanácsnak, vagy még inkább privát konferenciának – hiszen összehívását sem a kormányzó, sem a miniszterelnök nem indítványozta – máris vége volt. A kapuban találkoztam Vukovics Úrral, aki az esetet elbeszélte nekem, és azt mint befejezett tényt közölte. A két nevezett Úr úgy gondolja, a »Qui tacet, consentire videtur« (aki hallgat, beleegyezni látszik) elvet ellenem is felhasználhatja, mivel akkoriban a megtett lépés ellen nem emeltem különösebb kifogást. Az ok, amiért ezt nem tettem meg, először is abban állt, hogy ezt a lépést csupán a két aláíró miniszter személyes tettének tekintettem. Másodszor, kifogásaim ott az utcán, privát beszélgetés közben nem sokat használtak volna. Harmadszor, végre haza akartam sietni, abban a biztos meggyőződésben, hogy a kormányzó részéről haladéktalanul meghívást kapok a minisztertanácsra, hiszen ő a saját és a kormány leköszönését utóbbi tagjai nélkül nem tudhatta végrehajtani. Amikor végül megtudtam, hogy a kormányzó nincs az erődben és valószínűleg már elutazott, Szemere miniszterelnök úr társaságában útra keltem Lugos felé. Radnán [Máriaradnán] találkoztunk a kormányzó úrral, aki ismertette velünk a három miniszter úr kérdéses iratát. Kérdésemre, hogy vajon mit válaszolt, azt mondta: »Nos legyen meg az akaratuk« anélkül azonban, hogy válaszát felolvasta volna nekünk. Amikor Lugosra értünk, megtudtuk, hogy az agg hős, Bem, oly kevésbé vette figyelembe kulcsfontosságát, hogy máris úton volt Arad felé, ahol a Temesvárnál szétszórt csapatok újra gyülekeztek, és már 30 000 fővel egyesültek.

Ha véletlenül ott is lettem volna a Csánynál tartott konferencián, a magam részéről semmi esetre sem írtam volna alá a kormányzóhoz intézett irást, mivel abban az időben már teljes meggyőződésem volt, hogy Görgey áruló, mégis abban a tévhitben éltem, hogy legalább seregét megmenti. Mindezekfelett abban a pillanatban Görgey valóban mindenható volt Aradon, minek akkor még szankcionálni is a

hatalmát? Lugoson közöltem Kossuth úrral a nézetemet leköszönési aktusának szabálytalanságáról és helytelenségéről, megpróbáltam meggyőzni, várja ki Bem generális bármely percben várható érkezését, mivel annak azon szándékában, hogy Erdélyig átverekedje, és ott tartsa magát, nem kételkedtem. Amikor Bem generális visszatért, Kossuth úr már úton volt Törökország felé, és a generális úr által utánaküldött felszólításra sem akart visszatérni. Amikor megtudták a kormányzó távozását, Bem serege feloszlott.”

Az események áttekintése alapján a döntő kérdésekkel kapcsolatban arra lehet következtetni, hogy mindkét félnek lehetett bizonyos igazsága. Az általános zűrzavar állapotában a minisztertanácsot a szokásos módon és helyen nem lehetett összehívni, így az éppen jelen lévő miniszterek intézkedtek. A kormány kettészakadt. Az utolsó hivatalos minisztertanácson csak a korlátozott hatalomátadásról lehetett szó, hiszen ezt később már a lakásán Csány és az odaérkező Görgey is kifogásolta. A „magánjellegű” meghívást Szemere és Batthyány nem kapta meg, Kossuth felszólítását így csak a három jelen lévő miniszter írta alá. Kossuth lemondását ugyancsak ők látták el kézjegyükkel. Batthyány, mint állítja, szabályos minisztertanács összehívására várt, az arra jogosult Kossuth azonban már elmenekült. A miniszterelnök volt arra a másik jogosult, ő Batthyányval együtt intézkedett is, de a kormány egységes fellépését már nem sikerült létrehozni. A többi miniszter és Kossuth sem volt hajlandó a harcot tovább folytatni. Talán biztak, talán reménykedtek Görgey fellépésében, ez azonban felelősségüket nem menti. Batthyányék még láttak lehetőséget a harc továbbfolytatására.

Szemere úgy vélte, hogy Kossuthot az angliai fogadtatás teljesen megszédítette. Államfőként viselkedett és a szabadságharc eredményeit saját magának tulajdonította. Ennek ellensúlyozására Szemere a tekintélyesebb politikusok közös fellépését igyekezett megszervezni. Batthyány hajlandó-

ságot mutatott. Mészáros habozott, Teleki semleges maradt. Almássy Pál új programmal akart fellépni, és azzal Kossuthot háttérbe szorítani. Szemere törekvése így kudarcot vallott. Egyedül Batthyány lépett fel Kossuth ellen a *The Times* 1851. december 31-i és az 1852. február 2-i számában.

A fellépésre közvetlen okot Esterházy Pál e lap december 1-jén megjelent cikke, illetve arra egy Batthyány név alatt adott válasz szolgáltatott. Batthyány Kázmér kijelentette, hogy személye nem azonos a válaszadóval, akit a család nagy lélekszáma miatt ő sem tudott megállapítani. Félve az alkalommal, vitába szállt Esterházyval, aki mentegette magát a Batthyány Lajos kormányában vállalt minisztersége miatt. Batthyány morálisan elítélte, hogy a már kivégzett kormányfő politikáját támadja. Batthyány a továbbiakban Kossuthot is bírálta, és Görgeyvel együtt felelőssé tette a bukásért. Majd kijelentette, hogy miután Kossuth önként lemondott a kormányzóságról, s éppen a bukás percében, így őt sem erkölcsileg, sem törvényesen nem lehet Magyarország kormányzójának tekinteni. Batthyány e ponton elmentmondásba került saját korábbi tevékenységével, hiszen Vidinben a Komáromnak szóló, Kossuth által kormányzóként aláírt felhívást külügyminiszterként ellenjegyezte.

Levele általános felháborodást váltott ki, s a vele kapcsolatos megnyilatkozások igen eltérőek voltak. Alaphangjukat nem is annyira a Kossuth személyét ért támadás határozta meg, hiszen azzal többen is egyetértettek. Hanem a magyarügy és az emigráció megítélését, utóbbinak az egységét féltették. Mednyánszky Sándor a megsértett hiúságnak, az elfojtott dicsváagnak dühét látta belőle kitörni. Elismerte Kossuth hiúságát is, de úgy vélekedett, hogy inkább azt tűri el. Karacsay szerint „Kossuth legtüzeesebb hívei lángba borulva készülnek összetiporni, megsemmisíteni Kázmért...” Elképzelni sem tudta azonban, hogy milyen adatokkal lehetne megcáfolni Batthyányt, ezért csak a személyeskedést látta eredményesnek. A nyílt levél Klapka György terveit is keresztelte. Kossuthot ő is szerette volna megnyerni saját

Edes Magyar
Barátom
Ne legyetek tsügedtek
mert sokkal jobban álltok
mint sem gondoljátok
azon sok fél rácsa
fók minel heper
talán se jók rövid
előtrágók miéské
forgatját ezeket akik
most hízunk és az
tal rácsapokat rácsapjuk
azért ELJÖN KÖS
Jut Lajos a mi
cukor m. c. 120
baditaja Cser
főnöke Batthyányi
vele együtt

elképzeléseinek, de a választ megelőzte Batthyány fellépése. Klapka szerint: „...gróf Batthyány Kázmér és Szemere Bertalan, az angol sajtó útján nyílt leveleket intéztek Kossuthhoz, amelyekben elég tapintatlanok valának őt a legkiméletelebb hangon megtámadni.” Egy ember diktatúráját ugyan az ő köre sem kívánta elismerni, de Kossuthot szívesen látta az emigráció élén. Teleki László, aki Klapkával alakított ki közös terveket, így vélekedett: „Mig mi gyöngéden akarunk hánni Kossuthral [nyugati fellépését ugyanis túl felszínesnek ítélték], az alatt már mások fölléptek ellene nyíltan – s csupán szenvedélyüktől fogadva tanácsot ... Kossuthról, s a forradalmi pátról Kázmér ezen cikkében minden kimélet nélkül beszél. Vádakat halmoz vádakra, s azt gondolja – megfoghatatlan –, hogy ez által a magyar ügynek használand! S nem tette föl magának a kérdést: vajon kit fogunk majd a világ közvéleményének piedestáljára állítani, ha ily módon kergetendjük el onnan Kossuthot? Mit fogunk helyébe állítani, mi személyt, mi elvet, ha Kossuthnak elveit kárhoztatva, nem mondjuk meg a magunk elveit? Oh, ő nem tette magának e kérdést, csak elragadtatta őt szenvedélye, – mert becsületes, loyalis ember, ismerem őt, sajnálom őt! magának is ártott, s talán magának leginkább.” Teleki értékelését nem kell kiegészíteni. Ő igen jól és közelről ismerte az érdekelteket és a körülményeket is. Tartott Kossuth választától, mert utóbbi nem tudott mérsékelten vitakozni. Főlháborodását egyébként jogosnak tartotta. A fájdalmasabb számára azonban az volt, hogy a vitát nem látta többé megállíthatónak, különösen a második nyílt levél megjelenését követően nem. Andrássy Gyula is pálcát tört a nyíltan fellépők felett, és politikai halottaknak nyilvánította őket. Batthyányt másokkal együtt, Szemere befolyása alatt állónak mondotta. Akadtak olyanok is, akik Batthyány levelének szerzőjét Szemerében keresték. Véleményüket Szemere határozottan cáfolta. Czecz János más személyek befolyását is feltételezte, Dembinszkyét és

Bystrzonovskiét. Batthyány fellépését „hősies öngyilkosságnak” tekintette.

A Teleki által várt visszaesapás elmaradt, az emigráció azonban Szemerét és Batthyányt kiközösítette soraiból. A párizsi emigránsok erről levélben tájékoztatták Kossuthot: „alulirottak benső megütközéssel olvasták Szemere Bertalan és Batthyány Kázmér volt minisztereknek az angol sajtó útján legközelebbéről megjelent cikkeiket; de másrésztől azonban azt hiszik, hogy az ily féle cikkek hirlapok útjání czáfolgatása általában e tárgyak nyilvános vitatása jelen körülmények között csak ártalmas lehet. -- Nehogy azonban a hallgatás [...] bárki által bele egyezésnek magyaráztassék, polgári kötelességüknek tartották kinyilatkoztatni, hogy a fenn említett cikkekben foglalt elveket a Kossuth Lajos — a nemzet által kormányzóí hivatallal felruházott személyes politikája ellen intézett nézeteket részökről nem osztják s a fenn nevezett volt miniszterek ezen föl lépését határozottan rosszalják.” Szemere más nézeteit is visszautasították. A Párizsban, 1852. február 13-án keltezett nyilatkozatot Pongrácz László, Kászonyi József, Irányi Dániel, Országh. Nyulasy, Rákosy Sándor, Szarvady Frigyes, Asztalos Sándor, Mednyánszky Cézár, Czecz János, Reményi Ede, Andrássy Gyula, Gorove István, Ivánkovics János, Seherr-Thoss Artúr, Szabó Imre és Szorkó J. írta alá.

Teleki László másik jövendölése, a magyarügy népszerűségének a csökkenése is bekövetkezett. 1852 augusztusában már azt állapíthatta meg Teleki, hogy a magyarügy már nem áll az érdeklődés középpontjában. „Mindig félttem attól, hogy azok, kik Kossuthot megtámadják, ügyünknek ártanak. Ezt, fájdalom! nem akarták átlátni sem Szemere, sem Kázmér. Most már, félek tőle késő az elkövetett hibák felett tépelődni.” Az emigránsok egysége megbomlott. Az 1850-es évek végén már csak nosztalgiaként emlegették azt a közös fellépést, ahogy Batthyányval és Szemerével szálltak szembe. Andrássy Gyula szerint Batthyány még ezután is kész lett volna Kossuthtól bizonyos megbízásokat elvállal-

ni. Az emigráció szétesése szükségszerű volt. Az emigrációk általános természetrajzának, a kiszolgáltatottságnak, az eltérő és sokféle érdeknek, politikai meggyőződésnek ez a következménye mindenütt a világon.

Emigránsként Párizsban

Párizsba kerek egy hónapos utazás után 1851. október elején érkezhettek meg. Itt az 1. kerületben lévő rue de Penthièvre 7. szám alatt béreltek lakást. Korábbi életvitelükhöz képest igen szerényen éltek. Egy inas szolgálta ki őket, s gyakran maga Batthyáyné nyitott ajtót a látogatóknak. Jövedelmük is az asszony magyarországi kisebb birtokaiból és rokonságának támogatásából származott. Szemere nem is tudta megérteni, hogy Batthyány Kázmér miért nem mentett meg valamit óriási vagyonából. Elismeréssel állapította meg viszont, hogy az általa húszmillió frankra becsült veszteségét Batthyány zugolódás nélkül viselte el, jöllehet az otthoni ötszázezer frank helyett itt csak tizenket ezret költhetett évente. „Ha sem ember, sem isten nem segít rajta: ő nem fog koldulni, előbb egy pisztolygolyót kerget agyán keresztül.” Előkelő kapcsolatai révén Batthyány mégis bekapcsolódhatott a társasági életbe, így megismerkedhetett a kör számos neves alakjával. Különösen jó kapcsolat alakult ki Louis Bonaparte, a későbbi III. Napóleon császár húgával, Matilde hercegasszonnyal.

Megérkezésüket követően október végén jelentkezett náluk Szemere egy, a kapcsolatuk megszakadását mentegető levéllel. Úgy érezte, hogy Batthyány neheztel rá, és nem akar „szolgálatával” élni. A neheztelés oka kettejük későbbi kapcsolatából sem derül ki. Szemere feltételezésének bizonyára nem volt alapja. Később együttes fellépésre kívánta Batthyányt megnyerni. Egy bizottmányt kívánt alakítani, abból a célból, hogy az európai viszonyokat megvitassák és

a teendőket meghatározzák. Batthyány kapcsolatait ennek érdekében Szemere hasznosítani kívánta. Szemere tervei azonban megbuktak. Nem valósult meg sem a Kossuth elleni együttes fellépés, sem a bizottmány létrejötte. Megérkezésüket követően Teleki is kereste a kapcsolatot Batthyánnal. November elején Andrassy Gyula azt jelentette Kossuthnak, hogy Batthyány visszahúzódása csak félreértésből származik. Szerinte Batthyánnét Kossuth megsérthette, majd miután a kormányzó egy levelére nem válaszolt, ebből következtetett a végső szakítás szándékára. Angliába ugyan Batthyány nem volt hajlandó átmenni, de felhatalmazta Andrassyt annak kijelentésére, hogy a magánügyeket hajlandó félretenni, és ha személyét valamilyen célra használni lehet, ha csak teheti, Kossuth megbízását elvállalja. Az a néhány baráti és engesztelő szó, amit Andrassy szükségesnek tartott, azonban nem hangzott el. Kossuth egyeduralomra törekedett. Vak engedelmisséget követelve, Szemere tervezetét elutasította, az ellenszegülőket pedig megfenyegette. Kossuth ugyanakkor olyan híreket kapott Batthyányról és Szemeréről, hogy passzivitásuk fejében III. Napóleontól pénzbeni támogatást kapnak. Az ellentétek tisztázására tehát nem került sor, s így az összecsapás elkerülhetetlen volt.

A *The Times*ban megjelent első cikket követően Szemere folytatta cikksorozatát a magyar emigrációról, és kitért Batthyányra is: „A magyar emigráció valami silány dolog. Iránta a magyar nemzet ép oly nagy illuszióban él mint maga az emigráció sokat képzel önmagáról... Gr. Batthyány Kázmér félreismeretlik. Ő politikában az angol iskola híve. Elvekkal nem sokat törődik, ő tettelegesen szabadságot akar. Elveiben igen következetes, következetesebb valamennyinél. Ő is históriai Magyarországot akar, mint Kossuth, Vukovics stb., de aristokratiai formákkal, míg ezek a demokratiai elvekben akarják a históriai épületet fenntartani, mi képtelenség... Batthyány sokat olvas, ír is, már két munkát írt a magyar ügyről, de nem bír elég eréllyel, nem folyvásti

dolog embere, nem ért conspirációhoz, szóval ő bátor, határozott ember magára nézve, de nem vezető, nem kezdeményező. Sőt rest kissé, – mindig tisztában [van] magával, azonban mégis sokszor engedett megtörténni dolgokat erélytelenségből, miket nem helyeselt.”

Mindezeket jól kiegészíti Batthyány személyes vallomása Montihoz (1852. október 17.): „...elvesztettem minden hitemet és ami naponta szemem láttára történik, megutáltatta velem a politikát. Már csak szemlélője vagyok és talán ezért ítélem meg hidegebben.”

A korabeli európai viszonyok azok, amiktől kedveszegett lett. Saját szavai szerint „mindenfelé az abszolutizmus űli diadalát”. Ugyanakkor Batthyány a demokráciát sem tartotta kielégítő elvnek a társadalmi berendezkedéshez, „fenevadnak” nevezte, amit el lehet ugyan altatni, de sohasem lehet megszelidíteni. Egy korábbi leveléből tudjuk, hogy a parlamentáris monarchia híve volt. Európa politikai viszonyaiban most, elérően az internálás elején tapasztaltakkal, a látszatra szívélyes és kényszerű összhangot látta érvényesülni. Nem talált egyetlen olyan tényezőt sem, ami Európa békéjét megzavarhatná. Az egyik fél engedményeket tett, a másik garantálta a békét. Nem talált semmi lehetőséget az 1848 – 1849-es és a korábbi mozgalmak megismétlődésére. Foglalkoztatta a távolabbi jövő kérdése, de a sok kérdőjel miatt nem bocsátkozott jóslatokba. Leírta III. Napóleon bevonulását, amelyen jelen volt. Úgy tapasztalta, hogy a sok éljen ellenére Párizst nem hatotta át a lelkesedés. A látványosságra azt jegyezte meg, hogy tulajdonképpen a bukás előhírnöke.

Levelének további részéből kiderül, hogy nem betegsége volt az oka az Amerikába utazó Kossuthtól és társaitól való elválásának. „...Nagyon is megtanultam, hogy mennyire helytelen, ha az ember még helyes indítékból is, de saját meggyőződése ellen cselekszik bármit, vagy pedig engedi, hogy ilyenbe belevigyék. Azután, hogy egy ügy érdekében mindent megtettem, mindenben kitartottam és mindent el-

vesztettem, kellett, hogy magamra gondoljak és legalább egyéniségemet érvényre juttassam. Igaz, hogy jelenleg két szék közé esve, nem vagyok sem hús, sem hal. De mit jelent ez nekem, mivel a múltra nézve csak olyan hibát vethetnek szememre, melyeket fejem, de nem szívem követett el. Magam körül pedig csak kétségbeesést és nyomorúságot látok és azt, hogy bár szívemből szerelem hazámat, s javát akarom, még a legcsekélyebb szolgálatot sem vagyok képes neki tenni, de az emberiség ügyének sem. Bizony, más körülményekre lenne szükség, nagy fordulatokra, hogy kedvem támadjon arra, hogy még egyszer azzal foglalkozzam, amit politikának neveznek. Nem titkolom azt sem, hogy meggyőződéseim és érzelmeim a szabadság és azok mellett van, akik annak helyesen szabályozott és helyesen értelmezett fajtáját akarják." Szemere véleménye tehát helytálló, mert észrevette, hogy Batthyány gyakorlati politikai tevékenysége túlnőtt elvi elképzelésein. Az okot azonban nem a restségben, hanem a „szívben”, a hazaszeretetben kell keresni, ahogy erről Batthyány is nyilatkozott. Becsvágyának hiánya is elfogadható. Később majd kiderül, hogy erre is van indoka: nem tündökölni, hanem használni akart. Hiányzott belőle a vezéri képesség, de egy ügyet az elsők között tudott szolgálni. Indokolatlannak tartjuk Kossuth gyanúját, hogy III. Napóleonnal szimpatizált, és tőle bármi formában támogatást fogadott volna el.

A másik hír, amelyet Batthyány ellen terjesztettek, még súlyosabb volt. Egy Gentből kapott értesülésre hivatkozva Szemere tényként fogadta el, hogy Batthyány amnesztiát kért. Növelte a gyanúsítás súlyát, hogy jó barátok voltak. Batthyány Szemere 1852 nyarán született leányának keresztapja lett. A jó személyes kapcsolat ellenére Szemere féltékeny volt Batthyányék jobb anyagi helyzete és kiterjedt társasági kapcsolatai miatt is. Az amnesztia kérdésében növelte Szemere gyanakvasát, hogy Batthyány e kérdésről sohasem beszélt. Szemere ezt úgy magyarázta, hogy barátja kerüli a témát. Az amnesztiakérés okát „házi kellemetlen-

ségben”, rokonai sürgetésében és a párizsi élet „csábjaiban” látta. Lépését nagy bottlásnak tartotta. Szemere az amnesztiát akkor helyeselné, ha Batthyány hazatérése nem vagyónak visszaszerzését, hanem a nemzet érdekeit szolgálná.

Szemere 1853 végén arról is értesült, hogy az osztrák kormány megpróbálja a mágnasokat hazacsalogatni az emigrációból. Az amnesztiát kérték és kaptak között említette Batthyányt, Csáky Lászlót, Esterházy Pált, Bethlen Ottót és Batthyány Istvánt. E személyek múltját vizsgálva nem nehéz magyarázatot találni az amnesztia megadására. Batthyány Kázmér esetében azonban ilyen tényező nem fedezhető fel. Szemere naplója szerint sem kapott kegyelmet. Valószínűleg Schwarzenberg osztrák miniszterelnöktől indult ki a hamis hír, hogy Batthyányt egyszer és mindenkorra lejárassák. Hogy Batthyány nem kapott amnesztiát, az is bizonyítja, hogy birtokait a család csak az általános amnesztiát követően kapta vissza. Ennek ellenére vannak olyan adatok is, melyek szerint bécsi barátai megpróbálták számára kegyelmet kérni. Lehet, hogy léteztek ilyen tervek, de ezek Batthyány személyiségére árnyékot nem vethetnek. Kortársai esetleges amnesztiakérését egyébként is természetesnek találták. Meggyőződésük volt, hogy visszakapott hatalmas vagyonát a nemzeti célok érdekében hasznosítaná.

A politikai tevékenységtől való visszavonulása után bontakozott ki irodalmi tevékenysége. Még az internálás idején kezdhetette el visszaemlékezéseinek papírra vetését. Ezt bizonyítja, hogy 1851. december 4-én Joseph Blackwellt, az angol külügyminiszter egykori magyarországi megbízottját a francia nyelvű kézirat angolra fordítására és egy önálló kötetre szerkesztésére kérte fel. A *The Times*-ban megjelent cikkekkel egy időben a kötet első íveit Blackwellnek meg is küldte, aki a kéziratokat átnézve azt állapíthatta meg, hogy nem egészen kiérlelt munkát kapott kézhez, mely egyetlen francia stílusban íródott, tele ismétlésekkel. Több jellemrajz igen élesre sikerült. Blackwellnek különösen a nemzetiségi kérdés vonatkozásában voltak ellenvetései. Az elbeszélő

részeket viszont igen tárgyilagosságnak tartotta. A továbbiakban még két fejezetet küldött Batthyány Blackwellnek, hogy azt a műbe illessze be. A pótlólag küldött egyik fejezetet a „Jellemrajzok” képezték, amit Blackwell nemcsak angolra fordított, hanem át is dolgozta a szöveget. Ehhez Batthyány hozzá is járult, miután Blackwell szóvá tette, hogy azok részben nem a szerzőtől származnak. Batthyány elismerte, hogy a felesége írta, s ő ....egy kis epét öntött a mézbe”. Kérte Blackwellt, hogy az angol izlésnek megfelelően „borsozza” és „sózza” meg. A munka, amelyért Batthyány 30 aranyforintot ajánlott fel, 1854 májusára készült el. Blackwellt ekkor lübecki alkonzullá nevezték ki. Elutazása előtt rendelkezést kért az elkészült mű sorsáról. Azt javasolta, hogy lepecsételve egy festő barátjánál helyezze el, akitől egy kettétépett névjegykártya egyik felének felmutatása ellenében lehetne átvenni. Batthyány a javaslatot elfogadta, a kötet kiváltására azonban már nem került sor.

Szemere naplójában 1854. július 5-én Batthyányék egész napos látogatásáról számol be. A napló szerint: Batthyány „Jól néz ki, érdekes, szép férfi, 46 éves, de alig mondanák 36-nak”. Jókedvvel búcsúztak el, és megbeszélték, hogy hamarosan ebédre jönnek, vagy együtt mennek Fontainebleau-ba. Azt is feljegyezte Szemere, hogy 9-én a Champs Elyséen sétált, amikor váratlanul megérkezett a hír, hogy Batthyány 12-én reggel háromnegyed hétkor elhunyt. Szemere azonnal Batthyány lakására sietett, és a grófnét mély gyászban találta. Első házasságából, majd a másodikból származó leánygyermekai után férjét is elvesztette. Az özvegytől szerzett értesülés szerint Batthyány Kázmér vasárnap [9-én] este lett rosszul. Egyedül próbálta hasi sérvét helyére visszanyomni, majd egy orvos folytatta ezt eredménytelenül. Hétfőn fürdőt rendeltek számára, kedden megoperálták, szerdán reggel azonban anélkül hunyt el, hogy feleségétől búcsút vehetett volna. Orvosi műhibára gyanakodtak, de kolera is okozhatta halálát. Az utolsó

napon sokat hányt és hasmenése volt, teste „egyszerre nagy feloszlásnak indult, és felpuffadt”, ami a feltevést megerősíti. Nem kizárt, hogy a műtét során egy hasi eret átvágtak. Szemere Batthyányt is okolta a történetekért, mert betegségét évek óta titkolta.

A halálesetet még aznap délután bejelentették az I. Kerületi Polgármesteri Hivatalban, ahol az anyakönyvi bejegyzésről kivonatot is készítettek:

„Gróf Batthyány Kázmér 46 éves tőkepénzes, akinek felesége Keglevich grófnő, tőkepénzes, negyvenéves, elhalálozási igazolása; nevezett elhunyt pozsonyi (Magyarország) születésű, és elhunyt Párizsban, rue de Penthievre 7. sz. alatti lakásán ma reggel 7 órakor. Igazolja Páris első kerületének polgármestere, Jean Isac Becker háztulajdonos, 50 éves Tlau Vendome 14. sz. alatti lakos és Jean Harquet ügynök, 46 éves, Faubourg St-Honoré 42. sz. alatti lakos bejelentésére.” A kivonatot július 31-én írta alá Leroy polgármester.

Temetésére, talán a járványra való tekintettel, gyanús gyorsasággal másnap délután került sor a Montmartre temetőben, ahol a magyarok szinte kivétel nélkül, beleértve Kossuth fiait is, megjelentek. Rajtuk kívül olaszok, lengyelek és néhány francia is részt vett a szertartáson. Koporsóját egy hűrelt sírholthá helyezték el. Még csak sírja sincs, kesergett Szemere, aki a búcsúztatót mondta és a sajtót tájékoztatta. Senkinek sem jutott eszébe koszorút vinni, csak Szemere tett egy szalmavirág koszorút, „à mon ami” felirattal a koporsóra. Szemerétől származik Batthyány pályafutásának korábban már idézett értékelése: „...Részvétele a magyar szabadságharcban annál nagyobb méltánylást érdemel, mert az ment volt minden személyes becsvágytól s önzéstől, használni kívánt és nem fényleni...”

Még a temetés napján írta Szemere naplójába: „...Talán jobb meghalni a vérpadon mint száműzetésben. Nem a
200

dicsőség miatt, de jól esik tudni az embernek, hogy róla megemlékeznek, és ezt a vérhalál biztosítja. Pályáját szomorúan fejezte be. A magyar főnemességben alig volt ember, kinek nagyobb jövődje lett volna... A békés, a nemzeti haladásban az ország vezérembere lehetett volna, föltéve, hogy akarata nem hiányzott. Íme azt nem kapta meg. Visszautasított Ausztria, félreismertetett az emigráció által...”

Az emigránsok nagy része megdöbbenéssel fogadta a halálhírt. Voltak azonban, akik azt kívánták, halála előbb következett volna be, mint amnesztiakérése. Beöthy Ödön írt a legellenségesebb hangon. Vele vitatkozva fejtette ki röviddel a temetés után Szemere Batthyányról alkotott véleményét, megállapítva, hogy a magyarok nemesak eszüket, hanem szívüket is elvesztették. „....Beöthy beszél így, ki a forradalomban mint lógó ló járt, ki határozottan soha nem lépett fel, ki mindig fenntartott egy hátsó ajtót...” Levélben figyelmeztette is Beöthyt. Rákóczi önkéntes száműzetését hibának tekintette, mert így megfosztotta a magyarságot egyik támaszától. Kisebb mértékben ugyan, de ezt alkalmazta Batthyányra is. „....Ő nem számígtatott, nem oldalgott, midőn tenni kellett, és midőn amnesztiát kért, ő nem kérte mint sok más, ő nyíltan járt el, ő maga kérte. Én hamarlottam e lépést... Aki egyszer oly teljes odaadással teljesíté hazafiúi kötelességét mint ő, annak nincs oka pirulni, legfeljebb az fájhat neki, hogy még barátai, társai is mint te, a reális áldozatot oly hajlandók elfelejteni egy képzelt botlásért... Képzeld magad az ő helyzetébe és úgy ítéld. Kinek nem lehetne hibát vetni szemére, és a sir körül is azt emlegessük, és ne az érdemét?”

Szemere még sokáig nem tudott napirendre térni Batthyány halála fölött. Őt tartotta alkalmasnak a magyar édekek képviselőjére Franciaország oldalán egy Ausztria elleni fellépésre. Az emigráció egységét is általa vélte a legjobban megvalósíthatónak.

A halálhír mélyen megrendítette Teleki Lászlót is, aki

egyszerre értesült barátjának betegségéről és haláláról. ....Nem bírom leírni mit érzek! Nagyon fájdalmasan érintett a csapás! Szívesen cserélnék vele helyet, és feküdnék ott, hol ő. Így kelle elveszni a két Batthyáynak!!"

Idehaza Vörösmarty Mihály érezte át legjobban a veszteséget. Batthyány halála ösztönözte őt életműve utolsó ciklusának megírására. Ez Batthyány sorsának, életművének bemutatásával indult, és azon keresztül jutott el saját sorsának elemzéséhez. Az *ember élete* című versben a nagyság meghatározását a népet való cselek. ésben jelöli meg. Megemlékezett Batthyány Kázmér önzetlenségéről és biztosította őt az utókor haláljáról.

A *száműzött* című versében a szolgaság szabadság ellentétpár bemutatásával érzékeltette, hogy Batthyány sorsa a nemzetével forrt össze. Az *Emléksorok egy sírköre* című versben szerénységét és érdemeit méltatta. A befejező sorok el nem hervadó érdemeit, személyiségének feddhetetlenségét hirdették. Batthyány Kázmér emlékét igazán és maradéktalanul Vörösmarty Mihály őrizte meg, amely saját és a nemzet sorsával is összeesengett. E néhány vers, sőt egyetlen verssor is elegendő volt számára, hogy barátját és pártfogóját jellemezni tudja:

....lett örömet vesztő, hogy kárán nemzete nyerjen."

Az özvegy később örökös sírhelyet váltott, és egy egyszerű síremléket építtetett. Felirata: „Le Comte Casimir Batthyány, né a Pressburg en Hongrie, mort a Paris."

A sír helye: párizsi Észak-montmartre-i temető, 7. osztás, 2. sor Ledoux út 26. szám.

A politikus portréja

Batthyány Kázmér pályafutása egy hullámhegyből és egy hullámvölgyből áll. Reformkori és a szabadságharc alatti tevékenysége jelenti a csúcst, melyre feljutott. Az emigráció a hullámvölgyet. Korai halála talán egy újabb felemelkedés lehetőségét hiúsította meg. Képén egy jó megjelenésű, izmos férfi jelenik meg előttünk, korának férfideálja, aki az arisztokratikus magatartásától igyekezett ugyan megszabadulni, de teljesen nem sikerült leküzdenie. Öltözködése magyarossá vált, használati tárgyait a magyar ipar termékeiből választotta, műkincseit magyar mesterek készítették.

Közéleti fellépéséből határozottság és jellemzilárdság olvasható ki, sohasem engedett a pillanatnyi érdekeknek. A népszerűséget szerette, de nem hajhászta. Allitólágos hiúsága közéleti szereplésének egyik fontos indítéka lehetett, ahogyan azt kortársai közül többen állították. Nagyon kényes volt becsületére és feddhetetlen hírnevére. Nemzetének hasznára lenni, ez volt tetteinek legfontosabb hajtóereje.

Szangvinikus természete határozott fellépéssel párosult. Műveltségét tudatosan fejlesztette. Tanácsokat készséggel elfogadott, de mindenről volt saját véleménye is. A közérdekkü kérdésekben toleránsnak bizonyult, engedett saját álláspontjából. Bátorságával kitünt, a veszélyt semmibe vette. Vallásossága nem ismerte a merev egyháziasságot, személyes boldogsága érdekében vallásfelekezetet is változtatott. Önzetlensége nem ismert határt, a jó ügyért vagyonát és életét is kockára tette.

1. Gr. Batthyány Kázmér possoni szül. 43 éves, reform. nős, több uradalom birtokosa, volt Banya megyei főispán s felsőházi tag, az 1848. oct. 3-ki l. f. nyilatkozvány megjelentése után, mely által a magyar országgyűlés feloszlatott, a honvédelmi bizottmány neve alatt alakult id. kormánytól a fegyveres ellentállás szervezésére nézve parancsokat fogadott el a azok végrehajtásában a legbiztosabb tevékenységgel eljáró, Ezek várta annak hűtelen parancsnokaival egyetértésben a forr. kormány hatalmába kerítette, annak felmegyését s védelmi állapotba helyeztetését eszközölte, a várórség kirohadásaiban s a szervezési és csopplini stközetben tevékeny részt vett loválkás e vár feladása után, melyet még a feladás előtt stukban odahagyott, mint teljhatalmu kormányzó az alsó dunai vidékben az ujonczállítást egész reflyyel stte, a nemzetőrségeket mozgókka tette, a hatóságokat forradalmi szellemben ujjaalakította, Szegeden és Szabadkán vészörvényásokat állított, fanatikus kiáltványok által a népet a magyar forradalom iránt lelkesíteni ügykezett, s azt a végső ellentállásra buzdította. P e r e z e l Mórítz hadjárataiban Sz.-Tamásig és Péterváradig személyesen jelen volt, a Zombor és Hódálgh korádsgekre tetemes hadiszerzőket vetett; a törvénytelen országgyűlés 1849-ki apríl 14-ki függetlenségi nyilatkozata után a forradalmi kormányzó Kossuth Lajos által alakított forradalmi — republikánus — demokrat ministeriumba mint külügyminister belépett s egyzsermind a keresk ministerium vitelét ideiglenesen elvállalta; máj. 8-án Kossuth rendeletét 50,000 ujonez állítása iránt ellenjegyezte, május 11-én a függetlenségi nyilatkozatra esküt tett, máj. 18-án s illetlen június 27-én az orosz interventio elleni tiltakozás, s a szövetséges ausziai-orosz hadi hatalom elleni keresztes harcra felzúdlítást alfirta, s a törvénytelen országgyűlés még két utolsó 1849. jul. 21 és 24. Szegeden tartott ülésében is a forr. ministerium poltúkját védeve.

Gondolkodása gyakorlatias volt, mely határozott elvi alapra épült.

Cselekedeteit liberalizmus és nemzeti érzése hatotta át. A polgárosodás híveként az angol alkotmányos monarchiát tekintette mintának, de meg akarta őrizni a hagyományos magyar intézményrendszer értékeit.

Közeleti tevékenységének kezdetét a mecenatúra jelentette, és ez egész pályafutását jellemezte.

Politikai tevékenysége és nemzeti érzése elsősorban Nagy Károly és Vörösmarty Mihály hatása alatt bontakozott ki. Nagyobb lendületet Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Batthyány Lajos és Kossuth Lajos adott neki.

Nyilvános politikai tevékenysége az 1839–1840-es országgyűlésen indult, ahol – mint láttuk – a személyiségi jogokért szállt sikra. Az 1843–1844-es országgyűlésen már a főrendi ellenzék egyik vezére. Tevékenységének köre kibővült. Bírálta a törvényhozó és végrehajtó hatalom egységét, követelte a szólásszabadságot, védelembe vette a vármegyerendszert, pártolta a magyar nyelvnek államnyelvvé tételét, a választójognak a nem nemesekre történő kiterjesztését, a városok jogállásának a rendezését. Erre az időre alakultak ki gazdasági elképzelései is. Kötelező erő híján az úrbériség felszámolását saját birtokain, polgári jogi szerződésekkel igyekezett megvalósítani. E tevékenysége, ha sorrendben nem is az első, de a legnagyobb mértékű az országban. Az ipar és a kereskedelem fejlődését a Védegylet támogatásával, annak elnökeként a valóságos szervezőmunkát – és amikor szükség volt rá – pénzügyileg is segítette, de részt vett a Gyáralapító Társaság tevékenységében is. Az utolsó rendi országgyűlés előtt részt vett az ellenzék párttá szervezésében, majd az ellenzéki követek megválasztására indított korteshadjáratban. Nagy szerepe volt Kossuth Pest megye követévé való megválasztásában. Az 1847–1848-as országgyűlés során határozottan kiállt a kötelező örökváltság mellett.

A „március – áprilisi törvények” valószínűleg meg egy sor korábbi elképzelését: a közteherviselést, a független magyar minisztériumot, a népképviselőket, az önkormányzatok eltörlését, a sajtószabadságot, a vallásszabadságot. Rendezte a városok jogállását, vagyis megteremtette a polgári átalakulás lehetőségét. Nem tisztázta ugyanakkor a Horvátországgal fennálló kapcsolatokat.

A megyei közeleket kedvelte, mert Baranya főispánjaként nagy energiával vett részt benne. Első teendői közé tartozott a népképviselői választások lebonyolítása. Tevékenysége a szabadságharc előrehaladtával radikalizálódott. Kormánybiztosként nagy erővel látott hozzá a nemzetőrség megszervezéséhez, használhatóvá tételéhez, majd a honvédtoborzáshoz. Nemzetőri szolgálatot is teljesített, és címzetes nemzetőr ezredesi rangot ért el.

Tevékenységről folyamatosan tájékoztatta a kormányt, a minisztereket, az országgyűlést, majd az Országos Honvédelmi Bizottmányt. Gondosan ügyelt a szolgálati útra, de ha szükség volt rá, önállóan is döntött. Amikor megérkeztek Kossuth felkérő levelei a külügyminiszeri tisztség betöltésére, habozás nélkül elfogadta az új megbízatást.

Az új helyzetben kialakult kormányzási forma megfelelt felfogásának, mert a kormány az országgyűlésnek alárendelten működött. Kossuth és a miniszterek számadási kötelezettséggel tartoztak. A parlamentáris monarchia híveként Szemere köztársasági programját másokkal együtt nem helyeselte.

A nemzetiségi kérdésben a liberálisok „automatizmus” szemléletét követte. A nemzetiségek fellépését sokáig lázadásnak, pártütésnek tekintette. A szabadságharc eseményei azonban ráébresztették a nemzetiségekkel való megegyezés szükségességére. A románokkal folytatott meghétkelési tárgyalás egyik fontos résztvevője, a megegyezés szövegének megfogalmazója. A nemzetiségi törvényjavaslatot az országgyűlési vitában keményen védte, így részes a világ első nemzetiségi törvényének a létrehozásában, ami politikai

tevékenységének egyik csúcspontját jelenti. A harc folytatása mellett kiállva ment Görgey táborába, és keresett meg egyezést Oroszországgal. Kossuth hatalomátadásával nem értett egyet, őt is, Görgeyt is a további küzdelemre igyekezett rábírni.

Az internálás idején a külpolitikai helyzet kedvezőbbé válásától várta a magyarügy jobbra fordulását. Majd minden reményét elvesztette. Kossuthot az emigráció egyszemélyes vezetőjeként nem fogadta el, és szembefordult vele. Az elkövetett hibákat elemezve a bukást neki és Görgeynek tulajdonította. Hazaszeretete a megpróbáltatások idején is érintetlen maradt, megőrizte liberális meggyőződését és kitartott a kitaszítottság mellett.

MAGYAR HISTÓRIA

Életrajzok

Batthyány Kázmér életútjának megrajzolása elsősorban széles körű levéltári kutatások eredményeként valósulhatott meg, melyek helytörténeti és köztörténeti kérdésekre is kiterjedtek. A legfontosabb lelőhelyet a Magyar Országos Levéltár Batthyánynak a személyes iratait, a belügyminiszter iratait, az országgyűlés iratait, a kincstár iratait magába foglaló fondjai, a Hadtörténeti Levéltár Bp., a Horvátországi Levéltár Zágráb, a Történeti Levéltár Füzék, a Baranya Megyei Levéltár Pécs, a Somogy Megyei Levéltár Kaposvár, a Tolna Megyei Levéltár Szekszárd, a Zala Megyei Levéltár Zalaezerszeg iratai képezték.

A forráskiadványok közül az 1839/40. az 1843/44. az 1847/48. évi országgyűlés főrendi naplóit, valamint az 1848/49. évi Népképviselői Országgyűlés. Bp., 1954. (Szerk.: *Beer János*); A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848 – 49-ben. III. k. Bp., 1975. (Szerk.: *Andics Erzsébet*); A forradalom és szabadságharc levelestára IV. k. Bp., 1952. (Szerk.: *Waldapfel Eszter*) c. köteteket használtuk.

A szakirodalomból az alábbi általános jellegű műveket vettük figyelembe:

Andics Erzsébet: Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen. Bp., 1955.

Gracza György: Az 1848 – 49-iki magyar szabadságharc története V. k. Bp.

- Hóman Bálint*–*Szekfü Gyula*: Magyar Történet VII. k. Bp., 1928 – 32.
- Horváth Elza*: A védegylet története. Bp., 1911.
- Horváth Mihály*: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. Genf, 1865.
- Horváth Zoltán*: Teleki László 1810 – 1861. I. k. Bp., 1964.
- I. Tóth Zoltán*: Balčescu Miklós élete. Bp., 1958.
- Kacziány Géza*: A magyar memoire irodalom 1848-tól 1914-ig. Bp., 1917.
- Kosáry Domokos*: A Görgey kérdés és története. Bp., 1936.
- Uő.*: Kossuth és a védegylet. A magyar nacionalizmus történetéhez. Bp., 1942.
- Nagy Márta*: Az 1848 – 49-es emigráció memoire irodalma. Bp., 1936.
- Olchvály Ö.*: A magyar függetlenségi harc 1848 – 1849-ben a délvidéken. Szabadka, 1902.
- Spira György*: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Bp., 1980.
- Szeremlei Samu*: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéből. I. k. Pest, 1868.
- Tábori Kornél*: Titkosrendőrség és kamarilla. Bp., 1921.
- Thim József*: A magyarországi 1848 – 49-iki szerb fölkelés története. Bp., 1940.
- Urbán Aladár*: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp., 1973.
- Varga János*: A jobbágyszfelszabadítás kivívása 1848-ban. Bp., 1971.
- Waldapfel Eszter*: A független magyar külpolitika 1848 – 1849. Bp., 1962.

A képek jegyzéke

1. *Batthyány Kázmér*, 1846. Franz Eybl litográfiája. Magyar Történelmi Képcsarnok (továbbiakban: MTKCS), 1968. sz.
2. *Struttmann Eleonora*, az „*úkanya*” ismeretlen mester festményéről készült másolat a 18. századból. C. Wilhelmb Gizele tulajdona.
3. *Batthyány II. Adam*, az *úkapa* olajfestmény. MTKCS, 378. Negatív: 10115.
4. *Batthyány Lajos nádor*, a *dédapa* ismeretlen mester olajfestménye. MTKCS, 1655. sz. Negatív: 9447.
5. *Batthyány Lajos miniszterelnök*, 1848. Barabás Miklós litográfiája. MTKCS, 881. sz.
6. *A nagyapa*, *Batthyány Tivadar tengeri szertűni épült hajójának érkezése Pozsonyba*, 1797. Ismeretlen osztrák mester kezzel színezett rézkarc. MTKCS, 737. T. sz.
7. *A bicskei kastély*. Fotó: Nádor Gábor. A fényképet a szerző mellékelte.
8. *A Nagy Karoly által tervezett, első magyar felutazású földgömb*. Batthyány Kázmér anyagi támogatásával készült 1840-ben. Fotó: Nádor Gábor. A fényképet a szerző mellékelte.
9. *Harkányfürdő a Természettudományok 1845. évi gyűlése idején*. Majer István eredeti műve alapján, ismeretlen mestertől készült litográfia. MTKCS, T. sz. Fotó: Zalka Éva. A fényképet a szerző mellékelte.
10. *Tóth Lőrinc*, *Batthyány Kázmér utkára*, 1845. Barabás Miklós litográfiája. MTKCS, 4406. sz.
11. *Az országgyűlés felsőtablájának ülésterme*, 1836. J. A. Grottsch műve. Tustajz és gouache. Magyar Nemzeti Galéria grafikai osztálya, 1937 – 3219. sz.
12. *Der Ungarische Schutzverein*, Leipzig, 1845. c. mű címlapja. Baranya megyei Levéltár. Fotó: Nádor Gábor. A fényképet a szerző mellékelte.
13. *Védegyleti hál Pesten*, 1845-ben. Medve Imre - Vidéky Károly kézzel színezett rézmetszete. MTKCS, 71 61. sz.
14. *Robot és Dézma erkölcsi és anyagi, mező és szőlőgazdasági tekintetben*, 1845. Hetényi – Királyi – Poetz művének címlapja. Pécs, Egyetemi Könyvtár. Fotó: Nádor Katalin. A fényképet a szerző mellékelte.
15. *Drávacséhi község örökhitel-szerződése*, 1845. júl. 1. Részlet. Baranya megyei Levéltár. Fotó: Nádor Gábor. A fényképet a szerző mellékelte.
16. *A sükösi vár*, 1850-es évek. Ludwig Rohbock – C. Rohrig acélmetszete. MTKCS, 3295. T. sz.
17. *A pécsi megyeháza a 19. század első felében*. Ismeretlen mester vízfestménye. Baranya megyei Levéltár. Fotó: Nádor Gábor. A fényképet a szerző mellékelte.

18. *Batthyány Kázmér*, 1847. Barabás Miklós miniatűrje. MTKCS, 21/1951.
19. *Eszék vára*, 1821. Franz Jaschke kézzel színezett aquatinta-rézkarca. MTKCS, 4871. T. sz.
20. *Szent Tamás védelmi rendszere*. Egykorú térkép.
21. *Batthyány Kázmér felkérése a külügyminiszteri megbízatásra*, 1849. ápr. 16. Magyar Országos Levéltár. A fényképet a szerző mellékelte.
22. *Szemere Bertalan*, 1851. Kozina Sándor olajfestménye. MTKCS, 1554. sz.
23. *Kossuth Lajos és kísérete megérkezik Szamlába*, 1849. Ismeretlen német mester litográfiája. MTKCS, 55.740. sz.
24. *Kossuth Lajost és Batthyány Kázmért érintő róplap Kaposvárrol*, 1849. febr. 20. Magyar Országos Levéltár. A fényképet a szerző mellékelte.
25. *Sajtótudósítás a Batthyány Kázmér elleni ítéletről*, 1851. *Magyar Hírlap*, 1851. szeptember 23. A fényképet a szerző mellékelte.

Tartalom

BEVEZETÉS 5

A családi háttér 5

A gyermek- és ifjúkor 12

A REFORMPOLITIKUS 19

A mecénás 21

Bemutatkozás a politikában 29

Az Országos Véggyelet élén 46

A Vukovár – Fiumei Vasútállalatra Egyesült

Társaság elnöke 62

A jobbágyfelszabadító 64

A pártta szerveződő liberális ellenzék soraitban 66

Batthyány és Táncsics 75

A Keglevich Augusztával kötött házasság 78

Kossuth kortese 81

Az utolsó rendi országgyűlésen 85

A SZABADSÁGHARC HELYI VEZETŐI KÖZÖTT DÉL-MAGYARORSZÁGON 92

A baranyai főispán 92

Népképviseleti választások Baranyában 98

A Dráva-vonal védelmére kinevezett

kormánybiztos 102

Az eszéki várban 110

A Délvidék teljhatalmú kormánybiztosa

és katonai parancsnoka 128

A SZEMERE-KORMÁNY	
KÜLÜGYMINISZTERE	141
A diplomáciai kezdeményezések	144
Az orosz invázió ellen	148
Nemzetiségpolitikai felfogásának és tevékenységének fejlődése	150
A kiút keresése	162
Batthyány és a magyar korona	169

MENEKÜLÉS – INTERNÁLÁS –	
EMIGRÁCIÓ	172
A megpróbáltatások útján Orsovától Kütahjáig	172
A felségárulási per	183
Hírlapi vitákban	186
Emigránsként Párizsban	194

A POLITIKUS PORTRÉJA	203
-----------------------------	-----

IRODALOM	209
-----------------	-----

A KÉPEK JEGYZÉKE	211
-------------------------	-----

1. KÖNYV MEGJELENÉSÉT

A MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM ANYAGILAG TÁMOGATTA

A kiadásért felel a Gondolat Könyvkiadó igazgatója

Felölös szerkesztő: Kenessey Béla

Műszaki vezető: Tóbi Attila

Műszaki szerkesztő: Keresztes Mária

**Megjelent 10,53 (A;5) iv terjedelemben
az MSZ 5601-59 és az 5602-55 szabvány szerint**

Egyetemi Nyomda, 90.1223

Budapest, 1990

Felölös vezető: Sümeghi Zoltán igazgató

A magyar történetírás régi adósságának törlesztésére vállalkozott Füzes Miklós pécsi levéltáros Batthyány Kázmér életrajzának megírásával. A Pozsonyban 1807-ben született gróf pályája kezdetben megegyezett az arisztokrácia tagjainak életével. Az 1830-as években Batthyány Kázmér mégis gyökeresen szakított addigi életmódjával, s a magyar társadalom polgári átalakulásának lett következetes harcosa.

Kossuth Lajos, Wesselényi Miklós. Batthyány Lajos oldalán egyik vezetője lett a reformok táborának. Elvállalta a Védegylet elnökségét, támogatta irodalmunk nagy alkotóit, pl. Vörösmarty Mihályt. Majd az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc idején először kormánybiztos, majd külügyminiszter lett. Emigrációjának ötödik évében, Párizsban tragikus hirtelenséggel halt meg. Füzes Miklós adatokban gazdag könyve méltó emléket állít az alig ismert magyar hazafinak.